ion drăgușanul

MARMAROS - SZIGET.
Lauffer és Stolp bizományában Pesten,
Rohbock, Lajos, *Magyarország és Erdély* (Ungaria și Transilvania), Darmstadt 1860, p. 287

Pagini maghiare despre istoria românilor

Cluj-Napoca, 2024

MOTO: „*Se vor naște națiuni, vor muri națiuni*, sunt create țări și țări dispar sub influența unor evenimente mari, de renume mondial. Lucrarea transformatoare a naturii eterne lucrează neîncetat și în viața popoarelor. Istoria lumii nu este altceva decât o istorie naturală generală a vieții, dezvoltării și transformărilor popoarelor”[1].

[1] Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, p. 1

„Flachiam” sau „Románia” „mesilor, care acum se numesc valahi”

Până astăzi, deşi am citit multe documente şi pagini de istorie maghiară, nu m-am confruntat cu „izvoarele” şi cu interpretările vecinilor noştri, şi rău am făcut. Înţeleg asta după ce lecturez primele două pagini din prefaţa cărţii „Istoriei românilor”, publicată, la trei ani după moartea autorului Hunfalvy Pál (1810-1891), deci în 1894, la Budapesta, într-o perioadă de solidificare „ştiinţifică” a naţionalismului de pretutindeni, cu o prefaţă semnată de Dr. Réthy László. Iar teza de prezentare a cărţii lui Hunfalvy, autor pe care încă nu l-am citit, este identică, în privinţa poveştii „vremilor cărunte”, cu cea pe care am propus-o dezbaterii în primele rânduri ale lucrării mele „Cartea Datinii”, deşi presupun că din motive deosebite, eu probând că dacismul este doar o etapă dintr-o istorie şi mai veche şi, în contradictoriu rămânând neorientat cu Dr. Réthy László, în ceea ce priveşte „limba valahă (care) este cel mai vechi reprezentant al familiei limbilor latine”, moştenind, prin daina, colinde, caluşari, arcane, nu doar limbajul primordial „ca lug ar” (naşterea limbajului credinţei), pe care anticii îl numeau „limba zeilor”, după ce împăratul Solomon susţinuse că înţelege „limba păsărilor”, care, desigur, era „limba îngerilor”.

Ştiu că, dacă vreau să şi înţeleg, trebuie să intru în dialog cu reprezentanţii vechilor culturi de prin aceste locuri – nu doar cu Bonfin, care este un autor destul de târziu, de opera căruia s-a ocupat pe îndelete Dimitrie Cantemir. În ciuda subiectivismelor, perspectivele istorice şi despre istorie (rădăcini) ale fiecărei comunităţi umane, dacă sunt cunoscute, permit descifrarea şi conturarea adevărurilor, dar şi acestea fără a fi definitive, deşi stă în firea naturii umane, mai ales prin intermediul religiilor, să se pronunţe ultimativ şi intolerant. Cunosc acest pericol şi, de bună seamă, o să mă păzesc de el, chiar dacă noua carte, la care am început să lucrez, „Pagini maghiare despre istoria românilor", va însemna altceva decât abia publicata „Pagini poloneze despre istoria românilor", în spaţiul spiritual polonez aflând un anume tip de demnitate, perfect armonizată şi cu respectul faţă de cei care mi-au fost străbuni.

Prefaţa semnată de Dr. Réthy László începea astfel (şi îi dau dreptate):

„Când primele experimente istorice româneşti ale lui György Sinkay (Gheorghe Şincai) din Sinkay și Péter Major (Petru Maior) din Dicő-Szentmárton au fost publicate (la Buda, în editura universitară), în primele decenii ale secolului nostru, nimeni nu s-ar fi gândit că aceste experimente, care erau deja sub standardele științifice ale timpului lor, ar avea un efect atât de profund asupra dezvoltării literaturii române viitoare, într-o vreme în care națiunile occidentale ale Europei – împreună cu literatura maghiară – au parcurs drumul lung al cunoașterii critice:

până atunci, studiul limbii și istoriei româneşti abia s-au mișcat din faza în care inițiatorii au început-o.

Lingvistica și istoriografia valahă, condusă astăzi de Academia Română din București, nu știe, sau poate nici nu vrea să știe, mai mult decât știau Şincai și Maior, care au pornit de la cunoștințele medievale ale lui Bonfínius și au luat din istoria lui informaţiile lor despre cucerirea dacilor de către împăratul Traian, iar limba lor, limba valahă, a fost imaginată a fi limba populară antică a Italiei, care ar fi precedat limba latină, așa cum aceasta din urmă s-ar fi dezvoltat din ea, prin practica literară și, ca atare, limba valahă este cel mai vechi reprezentant al familiei limbilor latine!

Dar această din urmă percepție nici măcar nu este exprimată în această formă de credulitate naivă, în literatura română: știința guvernantă – națională – nu se abate de la doctrina lui Şincai-Major, pentru că a moștenit și o tradiție politică odată cu ea, care se exprimă prin sloganul: Noi, românii, suntem rămășițele legiunilor lui Traian, moștenitorii Daciei!

Aceasta este deviza care îi ține prizonieri pe liderii literaturii române, care ar trebui să știe foarte bine că consecințele construite pe romanismul lui Traian se vor prăbuși în lumea criticii lingvistice și istorice, iar fundamentul pe care aceștia servesc tendințele politice deghizate în știință le vor aluneca de sub picioare. Și pentru că așa stau lucrurile, este considerat o ofensă împotriva națiunii

să descrieți astăzi o imagine diferită de cea scrisă la începutul acestui secol”[2].

Peste aproape un secol şi jumătate, subscriam la aceste idei mie necunoscute, dar cu altă perspectivă, în „Cartea Datinii”:

„De la *Istoria pentru începuturile romanilor în Dachia* (Buda, 1812), spiritualitatea românească, înrădăcinată în cea a romanilor de către Petru Maior, a fost, în fapt, retezată de „vremurile şi mai cărunte”[3] ale legendarului Moş Timp, deşi *Saturnaliile*, de pildă, în care toţi continuatorii lui Petru Maior se resemnează să identifice toate obiceiurile românilor, nu au fost altceva decât omagieri ale lui Moş Timp (Cronos, la greci; Cernunos, la celţi), reper mitic dezlânat descifrat, în condiţiile în care cultura română nu s-a raportat şi nu se raportează la culturile lumii, pe care, în fond, aproape mimetic le mărturiseşte. Un moto mai mult decât convingător, „Cu anevoie este a nu grăi adevărul”, protopopul Petru Maior izbutea, în 1812, să centralizeze informaţii din scrierile autorilor vechi, precum Paulus Orosius, Constantinus Porphyrogenetus, Eutropius, Iulianus, Dio Cassius, Strabo, Iulius Capitolinus, Ptolemaeus Alexandrinus, Aelius Spartianus, Trebellius Pollio, Orosius, Ovidius, Vopiscus, maghiarul Thuroczi etc., şi să contureze, suficient de exact, istoria vechii Dacii, în ceea ce priveşte oglindirea conflictelor ei cu lumea mărturisitoare. Şi cum, în acele vremuri, Christian Engel şi Franz Joseph Sulzer negau continuitatea elementului latin în Da-

---

[2] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, pp. III, IV

[3] *Transilvania,* Anul VIII, Nr. 5, 1 martie 1875, p. 51

cia, Maior află şi prezintă dovezile statorniciei, inclusiv prin metoda raportării limbii şi obiceiurilor româneşti la cele romane, din care s-ar şi trage.

Prin intermediul lui Franz Joseph Sulzer[4], care prelua şi, de fapt, statornicea „fabula care spune că romanii în suta a treisprezecea de peste Dunăre au venit în Dachia", „fabulă" susţinută şi de Engel, dar care „vedea" migraţia în secolul IX, iar Sulzer, începând cu secolul XIII[5], „mitologia" lui Maior[6], prezentă lui Sulzer prin viu grai şi acceptată de acesta şi în baza unor cercetări proprii, străvechea spiritualitate românească era denaturată, ulterior, şi de mai toţi autorii occidentali, iar recursurile rare ale folcloriştilor români la operele europene nu fac decât să întărească, aparent argumentat, teoriile lui Petru Maior – admirabile în 1812, dar nu şi în veacurile care au urmat, când, „pentru a restabili contactul cu strămoşii mitici"[7], nu ne-au mai rămas decât ritualicele obiceiuri, din ce în ce mai deşarte de iniţial şi iniţiere".

---

[4] Sulzer, J. F., *Geschichte des Transalpinischen Dnciens,* Wien, 1782, t. II, pp. 405-412

[5] Maior, op. cit., pp. 244-256

[6] „Eu, odată, i-am spus lui Sulzer un lucru, încă din pruncia mea din veşti pustii auzit. Când mă dusei altă dată la dânsul, văd că el a însemnat lucrul acela ca un adevăr în istoria Ardealului, care atunci o alcătuia. Destul m-am nevoit a-i arăta că nici o dovadă nu este a lucrului aceluia; şi altminteri s-a întâmplat; ci fiindcă spusa cea dintâi fusese după gustul lui: nici nu vrea să audă cuvântarea mea, cu care vream să-i arăt adevărul" – Maior, op. cit., p. 247

[7] Eliade, Mircea, *De la Zalmoxis la Genigis-Han,* HUMANITAS, 1995, p. 58

Romanismul şi, ulterior, dacismul, cu cele două teorii exclusiviste, autohtonismul şi migraţionismul, ambele nesusţinute de mărturii, ci doar de deduceri mai mult sau mai puţin fanteziste în ceea ce priveşte etnogeneza poporului valah (*italian*, adică roman) nu are rost să vorbim, deşi larga răspândire a valahilor prin Europa, din Balcani, până în Boemia şi Polonia, converge spre autohtonism, fără a înlătura complementara migraţie.

Hunfalvy Pál, aidoma întregii istoriografii maghiare, pune accentul exclusiv pe migraţiune, preluând, practic teoria lui Eduard Robert Rösler, care este cel puţin pripită. Este adevărat că spaţiul balcanic, locuit din străvechime de traci sau moesi, beneficiază de mărturii timpurii, de care spaţii îndepărtate ale valahilor din Boemia, sudul Poloniei sau provinciile dunărene nu beneficiază. Iar mărturii precum cea a lui Niketas Choniates, din 1187, care vorbea despre „**mesii, care acum se numesc valahi**", deci despre „**tracii, care acum se numesc valahi**"[8], nu beneficiază de extensii, care să înglobeze şi pe „cei mai viteji dintre traci", deci dintre moesi (nume timpuriu, dat de greci), deci de valahi de pe tot cuprinsul Europei boreale, de la Marea Baltică, la Mediterana şi la Marea Neagră.

La fel de adevărat este că în acelaşi spaţiu balcanic se foloseşte, pentru prima dată, în 1204, numele de „**Románia**, adică imperiul grec"[9], provincie numită, mai târziu, Rumelia, dar această „**Románia**" (imperiul grec al

---

[8] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 274
[9] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 290

Romei!) nu este altceva decât „**Flachiam** dictam, non maltum a Thessalonika distantem”[10] din menţiunile cruciadei din 1189, deci „Italia” de lângă Thesalonik, „**Româ-nia**” şi „**Flachiam**” definind acelaşi statut al celui ce „se trage din sânge roman, deci din Roma!”[11].

Întâietatea mărturisirii nu înseamnă şi întâietatea baştinii, vatra căruntelor noastre vremuri fiind întreaga Europă boreală, în care „**mesii, care acum se numesc valahi**”, vorbeau aceiaşi limbă şi respectau aceiaşi Datină a neamului tracic, neamul pelasg, neamul flacilor, cel mai numeros din Europa, după cum scria Homer. Iar un neam atât de numeros, care ocupa un întreg continent, doar pe fondul existenţei unor dense populaţii băştinaşe, în anumite provincii, îşi poate păstra identitatea, nu şi prin intermediul unor posibile migraţiuni balcanice, ale unor vlahi, care erau în mod firesc deznaţionalizaţi, prin asimilare, atunci când se aşezau în mijlocul unor comunităţi cu alte rădăcini (de regulă, nordice, nu boreale).

Nimeni nu va putea cunoaşte vreodată raportul dintre autohtoni şi migranţi, dar acolo unde s-a format o limbă latină de sine stătătoare procentul autohtonilor nu putea fi decât majoritar. În provinciile valahe (italiene) de la nordul Dunării, adică în Románia (România), datorită denselor schimburi comerciale, dar şi de grupuri etnice care nu depăşeau, fiecare, populaţia unui sat, există o limbă latină

[10] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 281
[11] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 285

unitară, cu evoluţii identice, în ciuda contaminării cu elemente de lexic polon, maghiar, slav, grec sau turc.

Lecturarea primelor pagini de istoriografie maghiară, toate raportate nu doar la sintezele de după Bonfin ale lui Gheorghe Şincai şi Petru Maior, ci şi la pagini memorabile din operele lui Nicolae Bălcescu, Ioan Slavici, Bogdan Petriceicu Hasdeu sau Ioan Bogdan, din care citează amplu, fără trunchieri care să conducă spre concluzii premeditate, m-a surprins în mod plăcut, chiar dacă maghiarii, prinşi de tăvălugul vremilor iredentiste de la sfârşitul secolului al XIX-lea, îşi puneau şi ei, retoric, desigur, fireasca întrebare: „Care este care este valoarea discutării unor astfel de lucruri vechi, din punctul de vedere al politicii practice?”[12].

Sigur, trecutul, în ciuda a ceea ce se crede îndeobşte, nu schimbă viitorul, pe care îl determină mereu alte şi alte perspective şi condiţii social-istorice. Dar asta nu înseamnă că anulează „valoarea discutării unor astfel de lucruri vechi”, în condiţiile în care nevoia mitizării se transformă, cel mai adesea, într-o condiţie identitară sau – de ce nu? – existenţială. În fond, „genealogia” unui neam îşi are afectele ei, iar protestul cărturarilor români din Transilvania, din aceleaşi vremuri, care protestau faţă de retezarea rădăcinilor din „vremurile cărunte, ba poate şi mai cărunte”, prin interzicerea Datinii de către biserici, subliniază acest lucru. Din păcate, încă nu se ştia mai nimic, la nivel european, despre cele două culturi pri-

---

[12] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 148

mordiale, polară şi boreală, care, de altfel, nu au lăsat mărturii decât în cele mai vechi cărţi religioase ale omenirii, aşa că nici istoricii maghiari, deşi intuiau corect efectul „vremilor şi mai cărunte”, nu puteau inventaria şi interpreta decât efectele culturii greceşti, dar, deşi pornesc de la traci (numiţi, ulterior, messi, moessi sau bessi), nu însemnau decât ramuri individualizate din „divinii pelasgi” ai lui Homer, adică „numeroşii pelasgi” ai lui Herodot, care, fiind răspândiţi în întreaga Europă continentală şi vorbind aceeaşi limbă, aveau să constituie suportul etnic pentru popoarele de limbă latină de mai târziu, „limba zeilor”, banalizată drept „latina vulgară”, fiind şi strămoaşa limbii latine culte. Fără acest element identitar, toate argumentele filologice de mai târziu par a fi doar fantezii şi naţionalisme ieftine.

În istoriografia maghiară se afirmă, cu dovezi, că pelasgii, numiţi traci, apoi mesi sau besi, reprezintă aceeaşi genealogie de neam, iar Niketas Choniates, pe fondul unei tradiţii cărturăreşti, îi menţionează, în 1187, pe „**mesii, care acum se numesc valahi**”[13], care locuiau „într-o provincie bogată, numită **Flachia** (regionem opulentam, **Flachiam** dictam)”[14], aceşti mesi, moesi sau besi, în condiţiile în care „mulți credeau că **strămoșii românilor au fost acest trib de traci, numit Bessi** (sau Moesi – n. n.)”[15],

---

[13] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 274
[14] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 281
[15] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 112

fiind consemnaţi în istoria străveche a Europei, dar şi în cea de după Hristos, cu localizări arabe şi, mai ales balcanice (ţinutul unor neamuri mărturisitoare şi, tocmai de aceea, considerat patrie-rădăcină, mai ales de către adepţii lui Eduard Robert Rösler). Trebuie precizat că şi Rösler, ca şi mulţi istorici maghiari, nu neagă existenţa pâlcurilor etnice valahe pe teritoriul actualei României, migraţia balcanică vizând modelul instituţional bulgaro-valah, împrumutat de lideri ai teritoriului dintre Dunăre şi Carpaţi sau adus, începând cu anul 1083, de lideri din Balcani care „și-au extins granițele până în Valahia (Oláhsia) și au populat-o ulterior cu mulți români, care au emigrat fericiți, din Haemus și din Macedonia, în câmpiile frumoasei țări aflată de-a lungul Dunării"[16].

Problema întâietăţii etnice, atât de susţinută de naţionaliştii români, cu consecinţa concluzivă că „Onestitatea nu este o virtute românească" (Az őszinteség nem román erény)"[17], nu se pune în istoriografia maghiară, pentru că, în fond, în faţa istoriei doar întâietatea organizărilor statale contează. Prin urmare, din paginile lecturate, se desprind adevăruri, pe care nimeni nu încearcă să la ocolească, şi anume că „în Transilvania **nu existau sași înainte de 1143** și că, înainte de distrugerea mongolă, secuii se aflau doar în regiunile izvoarelor râurilor Mureş și Olt, și că **în 1291 nu existau maghiari în Transilva-**

[16] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 141
[17] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 147

nia”[18], că „în 1291, existau deja **trei națiuni complet egale** și organizate separat în Transilvania: **secuii, sașii și românii**”[19], deci nu şi maghiarii, că „în 1299, papa Bonifaciu al III-lea a cerut direct regelui maghiar să aducă **Inchiziția** și să acționeze împotriva schismaticilor cu cea mai mare severitate și să-i lovească cu cele mai aspre pedepse” şi „începe, **astfel cruda persecuție religioasă împotriva românilor** greco-răsăriteni, pe care nobilimea maghiară o folosește în părțile transilvănene pentru a pune mâna pe bunurile nobililor români schismatici”[20], că, în 1301, „în Transilvania existau deja două tipuri de nobili: **nobilii ardeleni, secui, sași și români** și **nobilii maghiari din Ungaria**”[21], şi că, după răscoala lui Gheorghe Doja, din 1514, şi după „nefericita bătălie de la Mohács”, prin „cartea de lege a lui Verbőczy”, începe „nouă eră, în care a intrat Transilvania, a fost și mai fatală pentru români. Atunci s-au creat legile care i-au umilit pe români, în care maghiarii imigranți și semenii lor maghiari insultau numele și rasa românească, și în care religia românilor era doar temporar tolerată, iar **românii erau numiți hoți, ticăloși și vagabonzi**, pe pământurile lor, moştenite de la părinții

---

[18] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 177, 178

[19] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 180

[20] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 181

[21] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 181

lor. Legile care excludeau românii din funcțiile civile și nu le permiteau să poarte săbii sau alte arme și tăiau mâna dreaptă oricui era găsit cu pușca. Legile care interziceau românilor să poarte uniforme, pantaloni, cizme sau pălării care costă mai mult de un forint, sau să poarte cămăși largi, şi celelalte reguli umilitoare întăreau iobăgie perpetuă”[22].

Istoriografia românească, mai ales cea clasică, nu a ignorat decât unele din informaţiile vehiculate de istoriografia maghiară, deşi la fel de importante pentru adevăr sunt şi cele care nu ne convin sau măcar nu ne fac plăcere. În această succintă parte de prefaţă, eu nu le pot enumera pe toate, dar am obligaţia de a atenţiona şi asupra altor surse, deci din alte perspective, care conturează istoria reală a moşilor şi strămoşilor noştri.

Nimeni nu contestă răspândirea etniei valahilor în lungul şi în latul Europei, dar etnicitatea nu reprezintă un popor, acesta fiind o consecinţă a organizării statale. În privinţa numelor vechi ale neamului nostru (vlahi, valahi, olahi, adică „italieni”) şi a celui convenit, în 1848, de Avram Iancu cu Lajos Kossut („**Olachii**, ca naţionalitate aparte, vor fi numiţi în acte, începând de anul viitor, după dorinţa lor, **români**”) reprezintă o sinonimitate, deşi numele vechi nu şi l-au asumat românii, ci l-au acceptat, pentru că aşa-i numeau alţii. Românii ştiau că se trag din legendarul Flachus, dacă nu cumva, prin import de formulă

[22] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a öaspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 165, 166 – citate din Bălcescu, Nicolae, *Istoria romanilor sub Michaiu Voda Viteazul,* Edit. II Bucuresci, pp. 329-324 és 361, 362

statală, din Flachiam, adică Flachia (fosta Moesia a „numeroşilor pelasgi din peninsula balcanici”, despre care vorbea Herodot), care era aproape de Tesalonic, şi de aceea îşi ziceau flaci, relicva aceasta identitară degradându-şi sensul, de-a lungul vremii, până la a deveni „floci” (Târgul de Floci, neamul Flocea din Carpaţi, când, în fond, era vorba de Târgul de Flaci şi de neamul Flacea).

Teoria migraţionistă a lui Eduard Robert Rösler, pe care în general o acceptă istoriografia maghiară, este parţial adevărată şi verificabilă, modelul de statalitate şi unii lideri ai vlahilor de la nordul Dunării avându-şi originea în Balcani (Corvin îşi revendica genealogia „A Regibus vero Bulgariae atavis nostris”, adică „De la adevărații regi ai Bulgariei, strămoșii noștri”, „bulgari” însemnând, în vremuri cărunte, şi vlahi, şi mesi), dar insulele de etnicitate valahă din „locuri pustii”, adică neorganizate statal de la nordul Dunării, sunt numeroase şi nu doar pe teritoriile europene pe care s-au format limbi latine, ci şi în Panonia, Polonia, Cehia sau Germania.

Odată cu apariţia statalităţilor „transalpine” (Havaselföld, cum numeau maghiarii, adesea, şi Moldova şi Muntenia), vlahii capătă o adevărată identitate, se transformă în popor, inclusiv prin insulele de românism de prin Polonia, Ungaria sau Boemia („**toţi românii** ardeleni si bănăţeni ar trebui să meargă, **să salveze Principatele**, pentru că **acolo este temelia naţionalităţii române**”). Iar asupra acestei „temelii”, găsim în istoriografia maghiară, pe care am răsfoit-o, mărturii şi atitudini corecte faţă de românii „de peste Alpii înzăpeziţi” (altă semnificaţie a denumirii Havaselföld), români prezentaţi cu obiectivitate în secven-

ţele de istorie în care s-au intersectat cu maghiarii, deşi unele reacţii ale liderilor valahi nu le conveneau maghiarilor, un exemplu în acest sens fiind sfatul dat lui Bogdan-Vlad şi sfatului domnesc de către „Ştefan voievod, care a fost, fără îndoială, cel mai de seamă dintre voievozii valahi și care este numit, pe bună dreptate, mare” şi care le-a cerut „să nu se bazeze pe maghiari, pe care turcii i-au absorbit deja, nici pe polonezi, care sunt instabili, nici pe germani, care sunt comparabili cu ei înșiși, ci mai degrabă să încerce să fie în relații mai bune cu turcii, căci turcii sunt cei mai puternici și mai stabili, și, în felul acesta, pot păstra libertatea politică și religioasă a țării. Și dacă turcul ar cere asemenea condiții, care ar duce la pierderea religiei și a libertății, **ar fi mai bine dacă toți ar muri**”.

Dar nu este rolul acestei lucrări de a mă pronunţa asupra istoriei noastre, ci doar de a deschide câteva ferestre ale casei megieşilor pentru a arunca doar o privire fugară asupra curţii antecesorilor noştri. Atât şi nimic mai mult.

TEMESVÁR.

„Strămoșii românilor au fost acest trib de traci, numit Bessi”

271-275: „După ce Aurelian a retras armata romană din Dacia, a stabilit-o în provincia Moesia, pe care a numit-o Dacia, împărțind-o în două părți, Dacia Ripensis si Dacia Mediteranea. Cert este și că această nouă populație a contribuit semnificativ la întărirea elementelor latine ale acestui pământ… Mulți credeau că **strămoșii românilor au fost acest trib de traci, numit Bessi** (sau Moesi – n. n.)”[23].

328: „În anul trei sute douăzeci și opt al Domnului, hunii s-au adunat și, după ce și-au numit căpetenii dintre ei… au mărșăluit, cu pecenegii și cu suzdalii și rutenii… şi au ajuns la Tisa… Pe atunci, Pannonia, Pamfilia, Frigia, Macedonia și Dalmația erau conduse de tetrarhul Matrinus, născut în Sabaria, longobard, și, deși era priceput în folosirea armelor, totuși, când a auzit că hunii s-au așezat de-a lungul Tisei şi-i distrug zilnic ţara, s-a temut pentru ai lui şi pentru băştinaşii ţării sale… Cetăţenii Panoniei, Pamfiliei, Frigiei, Macedoniei şi Dalmaţiei, care fuseseră epuizaţi de invaziile frecvente ale hunilor, şi-au părăsit ţara

[23] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 112

natală, au obţinut permisiunea de la Attila şi au trecut Marea Adriatică, în Apulia. **Vlahii, care erau coloniști și păstori ai hunilor, au rămas de bunăvoie aici, în Pannonia**… După ce majoritatea fiilor regelui Attila au pierit, Pannonia a rămas fără rege timp de zece ani: **în Pannonia au rămas doar vlahii**, gorogii, drepții mesiani, germanii și slavii exilați, care mai înainte l-au slujit lui Attila. După aceasta, un prinț, Svetibolug, fiul lui Maróth, a atacat în Polonia: a început să domnească și în Panonia”[24].

396: „Episcopul Niketas îi convertește pe bessi, în 396, iar Paulus de Nola îl slăvește într-un poem latin pentru această faptă. Pe măsură ce bessienii s-au convertit la religia creștină, limba lor a fost înlocuită încet de latină (afirmaţie aventuroasă, pentru că nu se cunoaşte limba bessilor, deşi e posibil să fie aceiaşi cu cea a bessi-arabilor, adică… româna străveche – n. n.) și au devenit și ei romaios”[25].

526- 555: „În timpul lui Iustinian (526-555), în Peninsula Balcanică existau grupuri de vorbitori ai unei limbi latine vulgare, pe care Procopius i-a menţionat, în scrierea bizantină, cu numeroasele toponime cu sunet latin enumerate. Theophylactos și Theophanes (sec. VI) vorbeau despre un grup mare de oameni din munții Haemus, iar expresia „torna, torna fratre!” o citau, de obicei, drept

---

[24] Hess, Andras, *Hess Andras Budai Kronika* 1437, Buda 1437, pp. 9-13

[25] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 112

exemplu din această „limbă domestică”, asemănătoare latinei”[26].

539: „În 539, scriitorul bizantin Procopius menționează un román (Romaios) pe nume Burkentius, care era din tribul bessian… / Mi-ar fi mult mai ușor să obțin dovezi pentru a-i identifica pe vlahi ca slavi. Limba lor, pe jumătate latină, și numele nu i-ar fi putut împiedica în acest sens. Dovada aș putea-o explica cu următorul rezultat: Olahii sunt, în ceea ce privește îmbrăcămintea, mâncarea, obiceiurile religioase și profane, muzică, dansul, temperamentul și chiar limba lor, din care o bună parte este slavă (slavonă, dar numai cea bisericească şi de cancelarie domnească – n. n.), după toate probabilitățile. Ca slavi, s-au stabilit printre romani, și-au luat vechile nume și-au învățat limba, dar nu fără să se amestece cu ai lor”[27].

581: „Întrebarea este, acum, când au venit acești vlahi balcanici peste Dunăre, pe teritoriul României de azi. Fără îndoială, această întrebare poate fi considerată ca o piatră de încercare a teoriei originii balcanice a românilor, deoarece, în acest sens, sursele oferă mult mai puține informații decât pentru orice alt punct din istoria cea mai veche a românilor. / Pentru a da un răspuns la această întrebare, să examinăm ce urme de popoare găsim în aceste teritorii în vremurile în cauză. Menander, un contemporan

---

[26] Moldován, Gergely, *A román község, templom és ház eredete* (Originea satului, bisericii și casei românești), în *Magyar-román Szemle* (Revista ungaro-română), Koloszvár 1897, nr. III, p. 49

[27] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 112, 116

al împăratului grec Maurice, ne informează că, în jurul anului 581 d. Hr., găsim slavi în Valahia de astăzi. S-a întâmplat că chaganul avarilor, Bajan, a vrut să-i pedepsească pe slavii care locuiau aici, pentru că nu i-au respectat ordinele și au refuzat să-i plătească taxe. Bajan i-a cerut împăratului grec permisiunea de a trece Dunărea, cu trupele sale, la Singidunum și Syrnmmi, deoarece nu putea trece, din Pannonia, în Valahia (Oláhria) de astăzi printr-un loc potrivit. Trecând aici Dunărea, a coborât de-a lungul râului, până în Dobrogea, și acolo a trecut-o împotriva slavilor neascultători”[28].

679: „Ocazie pentru întemeierea Imperiului moesian (valah)-bulgar a fost incidentul prin care împăratul Constantin Pogonatos l-a atacat pe Asparuch, în 679, dorind să-l alunge dincolo de Dunăre și de Marea Neagră. Cu toate acestea, rezultatul s-a dovedit a fi contrar calculelor sale, deoarece armata sa a fost nu numai bătută de bulgari, ci și urmărită peste Dunăre, iar după ce au distrus cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice, aceștia au luat în stăpânire şi pământul actual al Bulgariei. Triburile slave, care se stabiliseră aici mai devreme, au schimbat cu bucurie jugul grecilor cu servitutea bulgară. Centrul de greutate al noului imperiu bulgar se afla în Dobrogea de astăzi”[29].

---

[28] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 131, 132
[29] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 117, 118

791: „Krum, al patrulea fiu al lui Kubrát, a venit în Pannonia, unde s-a stabilit, cu permisiunea Chaganului avarilor, dar de atunci nu am mai auzim nimic despre bulgari (moesi, adică vlahi – n. n.) și nici nu mai știm nimic sigur despre avari, până în 791. Probabilitatea este deci ca bulgarii (moesii care se numesc vlahi – n. n.), care oricum n-ar fi putut fi în număr mare, s-au contopit cu avarii și au început să devină slavi, astfel că pe vremea ţarului Simeon erau slavi, la fel ca bulgarii din Asparuch, așa cum le place să sublinieze scriitorilor români, dar nu putem nici măcar să căutăm un imperiu românesc și o naționalitate românească (termen târziu, legalizat în 1848, care nu ţin de epoca descrisă – n. n.), ci de triburi slavo-avaro-bulgare şi de un șef bulgaro-avar slavizat"[30].

805: „Tot atunci apar și bulgarii. Întrebarea este dacă Asparuch, care a trecut peste Dunăre și a întemeiat o nouă țară, în Bulgaria de azi, și-a extins puterea până în stânga Dunării sau nu. În acest sens, punctele de vedere sunt diametral opuse, Roesler și Hunfalvy susțin că imperiul bulgar întemeiat de Asparuch s-ar fi extins și în provinciile de aici de pe Dunăre. „De când bulgarii s-au mutat în regiunea Haemus – scrie Tomaschek – istoria celor două maluri ale Dunării nu poate fi strict separată una de alta". În jurul anului 805, Krum, hanul bulgarilor, a adus sub controlul său rămășițele avarilor, care fuseseră despărțiți de franci, apoi, în 813, după jefuirea Constantinopolului, a stabilit multe mii de prizonieri pe malul stâng al Dunării și că, cu puțin timp înainte de moartea sa, a unit pe

---

[30] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 134, 135

toți avarii și triburile slave din nordul Dunării, în scopul unei lovituri finale pentru Bizanț. De atunci s-a vorbit despre Bulgaria de dincolo de Dunăre”[31].

813: „Situația este oarecum diferită pentru malul stâng al Dunării, care se întinde de la Poarta de Fier, de-a lungul malului sudic al Carpaților Transilvaniei, până la Marea Neagră. Știm că Asparuch provenea din așa-numitele principate de peste Dunăre și că această zonă era la est de Moldova de astăzi, unde se află Basarabia. De asemenea, este sigur că Asparuch a rămas în posesia acestui ţinut chiar și după mutarea sa. De asemenea, este un fapt cunoscut că prin Bulgaria, care se află dincolo de Istros, scriitorii bizantini înţelegeau patria mai veche a bulgarilor. Această zonă nu este despărțită de nici o barieră naturală de partea de sud a României actuale, ceea ce ar fi făcut imposibil ca bulgarii să nu treacă Dunărea, din care puteau forma o graniță naturală atât de impracticabilă, încât ei să nu ocupe stânga malului pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă de timp, pentru a putea fi revendicată ca proprietate. Cred că nu există date clare care să poată dovedi ca incorectă presupunerea că stăpânirea bulgarilor lui Krum s-a extins nu numai în Moesia, ci și în România actuală, în toată întinderea ei de-a lungul Dunării. Și că prizonierii pe care i-a adus, de lângă Adrianopol, în 813, au fost stabiliți și în această zonă. / Ținând cont de acestea, nu putem exclude posibilitatea ca **unele trupe vlahe să fi trecut Dunărea înainte de sosirea ungurilor**. Vlahii păstori, care au migrat dintr-o pășune în alta, mergeau atât

[31] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 132

de departe în sud, încât puteau trece la fel de ușor Dunărea, așa că părerea lui Engel, că valahii s-au mutat în Dacia, şi poate fi datată încă de pe vremea primei statalităţi bulgare, pentru teritoriul României de azi, nu este în totalitate greșită. Este foarte probabil ca, după căderea primului imperiu bulgar, să crească numărul vlahilor care se deplasau peste Dunăre. Cel puțin nu era nimic care să-i împiedice să vină cu turmele lor la pășunile bogate ale României"[32].

827: „Bulgarii moesieni (deci valahi – n. n.) erau nobili în provinciile de pe malul stâng al Dunării, dar și în Transilvania și Maramureş (Mármaros), fapt ce poate fi dovedit. În primul rând, scriitorii bizantini fac o distincție clară între „transdunăreni și cei de la Dunăre". În al doilea rând, în 827, în Bulgaria a izbucnit o ceartă între autoritățile france și bulgare, deoarece bulgarii i-au rănit adesea pe slavi, care erau supușii francilor. Și nu ar fi putut face asta, dacă nu ar fi domnit și pe malul stâng al Dunării"[33].

892: „În 892, împăratul Arnulf i-a scris o scrisoare regelui bulgar Vladimir, cerându-i să nu permită exportul de sare în Moravia. Din această scrisoare reiese limpede că bulgarii nu erau doar stăpânii doar în Ardeal (Erdéhmek), ci și ai lui Maramureş, pentru că sarea nu putea fi adusă în

---

[32] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 135, 136

[33] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 133

Moravia decât din Transilvania sau Mármaros”[34]. / „Anuarele lui Afulda, care păstrează înregistrări de la 829 la 901, menționează deja văile de sare din Máramaros, în anul 892. Mențiunea este doar indirectă. Regele germanilor trimite o ambasadă la bulgari și le cere să nu vândă sare dușmanilor săi, moravii. Există istorici care consideră că locuitorii originari ai județului sunt bulgari, pe baza acestor date nesemnificative. Deși această înregistrare nu face decât să confirme faptul general cunoscut că această zonă a fost locuită de cei ce s-au ocupat cu extragerea sării”[35].

948: „Transilvania și-a pierdut independența în acest fel. În 948, nepotul lui Tuhutum, Gyula, s-a convertit la credința supușilor săi, românii, adică a devenit greco-oriental. Fiica lui, Sarolta, a fost luată de tatăl lui Szent István, Géza. Așa s-a născut Szent István în religia greco-orientală. Mai târziu, pentru a deveni rege, s-a făcut catolic, iar cum Gyula nu a vrut să fie neloial religiei greceşti, s-a ridicat la luptă şi l-a biruit în război, privându-l de tron, şi anexând Transilvania Ungariei. Românii au rămas însă greco-orientali și după înfrângerea lui Gyula”[36].

1020: „Alte urme ale poporului vlah pe acest pământ (balcanic) există în izvoarele contemporane. În spe-

---

[34] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 133
[35] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, p. 6
[36] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 161

cial, se spune în acestea că împăratul Basilios își îndrepta, de obicei, atacurile împotriva imperiului bulgar prin strâmtoarea numită Kimbalongu. Acest Kimbalongu nu este nimic altceva decât Kimpolungul (Câmpulungul) românesc (toponimul, întâlnit în toate provinciile europene locuite de valahi, inclusiv în cele româneşti, nu înseamnă un argument al presupusei migraţii vlahe din Balcani – n. n.). / Împăratul Basilios, învingătorul bulgarilor, a pus capăt imperiului, dar nu și bisericii bulgare. Dimpotrivă, el reorganizează biserica bulgară, făcându-i cap pe egumenul János (Ioan, Ivan), arhiepiscopul Ohridei. În 1020, el eliberează certificatul prin care confirmă drepturile Bisericii Bulgare. Acest document îi subordonează şi pe olahii (oláhoktól) din toată Bulgaria Arhiepiscopiei Ohridei. Protopopiatul va avea dreptul să încaseze venitul care i se cuvine de la olahi, iar olahii sunt obligați să-l respecte pe arhiepiscop și să-și îndeplinească datoriile față de acesta. / Că în această perioadă vlahii trăiau nu numai în munții Haemus, ci împrăștiați în diverse locuri prin toată Bulgaria, știm nu numai din acest document al împăratului Basilios, ci și din alte surse”[37].

1059: „În 1059 și 1087, sauromații și dacii au purtat război împotriva imperiului grec”[38].

---

[37] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 119

[38] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 143

1074: „În 1074 sciții s-au aliat cu mixobarbarii care locuiau la nord de Dunăre împotriva grecilor. Tomaschek spune că prin mixobarbari se înțelege vlahi și bulgari. Conducătorul lor era Nestor, care era subordonat lui Tatrus, prințul familiei Bescheny"[39].

1082: „Potrivit lui Niketas Choniates, Thessalia era numită **Țara Românească Mare** (Nagy Vlachiának), Etolia și Acarnania s-au numit Țara Românească Mică (Felső-Vlachiának), iar sud-estul Epirului se numea Valahia Superioară"[40].

1083: „Pe măsură ce imperiul bulgar s-a înființat în Moesia și s-a întărit treptat, în secolul al IX-lea, el și-a extins granițele până în Valahia (Oláhsia) de astăzi și a populat-o ulterior cu mulți români, care au emigrat fericiți, din Haemus și din Macedonia, în câmpiile frumoasei țări aflată de-a lungul Dunării. De-a lungul secolului, pecenegii s-au stabilit în ținutul Olách. Au urmat cumanii, care au fost aici mai mult timp (1083-1220). Migrația românilor din Bulgaria și din Tracia în România (Oláhországba) de astăzi a continuat"[41].

---

[39] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 143
[40] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 122
[41] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 141

1094: „Pudilosz, unul dintre conducătorii vlahilor care locuiau în zonă, era susţinător al administrației bizantine. O altă parte a vlahilor i-a sprijinit pe cumani… / În campania cumanilor din 1094, au avut loc cele mai grave ciocniri cu armata bizantină, iar în timpul acestor bătălii cumanii au suferit înfrângeri majore. Vlahii și bulgarii vedeau în cumani un aliat împotriva urâtului Bizanț”[42].

1114: „Vlahii s-au înmulțit treptat pe malul stâng al Dunării, nu ca factor politic, ci doar ca factor etnografic (definiţia „locului pustiu”, adică neorganizat statal – n. n.). De asemenea, este interesant de știut că în documentele în care vlahii sunt menționați pentru prima dată, aceștia sunt menționați în legătură cu abisinieni și cumanii. Pe vremea regelui Béla al IV-lea, când dominicanii maghiari au mers în Moldova și au format acolo o episcopie, aceasta avea adepți secui, valahi și cumani. Mai mult, trebuie să fi existat valahi şi în comunitatea Kunja, unde regele Kuthen s-a stabilit în Ungaria, așa cum putem susţine, cu o probabilitate foarte mare, pe baza numelor care apar în diferite documente, referitoare la cumani”[43].

1134, Bârlad: „Documentul emis, în bulgară, în 1134, de prințul Ivanko Rostisslav, în care acordă scutire de vamă în Mica Halicie negustorilor veniți din Misivri, dispunând ca vama să fie plătită în Berlad (Bârlad) și Tekucs (Tecuci) pentru mărfurile de export, fie că sunt de

---

[42] Kovács, Szilvia, *A kunok története a mongol hóditásig* (Istoria cumanilor până la cucerirea mongolă), Budapest 2014, p. 171, 176

[43] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 140

origine autohtonă, fie produse de origine maghiară, rusă sau cehă”[44] – document considerat fals de istoricul român Ioan Bogdan.

1143: „Nu există nicio îndoială că în Transilvania **nu existau sași înainte de 1143** și că, înainte de distrugerea mongolă, secuii se aflau doar în regiunile izvoarelor râurilor Mureş și Olt, și că **în 1291 nu existau maghiari în Transilvania**. Endre al III-lea, ultimul descendent al lui Árpád, a avut o întâlnire la Gyulafehérvár chiar în acest an, dar numai cu nobilii sași, secui și români (nos universis nobilibus Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus Transsylvanis apud Albam Juliam pro reformatione status eorundem congregationem cum iisdem fecissemus – „făcusem aceeași adunare cu toți nobilii sași, secui și olachi din părțile Transilvaniei la Alba Iulia, pentru reformarea statului”). Deci regele Endre al III-lea nu spune „in Transsilvania”, ci doar „in partibus Transsylvanis”. De când au apărut în istorie, secuii nu au fost niciodată supuși voievodului, ci şpanului secuilor, care era vasal al regelui ca voievod”[45].

1150: „Cronica lui Hypatios, din 1150, menționează o regiune Bolochovo, pe cursul superior al Bugului, ai cărei locuitori se numesc Bolochovczok. Acești Bolochovi sunt, cu siguranță, români, deoarece supranumele

[44] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 146
[45] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 177, 178

orașului Bolechóv din Galiția este „**villa Valachorum**” în vechile documente latine”[46].

1164: „Împăratul Manuel Comnenus îl pusese pe unchiul său Andronikos guvernator al Nișului și al Branicsevonak. Luptând pentru împărat, Andronikos cade în captivitate, dar evadează și încearcă să scape în Halics (Galiţia). Dar, de îndată ce Andronikos a scăpat de frică, crezând că s-a îndepărtat de urmăritori, ajungând la granițele Galiţiei, chiar atunci a căzut cu adevărat în mâinile urmăritorilor. Pentru că vlahii, care au primit primii vestea scăpării sale, îl vor prinde și îl vor aduce înapoi la împărat. În acest moment, adică deja în anul 1164, în Halíčs se aflau valahi (Oláchs), care cunoșteau bine drumul către împăratul grec, prințul galiţian fiind un aliat al lui Manuel, la acea vreme, iar relația bisericească lega Galiţia de Constantinopol”[47]…

„La sfârşitul anului 1164, are loc un eveniment – scrie Tomaschek –, în care Olahii joacă un rol, şi că trebuie să presupunem că Olahii au trăit fie în Moldova, fie în Basarabia. Aceste dovezi au scăpat până acum atenției tuturor cercetătorilor, chiar și a lui Roesler. Și anume, Niketas Choniates scrie, într-un singur loc, că Sevastokrator Andronikos Komnenos a fost numit de împăratul Manuel comandant-șef al eparhiei de la Niş și Braniesevo, dar în curând a fost suspectat că a aspirat la tronul imperial

---

[46] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 143

[47] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 273

şi că a negociat cu regele maghiar pentru sprijin. Fiind suspectat că ar fi vrut să-l ucidă pe tânărul împărat, a fost prins şi închis, sub pază strictă, în palatul imperial din Constantinopol. A încercat să fugă de aici de două ori. A reușit a doua oară şi a încercat să fugă în Rusia Mică, la Halich, unde prințul era fiul lui Jaroslaw Wladimir, care l-a primit ospitalier și i-a oferit bunuri. Evadarea lui este descrisă în detaliu de Niketas. „Ajuns la Ankhilas – în manuscrisele mai noi este Akheló, care corespunde Akh-jolu-ului de astăzi – a fugit, în timpul nopţii, și a reușit să ajungă la granițele Halíčs, fără să fie observat, dar aici Olachienii, care erau în relații bune cu împăraţii grecii și la care a ajuns vestea despre evadarea sa, a fost prins și adus înapoi la împărat. Totuși, găsindu-și tovarășii pe drum, a scăpat de ei și, din fericire, a ajuns în Halics”.

1173: **Castrum Clus**. Este menţionat, într-un document de cancelarie regală maghiară, Tamás a Comes **Clusiensis**[48], iar în alt document regal, „numele Kolozsvár (**Castrum Clus**, în 1173)”[49].

1183: Este menţionat, într-un document, printre şefii şi subşefii Transilvaniei, Gallus a Comes **Culus**iensis[50] („*Gallus comes Albensis Transilvanus, Thomas Comes Clusiensis*”). „Tot în acea epocă dăm şi de un nume

---

[48] Márki Sándor, *Kolozsvár neve*, în „Bulletin de la Société Hongroise de Géographie”, tomul XXXII, Budapest 1904, p. 402

[49] *Revue Historiques,* Tome quatre-vingt-neuvième, septembre-dècembre 1905, Paris 1905, p. 182

[50] Márki Sándor, *Kolozsvár neve*, în „Bulletin de la Société Hongroise de Géographie”, tomul XXXII, Budapest 1904, p. 402

„*Culus*” într-un document datat din 1183, prin care Episcopul din Spalato (Dalmaţia) ia anumite dispoziţiuni. În document se pomenesc demitarii ţării din acel an, între care se pomeneşte de „*Gallo Culusiense comite, Thomas albensi comite*”[51].

1187: Niketas Choniates îi menţionează pe „**mesii, care acum se numesc valahi**”, şi care se răzvrătesc împotriva împăratului bizantin, sub conducerea a „doi frați din același popor, Petru și Asan”[52].

1189, decembrie „Cruciaţii au intrat într-o provincie bogată, numită Flachia (fosta Moesia – n. n.), care este aproape de Tesalonic, și au luat cu ei cât au putut de mult pradă (Invasit regionem opulentam, **Flachiam** dictam, non maltum a Thessalonika distantem, in qua rebelles aliquot occidit, abundantiamque necessaríorum plus quam revehere sui potuisent, invenit)”[53].

1190: „În anul 1190, vlahii, uniți cu cumanii, au triumfat din nou asupra grecilor. Împăratul Isaac a fost mai norocos împotriva sârbilor, a căror armată a distrus-o complet. lângă apele Moravei în 1194. După această victorie, a făcut o alianță cu regele maghiar Béla al III-lea împotriva vlahilor și a bulgarilor. Dar înainte de a se putea uni cu

---

[51] *Dacia istorică*, No. 1, 15 oct. 1937, p. 14
[52] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 274
[53] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 281

ungurii, împotriva vlahilor, Alexios al III-lea l-a izgonit de pe tron”[54].

1193: „Bătăliile dintre Bizanț și dușmanii săi a continuat ani de zile, cu rezultate diferite. În 1193, Izsák Angelosz i-a înfruntat din nou pe Oláhi, printr-o incursiune până la Niș și Sofia. După ce a mărșăluit, inițial, de-a lungul Mării Negre, în toamnă a recucerit Varna de la Olahi, apoi s-a întors împotriva sârbilor, la sfatul lui Filip; i-a bătut pe sârbii lui Nemánja, la Morava, iar apoi, mergând spre nord, prin Nis, s-a dus spre Sava, astfel încât s-a întâlnit cu Béla al III-lea. / Béla era gata să trimită o armată de la Widdin, împotriva lui Petru și Asan, când Izsák Angelosz s-a pregătit din nou personal să lupte împotriva Oláhilor, în 1195: dar propriul său frate, Elek Angelosz, a conspirat împotriva lui Izsák, și-a atras armata, astfel încât aceasta l-a proclamat împărat, în aprilie 1195. Isaac a fost capturat, în timp ce fugea, i-au fost scoși ochii și a fost închis la Constantinopol, împreună cu fiul său de la prima soţie, Elek, de doisprezece ani”[55].

1197: „În 1197, Petru a fost ucis și Kalojan a rămas singur pe tronul vlahilor. Kalojan nu era doar în strânsă prietenie cu cumanii, ci și în fraternitate, deoarece soția lui era o femeie hună. Kálóján a făcut pace cu împăratul grec, în 1204, motiv pentru care nu mai putea conta pe ajutorul

---

[54] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 128

[55] Pauler, Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt* (Istoria națiunii maghiare sub regii Árpádházi), Budapest 1893, p. 14

cumanilor, deoarece aceștia au fost ocupați de prințul Galiției, în timpul propriei sale domnii; în plus, regele Imre al Ungariei a amenințat hotarele de vest ale Bulgariei, declarându-l pe prințul vlahilor uzurpator, întrucât această țară a fost ocupată de Béla al III-lea, care a dat-o ca zestre fiicei sale, soția împăratului grec. Cu toate acestea, Constantinopolul a căzut în mâinile latinilor chiar în anul în care Kalójana a făcut pace cu împăratul grec”[56].

1199: „În 1199, regele Imre a venit în Maramureş să vâneze, apoi, în 1272, István al V.lea. Un document păstrează amintirea șederii lor aici”[57].

1202: „Eu, Kalojános, împărat al bulgarilor și vlahilor (Ego Caloiohannes imperator Bulgarorum et Blachorum), am primit cu mare bucurie scrisoarea Sfinției Voastre (Papa – n. n.) și îi mulțumesc lui Dumnezeu, care, socotindu-ne umili, mi-a adus aminte de sângele și țara din care venim (qui respexit humilitatem nostram et reduxit nos ad memoryem sanguinis et patriae nostrae, a qua descendimus)”. Deci, Kalojános nu știa, decât de la Papa Inocenţiu, că se trage din sânge roman, deci din Roma!”[58]. Scrisoarea Papei Inocenţiu, din 1199, adresată lui Caloian (Kalojános), „repeta că atât Kalojános, cât și poporul său, fiind copii ai Romei, ar trebui să adere la Biserica Romană.

---

[56] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 129
[57] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, pp. 6, 7
[58] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 285

Acest lucru este luat de istoricii români ca însemnând o dovadă de necontestat că vlahii sunt adevăraţii urmaşi ai romanilor”[59].

1204: „În luna mai, contele Baldwin de Flandra este numit împărat, împărțind imperiul. Dandolo a devenit despotul **Romániei**… iar alții au devenit stăpâni ai altor provincii. **Atunci apare și numele de Romània**, adică imperiul grec, dar mai târziu, revenind la fosta sa provincie, Tracia, în care se află şi Constantinopolul, a rămas cu numele de Rumili (Rumelia), numită provincia Rum chiar și în timpul stăpânirii turcești”[60].

1209: „**Cetăţuia Cluj** (Castrenses de Clus)... a centurionului din Agad... Sunad Vardou... cu ajutorul slujitorilor din aceeași tabără, Egeben, comandantul arma-tei, Isaac centurionul... Dar ei au spus că sunt liberi și au adus martori ai libertății lor, și anume Stephan din orașul Natztha, Christopher, Contele de Cluj (Clus), pe nume Ela. de către Pristaldu, din oraşul Zupur, a trimis lui Can-dens fierul din Varadín”[61].

1211: „În 1211, regele Endre dăruieşte regiunea Brașovului (Barczasag) cavalerilor germani. În timp ce el a fost în țara sfântă, a existat o mare dezordine în țară și se

---

[59] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 307
[60] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 290
[61] Jakab Elek, *Kolozsvár torténete,* Buda 1870, p. 234, nota 2

pare că și cavalerii germani au folosit confuzia generală pentru a-și extinde puterea”[62].

1216: **Şi alţi iobagi din Clusvár**. „Minos din Deregfalva i-a dat în judecată pe cunoscuţii săi, pe nume Ela, Pázmán și Endre și Márton Ondó, pentru o datorie de două mărci și jumătate, în fața viceregelui din Basaclus; afirmația lui a fost susţinută ca adevărată de Pókai Móg și alți iobagi din Clusvár: Erdő, locotenent, Sikló, Tenko, Pőka, administrator, Czejczimam și Bulcsú, care au mărturisit că Gotfred, Farkas, Vil, Olbert, Péter, András și Filanevü, străini, au ocupat ilegal două părți ale pământului, care fusese abandonat în acea cetate”[63].

1222: „Regele Endre îi lipsește cavalerii germani de posesiunile lor, în 1222, pe care le dă înapoi Marelui Maestru Hermann Salzai, mult lărgite, începând de la Nyén, întreg ținutul, care ajunge la granița brotnicilor. În acest document, regele mai permite ca cavalerii să poată construi castele de piatră și orașe de piatră în teritoriile care le-au fost acordate și, în plus, pot folosi șase sau șase corăbii pe Mureş și pe Olt pentru a transporta sare pentru nevoile lor, iar ei şi oamenii nu trebuie să plătească vamă, nici măcar la secui, chiar dacă trec prin ținutul Olahilor (cum transierint per terram Siculorum aut per terram Blaccorum – când au trecut prin ţinutul secuilor sau prin ţinutul valahilor). În același an, Papa Honorius confirmă scrisoarea de donație a regelui, cu diferența de text că

[62] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 196
[63] Jakab Elek, *Kolozsvár torténete,* Buda 1870, pp. 234, 235

schimbă sintagma din carta regală din „ad terminos Protnikorum” („până la granițele Protnikilor”, deci brodnicilor) în „ad terminos Blaccorumra” („până la granițele valahilor”) și „cum transierint per terram Sicvűorum aut per terram Blaccorum” („când trec prin țara secuilor sau prin țara valahilor”) se schimbă astfel: „cum per Siculorum terram transierint aut Valachorum” („când au trecut prin ţinutul secuilor sau a valahilor)”[64]. „Românii sunt menționați pentru prima dată, în Ardeal, în documentul din 1222 al lui András al II-lea, când în donația sa către cavalerii teutoni, regele a fost de acord că nici ei, nici domnii lor nu trebuie să plătească vamă nici pe pământul secuilor, nici **pe pământul Oláh** (per terram Blacorum). A doua menționare a românilor datează din anul 1223, când regele confirmă donația pe care a făcut-o mănăstirii Kertz, îndepărtându-i pe blacii (blacokat) de acolo. În diplomele regelui și ale papei, apar tot mai des Olahi, care acum, în 1234, locuiesc și în ţinuturile cumanilor”[65].

1229: „**Sebestyén, işpanul Clujului** (Clus), a fost chemat în fața unui judecător numit de regele Béla. După ce au ascultat răspunsurile ambelor părți, Farkas, executorul sentinței, și fiul lui Csóka, au fost trimiţi pentru a lua mărturia cu fierul înroșit lui Altali, la Váradra”[66].

---

[64] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 196
[65] Moldován, Gergely, *A román község, templom és ház eredete* (Originea satului, bisericii și casei românești), în *Magyar-román Szemle* (Revista ungaro-română), Koloszvár 1897, nr. III, p. 47
[66] Jakab Elek*, Kolozsvár torténete,* Buda 1870, p. 235

1231: „În 1550, un sas, pe nume Schesaeus, scria, printre altele, într-un poem latin, următoarele: „Pe malul Oltului, bogat în pește, se înalță celebrul castel, pe care vechii săi locuitori l-au numit Făgăraş. Este înconjurat de metereze şi de un zid imens. În jurul lui se află un număr mare de tribali proprietari de pământ, care sunt supuși legilor și drepturilor care vin din acest castel”. Când Károly Eder a publicat această poezie, el spune că aici se înțelege prin „Triballo” **bulgari, adică olahii din vecinătatea Făgărașului**, precum și **olahii din suburbiile Brașovului se numesc bulgari**, și de aici și numele suburbiei Bolgárszék. Făgăraş este menţionat, pentru prima dată, într-un document din 1231. Acest act pomenește pământul Bója, care se află acum în stăpânirea lui Bujul, fiul lui Stoja. Cu toate acestea, un anume Thrul, fiul lui Choru, îl revendică drept proprietate a familiei lui. Acest lucru este dovedit de mărturia unanimă a multor martori că acest pământ „a tempore humanam mémoriam” (din vremuri imemoriale) a trecut în stăpânirea strămoșilor săi și că „a temporibus iam quibus ipsa terra Blacorum terra Bulgarorum extitisse fertur” (**din vremurile când se spune că ar fi existat chiar țara blacilor, țara bulgarilor**), când a aparţinut Făgăraşului”[67].

1242: „După invazia tătarilor, țara cumanilor, împărțită în trei părți, nu mai există. O parte fuge în Ungaria, cealaltă în Bulgaria, iar a treia, dincolo de Nistru, pe malul de nord-est al Mării Negre, după cum o dovedește limba Kun, folosită în așa-numitul „Codex Cumanicus”, în

---

[67] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 133, 134

secolul al XIV-lea. Referitor la imaginea etnografică a României de astăzi (1896 – n. n.), din vremea de după dezintegrarea Cumaniei, e convingătoare scrisoarea în care Regele Béla al IV-lea îi prezintă Marelui Maestru al Ioaniților amănunte despre incursiunea în Valahia Mică și Cumania, adică Valahia Mare, care se află dincolo de Olt. Această diplomă este remarcabilă și pentru că dovedeşte că Regele Béla al IV-lea dispunea de teritoriul României de astăzi, ca și cum ar fi proprietatea sa.

„Întrucât țara – spune cartea regală – a suferit o mare pierdere, atât în bunuri, cât și în populație, din cauza incursiunii tătarilor”, iar Marele Maestru al Ioaniților, Rembald, era gata să ia armele pentru țară, dar regele, sfătuindu-se îndelung cu baronii săi, a hotărât să dea Ioaniților întregul Szörényföld, împreună cu părţile lui Ioan și Farkas, cu excepția părţii voievodului Lythen (Lytira, Lyrtioi – Litovoi, adică – n. n.), până la râul Olt. El lasă pe Litovoi să țină pământul valahilor, așa cum a făcut-o până acum, apoi enumeră condițiile în care dă pământul Ioaniților. În plus, el le acordă și regiunea Kunar (Cumania), de dincolo de Olt, în aceleași condiții ca și Sörényskét, cu excepția pământului voievodului valah Szeneslausz (Seneslau – n. n.), pe care îl lasă și valahilor. În plus, îi mai dăruiește Marelui Maestru 400 de pământuri arabile în Felcetig sau în altă parte din Transilvania, unde este ușor de ajuns, fie la Kunország, fie la Szörénység.

Din acest document aflăm că în Valahia Mică au existat olahi sub kenez (chinezii, adică cnejii) Joan și Farkas, precum și sub voievodul Lytira sau Lythen (Litovoi), în Cumania, care se află dincolo de Olt, sub voievodul

Seneslausz (Seneslau). De asemenea, este probabil ca acești olahi să nu fi fost schismatici, sau măcar Kenezienii (chinezii) lor nu erau, pentru că Ioaniții, fiind obligați să lupte împotriva păgânilor și a schismaticilor, conform jurământului lor religios, cu siguranță nu s-ar fi obligat să-i ajute pe olahii schismatici, în caz de atac.

Locul cumanilor este, deci, ocupat de formațiuni românești mai mici, adunate sub niște kénez (cneji). Știm că lovitura finală adusă domniei cumanilor a fost dată de mongoli, în 1224, în bătălia de lângă Kalka, în estul Europei. După acest dezastru, încep să dispară și cumanii care locuiesc pe teritoriul României de azi, iar pe măsură ce puterea lor slăbește aici, căpetenii individuale olahe încep treptat să preia puterea asupra oamenilor, după modelul organizațiilor sociale din Bulgaria. După invazia tătarilor şi prăbușirea stăpânirii cumane, valahii se pare că s-au înmulțit și s-au întărit, atât social, cât și statal, pe câmpia dintre Dunăre și Carpați.

Invazia tătară a provocat și o mare schimbare în harta etnică a Transilvaniei. Regele Béla, întorcându-se în țară după ce tătarii au dispărut, l-a trimis pe voievodul Lőrincz, în 1243, să adune oamenii acolo. Nu știm nimic despre cât succes a avut voievodul Lőrincz, în această misiune. Dar măsura în care populația Transilvaniei a fost distrusă de invazia tătarilor ne este lăsată într-o dovadă documentară, respectiv în scrisoarea episcopului Ardealului Gallus, în care se plânge regelui că județul său a devenit atât de depopulat, după invazia tătarilor, încât acum abia întâlnești o singură persoană în scaunul lui, Fehérvár (Alba Iulia) și alte moșii episcopale, precum Herinán și Biolo-

kolon, în județul Doboka, Gyalun, în județul Kolozs, Zilahon și Tasnádon, în județul Szolnok. Nu are nici o speranță de a aduce coloni, dacă nu promite mai multă libertate celor care vor să se stabilească în Transilvania. De aceea, el cere ca regele să-i scoată pe vechii coloniști, care locuiesc pe moșiile sale, precum și pe noii coloniști, care se vor muta acolo în viitor, de sub autoritatea voievodului și a autorităţilor de județ, ca să nu mai aibă alți stăpâni decât pe el, episcopul. Regele îndeplinește cererea episcopului”[68].

„Jana Dlugoss, un istoric celebru la noi, care a trăit în secolul al XV-lea, scria că Béla al IV-lea și cu fiica lui Kingával (Kunegunda, Kinga) au fost în Maramureş, realizând o întreagă narațiune de călătorie. După dezastrul tătăresc, Kinga, soția prințului polonez Boleszló, a venit în Ungaria, cu un anturaj presupus ilustru, pentru a-și vizita tatăl. Regele Béla s-a alăturat fiicei sale și, împreună, au făcut o călătorie prin țara distrusă. Au ajuns și la Máramaros, unde Béla i-a donat Kingei o mină de sare. Frumoasa prințesă, despre a cărei frumusețe cronicile spun lucruri minunate, și-a aruncat inelul în mina de sare dată ca gaj. Kinga s-a întors acasă. Câțiva ani mai târziu, muncitorii au dezgropat același inel dintr-una dintre rocile mari de sare ale minei de sare Bochnya, care tocmai fusese descoperită atunci. Mina cu pricina este Kunigunda din Slatina. Chiar și astăzi, minerii slătineni o respectă drept ocrotitor pe Kinga, care este cinstită de biserică printre fericiți, pentru marea sfințenie a vieții ei.

---

68 Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 200-202

Nu am găsit nici o urmă din povestea lui Dlugoss în anuarele și documentele domestice din acea vreme. Există opinii divergente, în rândul istoricilor. Se pare că István Szilágyi o acceptă în general, dar plasează mina cu pricina în regiunea Huszt, unde au existat de fapt mai multe saline. Nu este nimic imposibil în chestiune, dar sunt mai înclinat să cred că povestea lui Dlugoss nu este altceva decât adaptarea unei legende străine la Kinga, cu atât mai mult cu cât salinele din Maramaros au devenit celebre mai ales pe vremea lui Dlugoss. Dlugoss ar fi putut auzi și el de ei, ar fi putut să facă puntea dintre inelul legendei și mina de sare din Máramaros. De la István al V-lea, încoace, izvoarele istorice sunt din ce în ce mai abundente. Educația crește treptat, sub influența mineritului, iar industria minieră mai dezvoltată presupune şi construirea de biserici și școli. Deja în secolul al XIII-lea au fost construite bisericile din ţinut Visk (în Maramureşul istoric, azi Transcarpatia – n. n.), despre care s-au scris atât de multe și ale căror picturi murale pot fi văzute încă"[69].

1247: Béla al IV-lea, întăreşte Cavalerilor Ioaniţi „întregul Szörényföld (Pământul monstruos), cu toți munții săi și alte bunuri, împreună cu kenezatele lui Ioan și Farkas, până la râul Olt, cu excepția kenezatus (kenezatus) voievodului Litovoi (Lythen, Lytira, Lyrtioy), pe care îl lasă Oláhilor, așa cum era până acum. Regele păstrează jumătate din venitul pământului donat pentru el și urmașii săi; cealaltă jumătate ar trebui să aparțină Cavalerilor. Dar regele nu cere nimic de la bisericile care au fost

[69] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, pp. 7-9

deja construite sau care urmează să fie construite, iar drepturile arhiepiscopiilor și ale episcopilor rămân intacte. Veniturile morilor, gospodăriilor, câmpurilor de cosit, pășunilor și piscicolelor, ridicate de Cavaleri, ar trebui să-i aparțină și ele, cu excepția pescuitului dunărean. Jumătate din toate veniturile obținute de la olachii care locuiesc în țara Lythen (a lui Litovoi) ar trebui să aparțină regelui, iar cealaltă jumătate Cavalerilor, cu excepția pământului Hatsut (Harsot, Hátszeg?). Numiții Olachi sunt responsabili pentru a-i ajuta pe viteji împotriva atacurilor externe, precum și ale Olachilor. În plus, regele le permite cavalerilor să taie suficientă sare pentru nevoile țărilor bulgare, grecești și europene, chiar și pe cheltuiala comună a regelui, oriunde în Transilvania (de quacunque salis fodina Ultrasilvana), și din aceasta. dreptul episcopal, iar jumătate din venit să aparțină regelui, iar cealaltă jumătate Cavalerilor. În alte privințe, se mențin toate măsurile pe care regele le-a luat cu privire la nobilii sau alții, veniți să locuiască în acest ținut; dar o judecată sumară împotriva majorilor (contra majores terrae) poate fi atacată la rege.

Dacă vreo armată va invada țara, o cincime din oamenii de arme ai Cavalerilor se vor alătura oștirii regelui; iar dacă regele ar fi mărșăluit împotriva Bulgariei, Greciei sau Cumaniei, o treime din oamenii înarmați erau obligați să meargă în fața armatei regale, iar o parte proporțională din proprietățile și bunurile mobile de câștigat ar merge la Cavaleri”[70].

[70] Hunfalvy, Pál, *Nyelvtudományi közleméyek* (Buletin de lingvistică), Budapest 1878, p. 287

1256, decembrie 16: „Întărind privilegiile arhiepiscopiei de Esztergom, regele Béla îi lasă arhiepiscopului și zeciuiala din veniturile din vite și oi de la secui și valahi („decimis percipiendis regalíum prouentaum ex parte Siculorum et Olacorum, in pecudibus, pecoribos, animalibus quibuslibet, exceptis terragijs Saxonum” – „primind zeciula de la secui și olaci, la vite, turme și tot felul de animale, cu excepţia saşilor”)”[71].

1268: „Care este diferența dintre kenez (cneaz) și voievod?... prima formațiune socială și politică a olahilor a fost **katun** (așezarea, gospodărie) și că aceste **katune (cătune)** erau conduse de kenezi (cneji). Deci au fost atât de mulți kenezi printre valahi câte katune au înfiinţat. Engel, vorbind despre întâmplările anului 1268, spune ca scutelile de taxe au fost înfiinţate pentru a popula Ungaria; adică unui colonist i s-a dat o bucată de pământ neocupat sau de pădure, cu condiția ca el să se așeze acolo, iar el și urmaşii lui să stăpânească acea moşie. În ceea ce-i privește pe valahi și pe rusniaci, scutelnicii lor sunt numiți Kenezi (cneji). Aceasta este originea dreptului Kenesian”[72].

1271: „Visk (în Transcarpatia) și împrejurimile sale au fost o moșie regală, până în deceniul al șaptelea al secolului al XIII-lea. După 14 mai 1271, când unul dintre membrii de seamă ai familiei Hunt-Pázmán Ahile (după document, Echelleus-Achilles) a căzut și el în lupta dintre Rába și Rábca cu regele ceh Ottokár, recunoscătorul István

---

[71] Szabó Károly, *Székely Oklevéltár*, Colozsvártt 1890, p. 13

[72] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 231

V îl dăruieşte vitejilor fraţi însângeraţilor. Așa iau Mykov (Mikó) și Chepán (István) Visk-ul cu obiceiurile și cu pământurile de pe Tisza. Conform vechiului obicei, răsplata și gloria sunt culese de supraviețuitori”[73].

1283: „O localitate Oláhă este menționată în 1283, într-o scrisoare regală, care confirmă proprietatea familiei Rathold. Oláhtelek indică, așadar, așezare a poporului Olách, în timpul maghiarilor. Oláhii care s-au stabilit în regiunea Fehér-Körös (râul Criş) sunt amintiți într-un document datat 1318. În cursul anului 1341, Czibak l-a împuternicit pe unul dintre fiii săi să stabilească Oláhi pe Erdőhát. În 1374, ţinutul Varad (Oradea) avea 9 sate Olách. Ei se ocupau în principal cu defrișarea pădurilor și mineritul. Cele mai vechi sate locuite de olachi, pentru care avem atestări documentate: Venter, din 1349, apoi Lázur, din 1427, Toplicza-Káránd, din 1429, Bonczesd și Kristyór, din 1439. Unii cneji valahi (Olách Kénez) au dobândit titluri nobiliare. Acesta a fost și cazul familiei Drágos”[74].

---

[73] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, pp. 10, 11

[74] Borovszky, Samu, *Magyarorszag varmegyei es varosai* (Județe și orașe din Ungaria), Budapest 1901, p. 485

„Păstorii semi-nomazi valahi nu au ajuns o națiune în propria lor țară”

1290: „Întemeietorul statului român al Munteniei (Havasalföld) a fost Radu Negru, domn al Făgărașului (Fogaras) și Amlaşului (Omlás), care a trecut munții, în 1290, și a devenit stăpânitor nu numai al Făgăraţului și Amlaşului, ci și al întregii Muntenii. Că ţinutul Făgăraşului nu ar fi putut aparţine lui Radu Negru, în 1290, reiese limpede din documentul din 1291, al lui Endre al III-lea, în care regele nu recunoaşte Făgăraşul ca veche proprietate a maestrului Ugrin… deci Radu Negru nu putea pleca de acolo, însoțit de un număr mare de oameni, în Muntenia, și cu atât mai puţin putea să-și stabilească reşedinţa Câmpulung, pentru că este cert că acest oraș a fost fondat, inițial, de sași și numele său românesc nu este altceva decât o traducere a germanului „Langenfeld”. Istoricii români moderni nu vor să ştie nimic despre aceasta mutare din Făgăraş. Hurmuzaki nu-și amintește nici măcar cu un cuvânt despre această emigrare şi, de fapt, îl consideră pe Radu Negru un astfel de kenez (cneaz), doar că mai norocos în demersurile sale decât voievodul Litovoi (Lythen), care s-a răzvrătit sub László Kun”[75].

---

[75] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 211

1290: „După moartea regelui László (31 august 1290), stăpânirea regelui Endre a fost consolidată peste tot în țară, cu excepția ţinuturilor săseşti și valahe (Olaszországban). Nu știau sau nu voiau să știe nimic despre faptul că Endre era descendentul legitim al casei lui Arpád”[76].

1291: „Din certificate reiese că, în 1291, existau deja **trei națiuni complet egale** și organizate separat în Transilvania: **secuii, sașii și românii**. Totodată, în Transilvania mai existau și nobili maghiari, dar nu aparțineau ordinelor Transilvaniei. De fapt, la început, nobilii depindeau direct doar de rege. În „partidul de aur” se stipulează clar că domnii nu au jurisdicție asupra nobililor și asupra bunurilor lor, nu au luat parte în parlamentele din Alba Iulia (Gyulafehérvár), ci doar în Székesfehérvár, și nu puteau fi condamnați după legile ardelene, ci numai după cele maghiare. Într-un cuvânt, **ungurii erau considerați străini în *părțile transilvănene***.

Toate nenorocirile care s-au abătut asupra Transilvaniei, în ultimii șase sute de ani, provin din această situație a nobilimii maghiare. Regii maghiari au organizat statul cu ajutorul altor națiuni, în lupta împotriva nobilimii maghiare. În secolul al XII-lea, după ce românii s-au împuţinat în lupta cu Cumanii, regii maghiari au fost nevoiți să așeze în regiunile pustiite diverse popoare, pentru că nobilimea maghiară a luptat doar pentru a rupe puterea regală și a fura bunurile altora. În timp ce popoarele Eu-

---

[76] Pauler, Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt* (Istoria națiunii maghiare sub regii Árpádházi), Budapest 1893, p. 544

ropei erau ocupate cu cruciade, ungurii, care nu au participat la aceste războaie, s-au ocupat cu ocuparea Croației și Dalmației. Iar când, la începutul secolului al XIII-lea, Endre al II-lea ia parte la cruciade, nobilimea maghiară își folosește eșecul pentru a stoarce *taurul de aur*”[77].

„Regele a dat nobilimii transilvănene legile din Vechea Buda, iar pentru a soluționa treburile întregii țări, a ținut o întâlnire, lângă Gyulafehérvár (Alba Iulia) cu toată nobilimea, **sași**, **secui**, care deja aveau işpani, și oláhi; și acolo s-a ridicat Pócsfia Ugrón, și-a arătat certificatele, și a cerut să i se restituie posesiunile Fogarasului și Szombatfalva (Odorheiul Secuiesc) din valea Oltului, căzute în mâini străine. Regele a întrebat nobilii sași, secui și oláchi dacă cele două bunuri aparțineau lui Ugron. și toți au declarat, împreună și individual, că aceste proprietăţi erau deținute de Ugrón și de strămoșii săi; prin urmare, regele le-a returnat lui și moștenitorilor săi, așa cum le avea inițial, în 11 martie 1291)”[78].

1299: „În 1299, papa Bonifaciu al III-lea a cerut direct regelui maghiar să aducă **Inchiziția** și să acționeze împotriva schismaticilor cu cea mai mare severitate și să-i lovească cu cele mai aspre pedepse, peste tot, în ținuturile coroanei maghiare. Cine erau acești schismatici? Românii care urmează religia greco-estică.

---

[77] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 180

[78] Pauler, Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt* (Istoria națiunii maghiare sub regii Árpádházi), Budapest 1893, pp. 542, 543

Începe, **astfel cruda persecuție religioasă împotriva românilor** greco-răsăriteni, pe care nobilimea maghiară o folosește în părțile transilvănene pentru a pune mâna pe bunurile nobililor români schismatici. După prădările kmianilor și mongolilor, **nobilii maghiari au apărut în Transilvania ca tâlhari de proprietate**, şi i-au prădat pe cei uciși în luptă și i-au lipsit pe urmașii celor care au murit pentru țară de drepturile și proprietățile lor. Dvornicii și iobagii de la castelul regal sunt aserviți de nobilii maghiari, în Transilvania, într-o măsură și mai mare decât în Ungaria, iar acești nou-veniți opresc nobilimea inferioară chiar mai mult decât oriunde altundeva. Nobilii maghiari nu și-au luat locul în Transilvania cu muncă stăruitoare sau cu arme, ci cu violență și viclenie, unde încă de la sfârşitul secolului al XIII-lea, au pus mâna pe cele mai frumoase bunuri şi pe cele mai importante funcţii"[79].

„În 1299, regele Endre a subordonat Maramureşul episcopului Transilvaniei. A apărut un proces de zeci de ani, care s-a încheiat abia după 1346, când episcopul de Eger a reușit să dobândească, în cele din urmă, Máramaros. Pe atunci, Máramaros era deja un județ. Castelul de la Visk veghea la liniștea populației şi regele asupra justiției.

Lucrarea de transformare a fost completată de Endre III-lea, care, când a achiziționat castelul Visk (azi Vişkovo, în Transcarpatia – n. n.), de la strămoșii din

[79] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 181

Újhelys, în 1300, l-a anexat, de la Ugocsa, la Máramaros, şi a pus bazele unui nou comitat.

În același timp, el a putut să-l numească pe Miklós, din familia Pok, drept prim venit al noului comitat, care apare, pentru prima dată, în diploma din 11 octombrie 1303, la acea vreme trecut pe lista din Máramaros, așa că Miklós, cu siguranță, a devenit asta mai devreme”[80].

1301: „La începutul secolului al XIV-lea, când a urcat pe tron Károly Róbert, în Transilvania existau deja două tipuri de nobili: **nobilii ardeleni, secui, sași și români** și **nobilii maghiari din Ungaria**. Aceştia din urmă nu avea nici o funcție în organizarea politică a Transilvaniei. Nu depindeau de voievod, nici de işpanul secuilor, nici de sași. Acasă, în Ungaria, aveau dreptul de a-si exercita jurisdicţia asupra proprietatilor lor, în timp ce aici erau proprietarii unor bunuri asupra cărora jurisdicţia era exercitată fie de voievod, fie direct de însuşi regele. Era foarte firesc ca, numai din acest motiv, să izbucnească, mai devreme sau mai târziu, un conflict între voievod şi aceşti nou-veniţi, care nu sunt dependenţi de el”[81].

1324: Károly Róbert îi întăreşte lui Marton mai multe proprietăţi, „pentru faptul că a fost ambasador la Basarab (Baszaráb), voievodul regelui în Muntenia, unde și-a îndeplinit întotdeauna îndatoririle de ambasador într-un

---

[80] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, pp. 9, 10

[81] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 181

mod lăudabil. / Scriitorul grec Kantakuzenos relatează că, în jurul anului 1324, voievodul Ungro-Vlachiei, Basarab, i-a oferit țarului bulgar Mihály Widdini (Mihai de Vidin) ajutor armat împotriva împăratului Constantinopolului. Tot în acest an, Papa îi scrie lui Basarab, „dilecto filii nobili viro Woywadae Transalpino" („fiul iubit, nobilul voievod transalpin"). / Cronica vieneză spune că, în 1330, deși voievodul Basarab și-a îndeplinit toate obligațiile față de rege, regele, la instigarea lui Tamás, voievod al Transilvaniei, și a lui Dénes, fiul lui Miklós, care i-au cerut regelui să-l înlăture pe voievod Basarab și să dea proprietatea altcuiva, a mărșăluit, printre orori, spre pământul voievodului. El a capturat castelul Szörény (Severin) și l-a donat, împreună cu moşiile, mai sus menționatului Dénes, fiul lui Miklós.

Bassaráb, sau, după cum scrie cronica, Voievodul Bazarád, l-a anunțat pe rege că va rambursa cheltuielile de război ale regelui, până la 7.000 de mărci, dar nu va returna castelul lui Szörény (Severin) și va plăti impozitul datorat coroanei sale, în fiecare an, și ar da chiar și pe unul dintre fiii săi ca garant, doar ca regele să nu-i facă rău. Totuși, regele Károly le-a dat trimişilor voievodului un răspuns trufaș: „Spuneţi-i lui Bazarád că el este ciobanul oilor mele și-l voi târî din ascunzătoarea lui de barbă". Au fost mai mulți oameni care l-au sfătuit pe rege să accepte oferta voievodului. Cu toate acestea, regele nu a ascultat sfatul înțelept, ci a avansat din ce în ce mai mult în păduri și munți, unde drumurile erau blocate cu trunchiuri, iar vala-

hii (Oláhs) au atacat armata regelui și au distrus un număr mare de oşteni, puţini scăpând cu mare dificultate"[82].

1332: „Un document al regelui Károly, datat în 1332, îl numește pe voievodul Bassaráb fiul lui Tokomér (Tihomir). Hunfalvy spune că nu îl găsește pe acest Tokomer nicăieri, în scriitorii de istorie, dar documentul din 1332 este mai sigur ca informaţie decât relatările cronicarilor sau ale făuritorilor de istorie de mai târziu. Această Tokomer, din documentul din 1332, nu este nimeni altul decât Tugomér Basszaráb (Tihomir Basarab), tatăl lui Sándor Bassaráb (Alexandru Basarab), pe care mulți îl confundă cu legendarul Radu Negru.

Este probabil ca, după răsturnarea voievodului Lythen, acest Tugomér Bassaráb, denumit tatăl lui Sándor Bassaráb, a încercat să se facă independent de coroana maghiară. De îndată ce Károly Kóbert s-a simțit oarecum consolidat pe tron, și-a îndreptat imediat treburile către Havasalföld, unde, după cum putem vedea din cuvintele hrisovului dat lui Márton ispan de Szilágy în 1324, comportamentul voievodului Bassaráb i-a dat probleme, întrucât puterea acestui voievod s-a extins și la Szörénység din Oltó a început să se răspândească, deși acest pământ a fost întotdeauna considerat ca aparținând mai îndeaproape Ungariei.

Este probabil ca acest Tugomér Bassaráb să fi fost fondatorul și fiul dinastiei române din Muntenia, iar Sán-

---

[82] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 213, 214

dor (Alexandru), cu victoria sa în războiul cu Károly Róbert, a fost fondatorul statului român. Datorită lui, păstorii semi-nomazi valahi nu au ajuns o națiune în propria lor țară, în timp ce, după distrugerea cumanilor, ei au fost probabil asamblați în mozaic de câţiva cneji (Kenezii) mai mici și mai mari într-un stat semi-independent. Istoria României există doar de atunci.

O întrebare foarte interesantă a acestei istorii românești: cine au fost acești Basarabii? Potrivit istoriografiei daco-romane, ei sunt urmașii unei vechi familii romane, care parcă ar fi stat mereu în fruntea românilor. Nu cred că fac o mare greșeală dacă nu mă ocup de această afirmație mai detaliat”[83].

1342, Descălecatul Moldovei: „Într-un document din 1343, regele Ludovic I spune că Bogdan, care anterior a fost voievod în Mármaros, a provocat un conflict cu János, fiul lui Dénes Celcsei, iarna trecută, dar acum a fugit neloial din țară. Din acest document, cunoaștem nu numai momentul emigrării lui Bogdan, care, conform sursei citate, nu a fugit în 1349, așa cum susțin istoricii români, ci în iarna lui 1342, și se şi explică şi motivul. Voievodul Bogdan a devenit, așadar, violent și, temându-se de pedeapsa regelui pentru aceasta, a fugit din țară”[84].

[83] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 214, 215
[84] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 222, 223

1345: „Episcopia de Milkov, sfâşiată de multe vicisitudini, a fost distrusă în jurul anului 1345. Este foarte plauzibil ca, la acea vreme, episcopul să se fi mutat în districtul Siret, pentru a-şi cârmui judeţul de acolo”[85].

1349: „În 1349, regele Lajos mai afirmă într-un document, dat din Besztercz, că Gyula, fiul lui Dragoş, s-a plâns că ruda lui, István (Ştefan), alăturându-se unchiului său István, loial lui Bogdán, i-a alungat pe el și pe fiul său de pe moșiile lor, care erau primite de străbunicul lui, Gyula, de la regele Károl, şi i-au ars casele. Îi cere regelui să-l readucă pe moşiile sale. Regele îi trimite pe voievodul János Igefi și pe Miklós Miklós, să investigheze problema, care îi vor raporta regelui în cursul acelui an”[86].

1355: „Dintr-un document din 1355, știm că fiul lui Gyula, menţionat în documentul anterior, fiul lui Dragoş, a primit întăritură de la rege pentru mai multe sate valahe din Maramureş, ca răsplată pentru eforturile lui de a-i întoarce pe valahii care au fugit în Moldova, împreună cu Bogdan și István (Ştefan). În 1365, regele Ludovic I dăruiește și lui Balk, fiul lui Szasz voievodul, și fratelui său moșia Kuhnya, împreună cu alte câteva moșii, care au fost anterior ale neloialului voievod Bogdan. Și face asta pentru că Balk i-a fost loial regelui chiar și în Moldova, unde a fost rănit, ba chiar și-a lăsat posesiunile moldovenești și l-a urmat pe rege în Ungaria.

---

85 Elek, Gegö, *A' moldvai magyar teleperkről* (Despre aşezarea maghiară în Moldova), Budán 1838, p. 92

86 Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 223

Din datele documentelor de cancelarie citate reiese că Bogdan nu a fost voievodul întregii regiuni valahe din Maramaros, așa cum se obișnuia să se spună ,după János Kükülő (Ioan de Târnave – n. n.), ci doar unul dintre voievozii valahi de acolo, poate doar mai violent și mai puternic, dar cu nimic diferit de ceilalți, în ceea ce privește rangul și drepturile. Nici emigrarea sa nu a fost unică, întrucât asemenea evadări au avut loc și mai târziu, din alte părți ale țării, așa că Koszta (Costea), Kenézek Stancsul (cneazul Stanciul) și Papa Volkul fug, de la Hátszeg (Haţeg), cu jumătate din locuitorii valahi de acolo, în Moldova, „unde stau dușmanii coroanei". Este posibil și ca domnia lui Bogdan și a urmașilor săi să nu se fi extins în toată Moldova"[87].

1356, noiembrie 14: **În faţa voievodului** Andrei, cu prilejul adunării obşteşti, ţinută la Turda, „la octavele sărbătorii Tuturor sfinţilor (8 noiembrie)… ridicându-se din mijlocul celorlalţi magistrul Petru, diacul, notarul mănăstirii Fericitei Fecioare din Cluj-Mănăştur (Clusmunustra), s-a plâns, în numele cuvioşilor bărbaţi, al domnului Ladislau, abatele şi al conventului din acelaşi Cluj-Mănăştur, după cum urmează:

Că o moşie, Bewna, aflătoare în comitatul Cluj (Clus), a ţinut de zisa mănăstire şi ar trebui şi acum să ţină de ea, dar acum, Mannus, fiul lui Ioan de Căianu, a pus stăpânire pe ea şi o ţine cotropită („Sententionales de a. 1356,

---

[87] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 223, 224

in causa Conventus Clusmonostora, contra Mar-tin, de Kalyan quoad possessionem Bewna in Comitatu de Clus)[88].

1358: „Dintr-un document, datat în 1358, al judecătorului regional Miklós Szécsi, știm că fiii lui Szakul, care au fost chemați în judecată de János Besenyő, baronul din Ersomly, spun că nu pot prezenta actul de întărire regală pentru moșia lor numită Szekas, deoarece kenezul din Baszarád și un alt kenez din Baszarád (quia Bozorod, kenézius, de Nog-Carassou et altér Bozorod, kenézius de Kis-Carassou – pentru că Basarab, un cneaz (KeneziusI, din Carasul Mare și un alt Basarab, un cneaz din Carasul Mic) le-au luat cu asalt casa, cu mai mulți dintre ei, în timpul nopții și, dându-i foc, i-ar fi ucis și pe ei dacă nu scăpau. Apoi le-au ars diplomele, iar pârâţii cer timp, până vor putea obține copii. Basarab"[89].

1359: „La începutul secolului al XIV-lea, Palatinul Omode și fiii săi, oponenți ai lui Károly Róbert, au ocupat Munkács, dar regele victorios l-a recucerit curând. Lajos I l-a donat lui **Bogdán și fiului său Drágos, voievodul olachienilor**, stabiliți în județele Máramaros, Bereg și Ugocsa. / Dar în 1359, acesta din urmă, revenindu-şi din toate evenimentele, s-a mutat împreună cu rudele sale în Moldova. Prin urmare, Lajos a donat Munkács și pământurile lăsate de olachi prințului lituanian exilat Tódor Ko-

---

[88] *Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae*, Vol. I, A-C, Sopronii 1814, p. 399

[89] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 215

riatovici, care le-a populat cu 40.000 de ruși, aduşi din Podolia. Koriátovici a îngrădit orașul cu un zid de piatră, a înconjurat complet castelul, l-a fortificat cu bastioane și șanțuri săpate în stâncă și a făcut o fântână adâncă în curtea lui”[90].

1364: „Diploma Reginei Elisabeta Luppertszasza (Bereg, de astăzi), prin care informează pe toţi cei interesaţi sau vor auzi, că s-au plâns Oláchii din județul Bereg împotriva işpanului castelului Bereg, care, în ciuda libertății valahilor, au de suferit de la el multe nedreptăți. Prin urmare, regina cere să li se permită valahilor „**să aleagă un voievod bun, după voia lor, așa cum fac Oláhii care locuiesc în Máramaros** și în alte părți ale țării”, care va judeca pricinile dintre ei, şi va aduna toate veniturile legitime care se cuvin reginei și stăpânului castelului Bereg”[91].

1366: „În diploma din 1366, regele Ludovic cel Mare spunea că răufăcătorii Oláchi s-au înmulțit foarte mult, deoarece populația Oláchilor era dezordonată („eorumque statum simul et usum inordinatum”)”[92].

1370: „În anul 1370, domnitorul moldovean Laskó sau Laczkó (Laţvu), l-a rugat pe papa Orbán al V-lea să în-

---

[90] Rohbock, Lajos; Hunfalvy, János (text), *Magyarország és Erdély* (Ungaria și Transilvania), Darmstadt 1860, pp. 279, 280
[91] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 231
[92] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 301

fiinţeze o episcopie în oraşul său ereditar (Siret), pe care papa a împlinit-o cu bucurie, atribuind un scaun călugărilor dominicanilor, sub mitropolitul de Kalocsa, un episcop cu un venit bogat strâns în reşedinţa sa de scaun”[93].

1371: „În 1371, regina Elisabeta a ordonat, de la Buda, ca işpanul castelului Bereg să judece cauzele de proprietate ale Oláhilor, iar voievodul Oláh să judece numai în cazuri minore. În acelaşi timp, dă instrucţiuni ca judecătorul de ţară şi adjuncţii acestora să nu-i judece astfel de reclamanţi, pentru ca oricine are o plângere de acest fel să dea în judecată în faţa işpanului castelului Bereg şi a voievodului Oláh-urilor”[94].

1374: „În 1374, regele Lajos a dat oraşului Cluj pădurea „Fleck”, situată între Torda şi Cluj, pe care s-a aşezat un sat ce ciobani Oláchi, azi Felek (Feleac)”[95].

1387: „Voievodul Petru Muşat (Péter Musáth), convins de cuceririle rapide ale turcilor că va fi slab să stea singur împotriva turcilor şi că nu se putea baza prea mult pe Ungaria, care era tot mai ocupată în Balcani, în 1387, împreună cu boierii săi, a jurat credinţă regelui polonez László Jagielló, căsătorindu-se cu sora sa. El a încercat să-l implice şi pe voievodul Mircea de Transalpina (Hava-

---

[93] Elek, Gegö, *A' moldvai magyar teleperkről* (Despre aşezarea maghiară în Moldova), Budán 1838, p. 92
[94] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria şi starea actuală a aspiraţiilor naţionale româneşti), Budapest 1896, p. 231
[95] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria şi starea actuală a aspiraţiilor naţionale româneşti), Budapest 1896, p. 236

selföldi) în alianța poloneză. După moartea sa, în 1390, pe tronul Moldovei a urcat fratele său mai mic, Ştefan sau Steţcu. Regele Sigismund a vrut să recupereze voievodatul, a intrat în război împotriva lui și a ocupat capitala Suceava. În acest fel, voievodul Ştefan a fost nevoit să se predea lui Sigismund. Cu toate acestea, după plecarea lui Sigismund, fratele său mai mic, Roman, s-a răzvrătit împotriva lui și l-a alungat de pe tron, cu ajutor polonez. Acest Roman a fost, apoi, alungat din nou de Ştefan, dar Roman a reușit să ocupe tronul chiar și atunci"[96].

1391: „Încă din vremea lui Ludovic I, avem districte valahe, independente de autoritățile județene, în județele Krassó (Caraş-Severin) și Szörény (Severin). În 1391, nobilii și valahii din districtele Sebes, Lúgos, Karán (Caransebeş)".

1400: „Episcopia catolică din Siret, la începutul anului 1400, din cauza tulburărilor, s-a mutat la Bakó (în unele surse Braskovia și Braislov), în orașul-târg al districtului, Bacău, care era protopopiat moldovenesc al fostei Episcopii de Milko (Milkov), unde, între bine și rău, soarta episcopiei Sereth-Bákoi (Siret-Bacău), până la urmă, doar sub titlul de Bako (Bacău), a supraviețuit până în zilele noastre"[97].

---

[96] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 313

[97] Elek, Gegö, *A' moldvai magyar teleperkről* (Despre aşezarea maghiară în Moldova), Budán 1838, p. 92

1400-1432: „Domnia de 32 de ani a voievodului Alexandru a fost liniștită și în multe privințe salutară pentru Moldova. Mulți oameni din țările vecine s-au mutat în Moldova. Pe atunci s-au stabilit aici și maghiarii husiți, și sașii. Știm că prima traducere a *Bibliei* în limba maghiară a fost făcută de husiții fugiți din Tatra. În această perioadă, se stabilesc în Moldova sate întregi de sași și secui, sașii de-a lungul râului Moldova și secuii în zonele Trotuş, Siret și Prut. La acea vreme, în Moldova s-au stabilit în jur de 3.000 de familii de armeni, alungați din Asia de stăpânirea turcă. De asemenea, au venit şi țigani, dintre care un grup din Ungaria, câțiva ani mai târziu, ba chiar şi tătari, care au fost aşezaţi în jurul Hotinului, Dorohoiului și Botoșanilor”[98].

1404, iulie 30: „**Noi, Sigismund**, prin harul lui Dumnezeu, Regele Ungariei... Au venit în faţa noastră, cinstiții și cunoscuții bărbați, stăpânul Cristannus, plebeu în Cluj (Coloswar), și Nicolaus zis Mun, cetățean al aceluiaș oraș Cluj al nostru, şi ni s-au plâns, în numele lor, al comunității lor, al dietei Clujului și a districtului Cluj, cum, în vremurile ultimelor tulburări ale Împărăției noastre, în timp ce unii dintre secuii noștri invadaseră părțile noastre transilvănene”, ei au distrus și pustiit ora-şul şi districtul Cluj. Delegaţia clujeană cere desdăunări şi garanţii că astfel de agresiuni, care „să degenereze în sărăcie şi dezolare” nu se vor mai repeta. Regele garantează, prin numirea de voievod şi vicevoievod ai Transilvaniei,

[98] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 314

pe „fidelibus nostris, viris Magnificis Johanni filio Henrici et Jacobo Laczk”[99].

1409: „Cu un act de donație din 18 octombrie 1409, regele Zsigmond dă moșia Hunyadvár din județul Fejér fiului lui Şerbán, Vojk, cavalerului său de curte. Acest Vojk a avut trei fii: János, Vojk și Juon. Este interesant că Vojk are doi fii ai lui János ca proprietari. Unul dintre ei, mai **târziu Hunyadi**, se numește **Johannes** în certificat, iar celălalt se numește Juon, în limba română. Este probabil ca unul dintre fiii lui Vojk, **Johannes**, să fi fost catolic, iar Juon să fi fost greco-oriental. Astfel de fluctuații religioase nu erau deloc rare în rândul poporului Olach din această epocă. Într-un document din 1419, Juon este deja menționat ca Johan, ceea ce pare să indice că el a devenit și catolic între timp… Originea românească a familiei Hunyadi nu este ușor recunoscută nici măcar de istoricii maghiari mai buni și mai critici, deși este un fapt. Chiar și László Réthy recunoaște că această familie aparținea și poporului Oláh, dar naționalitatea sa nu era românească, ci mai degrabă sud-slavă. Acest lucru este arătat de numele Vuk sau Vojk, scris și ca Vlk al nostru. Vuk este un nume național sârb și înseamnă lup. El mai spune că diplomele lui Mátyás Corvin conțin și referințe în favoarea originii sud-slave. Mátyás scrie că „A Regibus vero Bulgariae atavis nostris” („De la adevărații regi ai Bulgariei, strămoșii noştri”) și îşi numește și antecesorii. Acest document arată că strămoșii huniazilor erau voievozii etniilor emi-

[99] Szabó Károly, *Székely Oklevéltár*, Colozsvártt 1890, p. 22

grate din Balcani, înrudiți cu familiile princiare slave din sud și cu cele albaneze”[100].

1417: „După percepția istoricilor daco-români, provinciile românești cu autonomie națională și teritorială erau conduse de voievozi, ca succesori direcți ai prefecților legiunilor romane. Voievodul sau vodă, în română, nu este nici cuvânt de origine romană, nici unul care desemnează un concept roman, ci bulgaro-slav, în toate privințele. Și au existat diferite feluri de voievozi, precum voievozii Olách din Ungaria, în imperiul Sfântului István. La 18 aprilie 1417, regele Sigismund a dat voievodului țiganilor László o scrisoare de împuternicire, prin care obținea libertăți și privilegii foarte asemănătoare cu libertățile și privilegiile voievozilor valahi, în măsura în care acesta l-a autorizat să judece liber pe țigani, în disputele lor între ei (sí inter ipsos alíqua zizania seu perturbatio evenerit ex parte quorumque... iudicandi et líberandi habeat faeultatem – dacă între ei apare vreo zâzanie sau tulburare)”[101].

1419-1456, Muntenia: „După moartea voievodului Mircea, în 1419, fiul său natural, Mircea al II-lea, cunoscut și sub numele de Mihály (Mihai), urcă pe tronul voievodatului din Transalpina (Havaselföld). Cu toate acestea, Dán, care era nepotul lui Mircea, adică fratele fiului său Mircea, numit Dan al II-lea, l-a alungat pe Mircea

---

[100] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 245

[101] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 230

de pe tron. Dan al II-lea, însă, cu ajutorul turcului, a fost alungat de pe pe tron de Radu al III-lea. Dan al II-lea fuge la maghiari și, cu ajutorul lor, se întoarce în scaunul său domnesc, dar nici el nu stăpânește mult timp, pentru că boierii se revoltă împotriva lui, îl ucid și îl înlocuiesc cu Vlad al II-lea, Dracul, care este făcut voievod. Atunci intervine János Hunyadi în chestiune. El îl alungă pe Vlad, numit Dracul, și îl pune în locul lui pe fiul lui Dan al II-lea, Dan al III-lea. Turcii l-au alungat, înlocuindu-l, pentru a doua oară, cu Vlad al II-lea. Acesta îl capturează pe Hunyadi, după bătălia pierdută la Varna. Eliberat din captivitate, Hunyadi îl alungă pe Vlad și îl înlocuiește, pentru a doua oară, cu Dan al III-lea. După moartea sa, urmează Vlad al IV-lea, fiul lui Dracul, care a fost alungat de pe tron de faimosul voievod Țepeş (Czepes) în 1456”[102].

1427: Privilegiile moșiilor boierilor valahi din Făgăraş, „exprimate într-un document al regelui Zsigmond, din 1427, referitor la moșiile cnejilor (Kenez), pentru că persoanele Oláh nici câmpurile deținute nu pot fi separate de castel, deși sunt cultivate pentru uz propriu”[103].

1434: „Într-un document, datat la Basel, în 1434, numele lui Ioan apare ca „Egregius **Johannes dictus Oláh**, filius condam **Vojk de Huniyad**, aulae nostrae miles” (Excelentul **Johannes numit Oláh**, fiul lui **Vojk de Huniyad**,

[102] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 247
[103] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 252

soldat al curții noastre”). Deci fiul lui Vojk era deja un om important, adică un om nobil… În 1440, i-au fost donate satele Sólymos, Berekszó, Nyavalyás și Burján, din județul Hunyad. În acest document, ele sunt deja denumite „uterque **Johannes de Hunyad**” („amândoi **Johannes de Hunyad**”). Prin urmare, numele de familie anterior, **Oláh**, se schimbă în **Hunyadi**”[104]. „Din ce familie provenea Miklós Oláh, povestește el însuși în *Hungária* sa: „Din strămoșii noștri, până pe vremea noastră în Transalpina (Havaself, adică Muntenia – n. n.), s-a desprins două clanuri: Danii și Dragulii, care s-au bătut pentru voievodat. În timpul lui János Hunyadi, voievodul Drák (Dragula, adică Vlad Dracul – n. n.) a preluat puterea, ucigându-i și alungându-i pe câţiva danezii. Manzilla din Argeş (Árdgyes) a avut doi fii, de la soția sa Marina: Stanciul (Stancsul) și Stoian (Stoján). Stanciul a avut și el doi fii, pe Dan și Petru. Iar Stoian sau István (Ştefan) m-a născut pe mine, pe Miklós, pe Máté, pe Ursula și pe Ilona. După ce a câştigat tronul voievodatului, Drák l-a decapitat pe unchiul meu Stanciul. Tatăl meu, István (Ştefan sau Stoian – n. n.), pe când era încă un copil, a fugit, din fericire, la regele Matthias, care intenționa să-l trimită înapoi, în țara lui, de mai multe ori, dar nu numai pe tatăl meu, ci și de la János Bornemissza și pe Sárkány”[105].

---

[104] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 245, 246

[105] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 246

1437: „Unirea, pe care nobilii maghiari au încheiat-o cu secuii şi saşii, în 1437, nu era îndreptată împotriva întregului neam românesc, ci numai împotriva ţăranilor"[106]. „Exploatarea crudă a făcut ca țărănimea să ia armele, în 1437, pentru a-și proteja drepturile furate. Răscoala românilor a dat ocazia nobililor maghiari să formeze o unire a celor trei neamuri, cu secuii și cu sașii. În timp ce românul János Hunyadi lupta împotriva turcilor, de lângă Dunăre, nobilimea maghiară din Transilvania se unea cu secuii și cu sașii, ca să-i poată șterge pe români din istorie. János Hunyadi înfrânează tendința inumană a nobilimii maghiare de a șantaja, dar, după moartea sa, nimic nu a mai stat în calea acestui lucru, iar exploatarea a provocat rebeliunea țărănească condusă de Dozsa, cu acțiunile sale de o rară cruzime… / Dar sașii și secuii au avut și motive să deplângă unirea încheiată în 1437. Secuii și-au pierdut işpanul și mulți dintre ei, ca și românii, au ajuns iobagi"[107].

1457: „O carte regală, datată în 1457, spune că nobilii, cnejii (Kenézes) și plebei din districtele Lugos, Sebes, Miháld, Halmos, Krassófő, Borzafő, Komját și Ilyéd au trimis soli regelui László al V-lea, la Viena, cu cererea ca acesta să întărească acele libertăți și drepturi pe care Olahienii și kenezul lor le-au primit de la regi. Și întrucât raioanele numite de pe Dunăre sunt în pază a lor, împotriva

[106] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 157
[107] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 183

invadărilor turcești, regele, pentru a-i încuraja pe valahi să fie și mai zeloși, le îndeplinește dorințele”[108].

1463: „Conform alianței, din 1459, a celor „trei națiuni”, sașii erau obligați să-și deschidă orașele maghiarilor și secuilor, în vremuri de pericol și au promis că vor lucra împreună, în caz de război... Ungurii, în special nobilimea clujeană, s-au unit cu sașii, iar răscoala, se pare, i-a prins și pe secui, ca aliați, și direct pe **István Bogdanovics** (Ştefan fiul lui Bogdan, adică Ştefan cel Mare – n. n.), voievodul Moldovei, și, indirect, pe protectorul său, regele polonez. Unul dintre motivele rebeliunii ar fi putut fi faptul că, după cum se poate bănui din unele date care au supraviețuit, a fost dat la parlament un ordin care a înstrăinat recent proprietatea coroanei; nu există nici o îndoială că Făgăraş, Radna și Omlás au fost luate înapoi de la stăpâni, pentru ca să le poată dona voievozilor moldoveni și munteni, care, datorită loialității lor față de coroană, vor simți cu siguranță greutatea resentimentelor sultanului.

Rebelii i-au proclamat prinți pe voievodatul Transilvaniei, pe contele János și pe contele de Szentgyörgyi, iar aroganța lor nu cunoștea limite, pentru că, cu câteva excepții, aproape toată Transilvania, chiar și voievozii valahi, le aparțineau, şi care încasau zeciuiala – în Transilvania, care, conform ordinului parlamentului, trebuia să fie plătită nu clerului catolic, ci regelui. Dar Mátyás, chiar înainte ca drumurile care duceau spre Ungaria, conform

---

108 Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 242

intenției, să fie blocate, a înaintat în fața Kolosvárului (Clujului), cu opt mii de cavalerie și patru mii de infanteriști. Armatele rebele au fost îngrozite de apariția lui imediată. Benedek Veres și fratele său János au fugit în Polonia, cu mai mulți copii; alţii şi-au dus seminţiile în Moldova; voievosul János și conducătorii județelor și districtelor au căzut la picioarele regelui, mărturisindu-și păcatele şi cerșind milă. Au dobândit iertarea; răzbunarea regelui și a noilor voievozi, János Pongrácz și Miklós Csupor, a căzut doar asupra celor încăpățânați. Dintre aceștia, optzeci au fost executați, după obiceiul epocii, în torturi alese.

La 4 octombrie, regele a ținut o adunare provincială la Tordán (Turda), în care s-a impus o amendă grea nobililor din județul Cluj; bunurile „fugarilor" au fost confiscate; s-a stabilit un termen pentru câțiva dintre criminali, care au fost grațiați, dincolo dar care nu au putut rămâne în Transilvania; s-au scris scrisori de grațiere pentru ceilalți. Cetăţenii din Kolosvár (Cluj) şi Brasó (Braşov) au fost răsplătiţi. În resentimentele sale, regele dorea ca prețul de sânge al unui nobil transilvănean ucis să fie de numai șaizeci și șase, în loc de două sute de forinți, spunând: „Prin aceasta, căzând mai aproape de țărână, voi înceta în sfârșit să stârnesc mânie împotriva prinților tăi".

La sfârșitul toamnei anului 1463, în ultimele zile ale lunii noiembrie, regele a plecat spre Moldova, pentru a se răzbuna pe voievodul Ştefan (István Bogdanovics), care ridicase răsculații și jefuise marginile Transilvaniei, în 1463; și să-l readucă pe Petru Aron, predecesorul lui Ştefan, în scaunul voievodal. Aduce o armată în Moldova,

prin strâmtorile Gímes (Ghimeş) și Ojtos (Oituz), pe vreme caldă; iar Imre Zápolya, pentru că i s-a dat avertismentul, s-a întors în Ungaria, cu brigada sa; regele, se pare, a vrut să-l surprindă pe voievodul moldav, prin apariția sa neașteptată, imediată. Ştefan nu era nepregătit. A blocat strâmtorile care duceau în interiorul provinciei, iar armatele maghiare nu și-au putut deschide calea decât cu focul și cu fierul. Au trecut prin Moldova până în apele Siretului, când voievodul a început să negocieze; dar negocierile, care au durat câteva zile, au fost întrerupte, iar Mátyás, după ce a dat foc oraşului Roman, a lăsat Iaşii (Jaszvásár) în dreapta și a pornit, cu armata sa, pe malul Moldovei, spre Suceava (Sucsava). A treia zi s-a stabilit în Baia (Baja), la doar câteva mile de Suceava, care se află între râurile Moldava și Siret. Voievodul a reînnoit aici tratativele; dar seara, un ungur din Moldova a adus vestea că Ştefan avea să-l atace pe regele Baia, cu douăsprezece mii de olahi și polonezi, în timpul nopții. Mátyás s-a ocupat imediat de măsurile necesare. Palatinul Mihály Országh conducea infanteria. S-au adunat, în piața orașului, sub conducerea lui Miklós Csupor și János Pongrácz, voievozi ai Transilvaniei, şi a lui István Báthory, două sute de cavaleri în armuri, iar ceilalţi au rămas în preajma regelui. Miklós Bánffy a pus cavaleria să se împrăștie în mai multe grupuri, pe drumurile principale ale orașului. La miezul nopții, soldații voievodatului Moldovei au avansat spre tabăra maghiară și au dat foc, din trei părţi, oraşului Baia, care de lemn. Au înaintat spre piața orașului, unde a avut loc o luptă cumplită, la lumina flăcărilor, iar Mátyás a participat personal la bătălie. Sub tirul dens al săgeţilor moldovenilor, cavalerii lui Bánffy l-au apărat pe rege, cu hotărâre eroică, cu scu-

turile și trupurile lor; o suliță și-a găsit însă drumul către rege și i-a provocat o rană periculoasă.

Valahii și polonezii au atacat de mai multe ori, dar de fiecare dată cu o furie mai mare, până ce bătălia s-a încheiat cu un triumf strălucitor al nostru. Șapte mii de oláhi au fost lăsați morți în Baia și în împrejurimile sale; 1.200 de maghiari au căzut, printre care János Daróczy, unul dintre locotenenții lor. Steagurile moldovenești capturate au fost duse la Buda, în biserica principală a castelului, unde au fost întinse lângă cele care comemorau victoriile lui János Hunyady, pentru patrioți și credincioși. Cu Mátyás Sebe și generalul Kárácson, armata a fost adusă imediat înapoi, în Transilvania, unde printre prizonieri se afla Mihalea (Mihály), un boier moldovean, și trei domni transilvăneni, care au luptat în rândurile inamicului: Mihály Székely și Vizaknay, fratele lui, au fost executaţi de călăi. Mátyás a făcut noi pregătiri, pentru un nou război, la Brașov, iar la această veste a venit la el o solie a Moldovei, să-i ceară milă, în numele voievodului, pe care nu a refuzat-

o, cu condiția să se declare vasal al maghiarului şi să o dovedească prin fapte[109]"[110].

1464: „Într-un decret din 1464, regele Matthias Corvin spune: „Regnum nostrum Sclavoniae et partes Transsylvaniaé in omnibus antiquis bonis, libertatibus consuetudinibus et iuribus conservetur" („În Regatul nostru Sclavonia și în părțile Transilvaniei vor fi păstrate, în toate, bunurile, libertățile, obiceiurile și drepturile antice"). Potrivit acestora, „părţile Transilvaniei" este zona în care românii trăiesc astăzi ca o masă compactă. / Poziția românilor în Transilvania era determinată, pe atunci, de forța pe care au putut să o exercite în luptele lor cu nobilimea maghiară. În momentul cuceririi, maghiarii nu erau muncitori și elemente organizate social, ci doar, ca avarii, bessii și cumanii, care trăiau în hoarde de pradă, erau toți înarmați și adunați mai mult sau mai puțin într-un loc, ca niște războinici, și astfel își țineau într-o frică veșnică vecinii lor

---

[109] Deşi istoricul polonez Jan Dlugossi, contemporan al evenimentului, descrie bătălia drept o victorie a moldovenilor, Szalay apelează la o odă a poetului maghiar Czezinge János, pe care vrea s-o impună drept izvor istoric de necontestat: „Gemenii lui Matthias s-au adunat în triumf, / El a fixat cele două trofee împreună într-o mână / Pentru ardeleni, haide! copaci moldoveni, / Nu atât cu viclenie, cât cu fierul şi cu forța grea / sunteţi înfrânţi voi, guralivilor, / Această virtute, acel geniu este învinețit. / Pallas a luptat acolo fără pricepere în sânge, / Aici Bellona și-a lovit proprii geți. / Ce vrei să faci acum, sfinte Iannus? Să treacă anul următor cu atât de bun augur".

[110] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 230-234

muncitori, care locuiau împrăştiaţi în satele și orașele lor”[111].

1467: „Mátyás, dorind să îndeplinească dorințele poporului român, l-a scutit, în 1467, de dijma pe care preoții erau obligați să o plătească şi a încercat să-i ocrotească pe preoţi împotriva pătrunderii nobililor. Regele Matthias și tatăl său, János Hunyadi, nu au putut face altceva, pentru a-și ajuta națiunea asuprită, decât să mărească numărul nobililor români. Această măsură nu a fost eficientă, pentru că acești noi nobili, puţini şi săraci, erau neputincioși în faţa numărului mare de alți nobili bogați, și, atrași de interesele lor, s-au contopit în aristocrația maghiară, pierzându-și naționalitatea. Este un fapt că Corvinii au fost crescuți de unguri, care, știind că sunt de sânge românesc, au fost cu ochii pe ei, și, din această cauză, ei nu au putut face mai mult pentru români. Chiar dacă ar fi intenționat, nu ar fi putut să pună capăt sistemului feudal, să-i alunge pe maghiari din țara românilor și să le creeze o provincie separată. Nu au vrut asta, dimpotrivă, au vrut ca toți românii să fie uniți cu ungurii într-un singur stat. De aici au venit încercările nefericite de a ocupa Moldova și Valahia”[112].

„La sfârşitul anului 1467, regele nostru Matia a avut un conflict major cu Moldova. El însuşi a condus ar-

[111] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 178
[112] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 164

mata şi a reușit să câștige experiența personală a eroismului oamenilor săi curajoși. Oamenii din Máramaros au putut concura foarte bine, deoarece, după bătălie, mulți dintre ei au câștigat donații mai mari decât recompensa.

Nu este imposibil ca raidurile moldovenilor, care au avut loc în Transilvania, în anii următori, să fi fost acte de răzbunare. Moldovenii doreau să plătească pentru implicarea locuitorilor din Máramaros chiar în Máramaros, care au fost deosebit îndureraţi de faptul că frații din Máramaros, care i-au părăsit cu un secol mai devreme, au luptat împotriva lor. Acesta este și un semn al patriotismului locuitorilor din județul nostru, vorbitori de limbă străină, dar cu sentimente maghiare!”[113].

1471: „La începutul marelui an 1471, Papa Paul a sfințit o sabie și un coif și le-a trimis regelui Mátyás, împreună cu optsprezece mii de ducaţi de aur, ca apărător al credinței împotriva ereticilor. Dar regele, care, în afară de mișcările turcești, era îngrijorat, nu fără motiv, de intrigile continue ale regelui polonez Kazimir şi de alăturarea lui Ştefan (István), voievodul Moldovei, de polonezi și de incitarea unei simpatii pentru ei în sânul țării, a făcut pregătiri serioase pentru pace”[114].

1472: „Dintr-un certificat din 2 august 1472 și 14 mai 1504 aflăm că locuitorii celor cinci orașe de coroană au fost foarte asupriți de Olahii moldoveni. Au dat foc

---

[113] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, pp. 49, 50
[114] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, p. 255

caselor și au luat bunurile mobile. Iar oamenii prădați ar fi fost luați ca iobagi, dacă nu şi-ar fi asigurat un loc de refugiu la Huszt. Deși nu și-au putut lua toate bunurile acolo, și-au putut salva copiii și familia de eventuale torturi și distrugeri. Apărarea castelului și raidurile mici și mari i-ar fi obligat pe moldoveni să plece repede”[115].

1475: „Ştefan (István Bogdanovics), voievodul Moldovei, cu ajutoare de la unguri și de la polonezi, l-a bătut pe Szolimán Basa, la 17 ianuarie, când a venit în provincie cu o sută douăzeci de mii de oameni, să încaseze birul refuzat. Mulţi turci au rămas morţi pe câmpul de luptă şi multe steaguri de ale lor au căzut în mâna biruitorilor. Turcii s-au întors în patrie cu jurământ de răzbunare, iar noi porunci au fost date la Buda pentru a face pregătirile necesare…

Regele l-a trimis pe prebostul Secuilor, Domokos, și cu el pe Gáspár Hatvány și pe Mihály Pesty, în Moldova pentru a-l invita pe voievodul Ştefan la o nouă luptă și pentru a-i oferi ajutor împotriva turcilor; el însuși a pregătit zece mii de oameni şi, însoțit de István Báthory, a pornit la drum, dar a întârziat la luptă.

În primăvara anului 1476, Mohamed a adunat o armată la Adrinapole, pe care el însuși a condus-o în Moldova, iar la 26 iulie 1476 l-a bătut pe voievodul Ştefan în așa-zisa Vale Albă. Turcii și aliații lor, muntenii, au asediat acum Hotinul (Chotin) și Sucaava; dar când s-a răspândit vestea că István Báthory părăsește Transilvania,

[115] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, 50

pentru a-l ajuta pe voievod, s-au retras în grabă din provincie. Báthory i-a urmărit pe cei care au plecat în dezordine și a ucis și mai multe grupuri dintre ei.

La începutul lunii noiembrie, împreună cu Ştefan al Moldovei, care a jurat din nou credință regelui ,în 1474, necredincioşii munteni au pătruns în Brașov, apoi s-a dus la scaunul voievodal. Mátyás i-a scris lui Bazarad (Basarab), dar el a dat vina pe Drakul, cunocut drept voievodul Vlad Ţepeş, care fusese eliberat din robia sa de la Buda. Bazarad a fost predat în mâinile lui Ştefan, care l-a executat pe mizerabil. Muhammad era încă în tăbăra din Moldova, când frații Mikhaloghli, Ali și Szkender, au trecut Dunărea, la Szendrö, și au năvălit în Timișoara. Comandanții oraşului, Albert Nagy și Ambrus, s-au unit cu Nándorfehérvár și cu câțiva domni din zonă, printre care Gregorievics Vuk, care pretindea a fi despotul sârb, iar cei trei Dóczy, Péter, Imre și László, au atacat tâlharii, inclusiv la Pozazin, unde Mihály Szilágyi și Gergely Lábatlan, cu șaisprezece ani înainte, au căzut în mâinile lui Mikhaloghhaks și au fost schingiuiţi până la moarte. Micul Al-ibeg s-a aruncat într-o navă și a scăpat, iar Szkender-beg a fost ucis. Moartea nemeritată a lui Szilágyi a fost răzbunată. Foştii asediaţi ai Timişoarei au atacat tabăra turcească și au dobândit o pradă bogată; nu era o femeie, nu era nici un copil printre ei, care să nu conducă, înaintea lui, un măgar bine încărcat cu comori din tabăra turcească. Două sute cincizeci de prizonieri și cinci steaguri, semne de „triumf", au fost trimiși la Mátyas, în Buda"[116].

---

[116] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 276-279

1484: „Între timp, Mátyás a primit vestea că Bajazed a traversat Muntenia, al cărei voievod i se alăturase cu douăzeci de mii de oameni, a pătruns în Basarabia și, luând Chilia (Kiliát) pe 15 iulie, a început asediul Cetăţii Albe (Nesterfehérvár), pe care a capturat-o pe 9 august. Sultanul s-a întors la Adrianopol, prin țara tătarilor dobrogeni, dar o parte a armatei sale a înaintat în interiorul Moldovei, de la Chilia, și a devastat cu cruzime provincia. Mátyás l-a acuzat pe Azed Baj că a încălcat pacea, că „și-a neglijat promisiunea, că a invadat Transalpinia (Havasalföld), iar la granițele Moldovei a ocupat două cetăţi puternice, care aparțin legal Ungariei; în răspunsul său, sultanul s-a referit la tratatul de pace, „în care s-au pomenit Moldova și Austria", și a promis „că va porunci paşilor din Chilia și Cetatea Albă să se ferească de tulburarea Moldovei, în timpul armistițiului… În anul următor voievodul Moldovei și boierii săi, văzând că nu vine nici un ajutor din Ungaria, faţă de care a depus jurământ de credinţă, a trimis trei mii de călăreți în sudul Moldovei, o armată suficientă pentru a extermina trupele turcești de tâlhari, dar nu şi pentru a prelua Chilia și Cetatea Albă, cetăţi-porturi care țineau deschis traficul comercial între turci și tătarii din Crimeea"[117].

1497: „În primăvara anului 1497, când Vladislav se distra la Praga, polonezii au atacat Moldova. Marele voievod Ştefan a cerut, acum, ajutor turcilor și tătarilor, dar și consiliului guvernamental maghiar, care a trimis ambasadori la Albert, ca să nu tulbure provincia aparținând coroanei maghiare și care s-a bucurat să vadă că secuii s-au

---

[117] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 317, 318

alăturat vechilor lor prieteni și vecini, ajutându-i să-i bată și să-i alunge pe polonezi, iar turcii, în loc să reînnoiască armistițiul încheiat cu Albert, în 1493, au trimis o mie de oameni, să prade prin Polonia.

Pentru a ajuta cauza lui Albert, Vladiszláv a trimis ambasadori la Bajazed, de îndată ce s-a întors, din Olmücz, în Ungaria. Instrucțiunile date solilor au fost următoarele: Plângeți-vă că Bajazed a ocupat Komotin în Bosnia, în ciuda încetării focului de la Pécs, și că fiul lui Alibeg, cu intenția de a jefui, a ucis personal niște kalmari din Belgrad (Nándorfehérvár). Gestul este cu atât mai dezagreabil, cu cât împăratul turc nu poate mulțumi regelui decât dacă puterile creștine nu au intrat în război împotriva lui în ultimii ani; și iată că Sultanul reînnoiește acum pacea cu Ungaria, cu o mână, și cu cealaltă mână trimite o armată împotriva fratelui regelui Ungariei, domnitorul polonez. Bajazed trebuie să știe că Polonia îi aparține lui, regelui, ca primul născut al lui Casimir, chiar mai mult decât Albert, și din acest motiv, împreună cu ceilalţi prinţi creştini, nu va tolera ca Polonia să fie tulburată de sultan. Dacă Poarta s-ar scuza, spunând că regele polonez a plecat în Moldova cu o oaste, care Moldovă este tot sub stăpânirea turcilor și îi plătește bir; și, de asemenea, că Kilia și Cetatea Albă (Nesterfehérvár), care sunt în mâinile turcilor, au fost victime ale unei tentative de cucerire poloneză, acest procedeu al lui Albert este mult mai aproape de rege, decât de sultan, pentru că Moldova, ca și Transalpina, de la început, au aparţinut regilor maghiari, care au stăpânit şi Cetatea Albă şi Chilia, iar după ce Bajazed a despărţit si aceste cetăţi nu de voievodul moldovean, ci de Moldova, care a aparţinut coroanei maghiare, ambasadorii cer

revenirea a tot ceea ce armatele turcești au furat din Ungaria sau din teritoriile regelui roman, cuprinse și în tratatul de pace.

Parlamentul era încă în sesiune, când a sosit vestea că turcii au răspuns ambasadei lui Vladiszláv cu distrugerea în continuare a Poloniei. Albert a trimis soli la Freiburg, la adunarea Imperiului German, și soli la Buda, pentru a cere ajutor fără întârziere. Ordinele germane le-au lăsat ducilor de Saxonia și Pomerania și arhiepiscopului de Magdeburg, să sprijine armatele poloneze, în caz de nevoie; Vladiszláv i-a trimis la Cracovia pe Vitéz János, episcopul de Veszprém, pe Miklós Bánffy, curteanul principal regal, pe Endre Szálai, arhiepiscop, și pe Imrét Czobor, pentru a încheia o alianță mai strânsă. Față de aceasta, la 20 iulie 1498, cei doi regi și-au promis reciproc ajutor împotriva turcilor; iar prin intervenția voievodului moldovean, lui Vladislav i s-a asigurat și de stăpânirea pașnică a provinciei sale, din partea lui Albert, în următoarele condiții: să-și elibereze prizonierii polonezi, să informeze regii aliați despre mișcările turcilor și, în primul rând, regatul lui îl închină, pe cât posibil, sub patronajul celor „doi regi”, drept răsplată. Vladislav a confirmat tratatul de la Buda, la începutul lunii august, iar turcii au atacat din nou Polonia, în noiembrie, dar norocul nu i-a favorizat şi acum: din cauza vremii rele și a lipsei de hrană, mii dintre ei și-au găsit mormintele pe malul Nistrul, iar trupele care se retrăgeau în dezordine sălbatică au fost nimicite de oamenii voievodului moldovean, ascunși în îmbrăcăminte poloneză.

Dezvoltarea fericită a războiului turcesc din 1499 a dus la reconfirmarea tratatului de primăvară, din 1499, de către Vladiszláv și Albert. Episcopul Domokos de Oradea (Várad), fostul ban bosniac Batthyány Boldizsár și canonicul Miklós Bácskay de Eger au semnat, la Cracovia, la 16 aprilie 1499, un nou tratat, în virtutea căruia un rege nu poate face pace cu turcii fără celălalt; voievodul Moldovei îi sprijină puternic pe ambii regi, de îndată ce aceștia acționează împreună împotriva Porții, iar dacă ar fi izgonit din provincia sa de către otomani, el și familia lui şi-ar găsi refugiu în Polonia. Contractul, după cum sugerează și numele, promisiunea de „asistență”, dacă ar fi atacat de turci, a fost extins și la voievodul Radul Oláh (din Muntenia)”[118].

1498: „Până la sfârșitul secolului al XV-lea, Castelul Huszt a fost deținut de rege și de regina Beatrix, dar, în 1498, tratativele au început deja între Ulaszló al II-lea și complicii săi, care erau favorizați și de regina Beatrix, şi a revenit familiei Perényis. Gábor și István, cei doi fii ai marelui portar János Perényi, au stăpânit ţinutul, scopul lor principal fiind capturarea castelului Huszt. Dar, la fel ca strămoșii Drágffyak, au făcut și ei ocoluri. În 1498, ei au încheiat doar un acord cu Ulászló al II-lea, donând 2.000 de bucăți de sare gemă lui Gábor și István Perényi în fiecare an, prin medierea Camerei din Viena, cu condiția ca locuitorilor din Huszt, Técsö, Lösszumező, Sziget și Viski

---

[118] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 420, 421, 428, 429

să li se acorde scutire de vamă perpetuă pentru persoanele lor, mărfuri, trăsuri și cai, la vama Tekeház”[119].

1504: „Ştefan voievod, care a fost, fără îndoială, cel mai de seamă dintre voievozii valahi și care este numit, pe bună dreptate, mare în multe privințe în istoria României, a murit în 1504. După cronicarii și istoricii români, înainte de moartea lui, Ştefan a chemat la el pe consilierii vladikas (episcopi), pe marii boieri și pe alții, câţi au putut fi adunați, și i-a lăsat în voia fiului său, Bogdan, cerându-le „să nu se bazeze pe maghiari, pe care turcii i-au absorbit deja, nici pe polonezi, care sunt instabili, nici pe germani, care sunt comparabili cu ei înșiși, ci mai degrabă să încerce să fie în relații mai bune cu turcii, căci turcii sunt cei mai puternici și mai stabili, și, în felul acesta, pot păstra libertatea politică și religioasă a țării. Și dacă turcul ar cere asemenea condiții, care ar duce la pierderea religiei și a libertății, **ar fi mai bine dacă toți ar muri**”[120].

1505: „Principiul alegerii libere a unui rege și înființarea unui regat național Transilvania, în baza legii din 1505, formează principiul călăuzitor politic al Transilvaniei și al părții de est a Ungariei. După moartea lui János Szapolyai, atașamentul loial față de aceste idealuri a fost transmis familiei sale, văduvei, regina Isabella, și cumnatului său, Zsigmond János, în calitate de „rege ungur ales”, împotriva căruia toate încercările Casei de Habsburg

---

[119] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, p. 52

[120] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 331, 332

pentru a cuceri Transilvania a suferit, în cele din urmă, un naufragiu”[121].

1509: „Voievodul Bogdan al Moldovei, ca să se răzbune pe faptul că regele Sigismund al Poloniei a refuzat să i-o dea de soție pe sora sa, a invadat Galiția, în vara anului 1509, și a pustiit provincia. Zsigmond i-a scris lui Vladiszlav, în 24 iulie, amintindu-i de cele cinci alianțe care existau între ei, și, mergând împotriva lui Bogdan, cu șaizeci de mii de oameni, a ars orașele și satele până la Suceava, apoi, în 4 octombrie, pe malul Nistrului, într-o luptă crâncenă cu Bogdan, a pus pe fugă trupele voievodului. Comisarii lui Vladiszláv, Bélay Barabás Szörényi ban și Korlátkövy Osvát Korlátkövy, episcop-şef de Komárom, au deschis o conferință, la Kameniek, pentru a aranja pacea între părțile aflate în conflict și au ajuns la un acord, în 23 ianuarie 1510. Tratatul de pace preciza că Bogdan este obligat să returneze prada luată din Galiția, și anume clopotele bisericilor, și să renunţe la pretențiile sale la mâna prințesei poloneze Elisabeta. Vladiszláv și Consiliul de Stat al Ungariei trebui să dea un ordin privind rambursarea cheltuielilor de război, cerute de Zsigmond, precum și dacă moldovenii care au fugit în Polonia să fie sau nu extrădați lui Bogdan. Trebuiau luate măsuri şi în privința granițelor Pocuţiei (Pokúczföld), de un comitet format din patru comisari maghiari, patru polonezi și patru moldoveni.

[121] Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei şi a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, pp. 2, 3

Părţile ar trebui să-și elibereze reciproc prizonierii, iar în luptele cu otomanii ar trebui să se sprijine reciproc, dar în nici un caz împotriva maghiarilor. Un prinț nu ar trebui să stăpânească iobagii rebeli ai altuia; voievodul, familia lui şi boierii moldoveni pot să-şi găsească oricând refugiu în Polonia şi să fie ajutaţi la recucerirea ţării lor.

Voievodul Radul din Muntenia (Oláhszária), căruia Vladiszláv i-a donat Geoagiu (Algyóg), în Transilvania, una dintre moșiile lui János Corvin, a murit în 1508. Succesorul său, Mihnea (Micsne), a fugit de la boieri și poate şi de la turci, la începutul anului 1510, la Sibiu (Szeben), unde a fost ucis de un sârb, Jaksics, fiul lui Dancsul"[122].

1511: „În 24 aprilie 1511, la parlamentul maghiar a sosit o ambasadă a regelui polonez Sigismund și a voievodului Moldovei Bogdan, care a anunțat o nouă amenințare din partea turcilor. Fiul cel mic al lui Bajazed, Szelim, a venit cu armata sa, de la Trebizonda, la Adrianopol, în martie, ca să poată ataca o fortăreață în România, de unde să poată ajunge cu ușurință pe tronul imperial, după moartea tatălui său, sau poate în timpul vieții lui. Pentru a-și susține pretenția, el a înconjurat Cetatea Albă (Nesterfehérvár), la marginea Moldovei, care deja căzuse în mâinile lui Bajazed, în 1484: uriașa cetate, dacă ar putea s-o ia, avea să-i servească drept bază pentru el și pentru aliatul său, hanul tătar, pentru a-și atinge obiectivele. Voievodul credea că pregătirile lui Szelim erau îndreptate împotriva lui, iar voievodul ardelean János Vladiszláv Zápolya și István Báthory, contele de Timiş, în părțile țării

[122] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 464-466

încredințate grijii lor, se temeau că, „după ocuparea Moldovei (Dumnezeu s-o ferească!), o să le fie greu să-i țină pe turco-tătarii departe de Transilvania și de celelalte țări ale coroanei”; iar steagurile și anumite județe au fost instruite să trimită jumătate din efectivul lor la Oradea (Nagyvárad), până în iulie 13, și să țină cealaltă jumătate pregătită până când vor observa că Szelim, după ce va cucerit Cetatea Albă, îşi va trage trupele la Adrianopol, scutindu-i pe regele Vladislav şi pe voievodul Moldovei de griji”[123].

1511: „La 11 august 1511, Pál Tomori, primarul Făgăraşului, a făcut cunoscut tuturor că Radu, Vochan şi Vaszul, fiii regretatului Comşa (Komsa), şi un alt Radu, fiul regretatului Stoicea (Stoycza), şi Szaniszló Harabal, fiul regretatul Sándor Viszti, s-au prezentat în fața lui și i-au arătat că înscrisuri strămoșul lor Costea (Koszta) avea un rang boieresc de la voievodul Mircea Transalpinul (Havaselföldi) și de la banul Severinului (Ban Szörényi), primind întăritură pe moşii din Făgăraş, Alsó, Viştea de Sus (Felső-Viszt) și Arpaşu de Jos (Alsó-Árpás), precum și douăsprezece corturi cu ţigani, care le aparţin. Și mai stăpânea acest boier, şi alte bunuri, care au fost furate de turci, în timpul voievodatului lui Péter Geréb din Vingárd. Având în vedere slujbele lor credincioase, Tomori, în virtutea autorităţii încredinţate lui de János Bornemisza, li se confirmă boierismul, posesia vitelor şi ţiganilor lor”[124].

---

[123] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 470, 471

[124] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 250

1514, Bălcescu[125]: „În 1514, sub conducerea lui Dózsa a izbucnit răscoala țăranilor, care a fost la acuzată pentru faptele sale sângeroase, cât și pentru pedeapsa care a rezultat. Deși țărănimea română transilvăneană a rămas calmă, și ea a suferit pedeapsa aplicată celorlalți și și-a pierdut dreptul de a circula liber. Atunci a fost adusă cartea de lege a lui Verbőczy, în care scria că țăranul nu poate face altceva decât diurna (rusticus praeter mercedem laboris sui nihilhabet – ţăranul nu are decât venitul muncii sale). Cu toate acestea, pedeapsa divină nu a întârziat să-i lovească pe aristocrații maghiari.

Când puternicul sultan Solimán a invadat Ungaria, țăranii nu au vrut să ia armele pentru a apăra patria în care nu aveau niciun drept, astfel Ungaria a suferit o lovitură fatală, împreună cu regele ei, în nefericita bătălie de la Mohács. Banatul era, atunci, complet sub puterea turcilor. Iar Transilvania a rămas sub domnii maghiari aleși, care erau însă vasali ai Porții. Această nouă eră, în care a intrat Transilvania, a fost și mai fatală pentru români. Atunci s-au creat legile care i-au umilit pe români, în care maghiarii imigranți și semenii lor maghiari insultau numele și rasa românească, și în care religia românilor era doar temporar tolerată, iar românii erau numiți hoți, ticăloși și vagabonzi, pe pământurile lor, moștenite de la părinții lor. Legile care excludeau românii din funcțiile civile și nu le permiteau să poarte săbii sau alte arme și tăiau mâna dreaptă oricui era găsit cu pușca. Legile care interziceau românilor să poarte uniforme, pantaloni, cizme sau pălării care costă mai mult

[125] Bălcescu, Nicolae, *Istoria romanilor sub Michaiu Voda Viteazul,* Edit. II Bucuresci, pp. 329-324 és 361, 362

de un forint, sau să poarte cămăși largi, şi celelalte reguli umilitoare întăreau iobăgie perpetuă.

Ura românilor s-a întrupat în indivizii cu atât mai puternici, fără ca ei să o simtă în mod conștient, şi care au devenit, accidental, exponenţii ei. Astfel, István Majláth (Ştefan Mailat), banul român al Făgăraşului (1537-1541), apoi în Gáspár Bekes din Karánsebeş (1573-1575) și Pál Macskasi, care a aruncat făclia aprinsă a inegalității în capul ungurilor și le-a făcut rău cât a putut cu rebeliunile și războaiele pe care le-a instigat. Astfel viteazul principe al Moldovei, Petru Rareş, a invadat de zece ori Transilvania (1528-1544), distrugând ţinuturile secuilor, apoi ale saşilor şi maghiarilor, redobândindu-şi astfel posesiunile paterne din această ţară. Și imediat după aceea, Alexandru, fiul lui Petru, voievod muntean, care, ca aliat al unuia sau altuia, a invadat Transilvania (1550, 1552, 1553, 1556 și 1557), pedepsind, de fiecare dată, măcar pe unul dintre asupritorii românilor"[126].

1537: „Autoritatea militară a lui Maylád (Mailat) era binecunoscută printre contemporanii săi. Ferdinand îi cunoștea talentele. El știa că în Transilvania popularitatea voievodului domina situația politică, iar când a părăsit Transilvania, cu armata sa, și a tăbărât în jurul Kassei, Ferdinand, prin arhiepiscopul de Lunde, care era în relații amicale cu voievodul moldovean Petru Rareş, a încercat să-i convingă pe moldoveni că, în timp ce Maylád se afla în Ungaria de Sus, fiind legat de operațiunile sale, să măr-

[126] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 165, 166

şăluiască în Transilvania cu armatele lor. În acest scop, Laszky a fost însărcinat să intre în tratative cu trimisul voievodului moldovenesc, la Cracovia, și pentru aceasta l-a împuternicit pe Laszky să-i promită că, dacă Petru Rareş îşi conduce moldovenii în Transilvania, îi va dona cele mai bune posesiuni ale Transilvaniei. Voievodul a promis că va duce la îndeplinire acest plan, iar iluzia învăluită în cuvinte frumoase îi uimeşte pe arhiepiscopul Lunde şi pe Ferdinand. Voievodul Petru l-a ajutat efectiv pe Zápolya, la acea vreme, trimiţând voievodului Transilvaniei, la Eperjes, de lângă Kassa, 500 de călăreţi oláchi"[127].

1538: „La scurt timp după încheierea păcii de la Oradea (Nagyvárad), s-a răspândit vestea despre mișcările armatelor turcești şi că sultanul se pregătea să treacă Dunărea, cu o mare armată, în provinciile Moldovei, împotriva lui Petru Rareş (Péter Raresch), voievod al Moldovei. Zápolya a mai auzit că sultanul a aflat despre tratatul de pace de la Oradea, în ciuda tuturor tăinuirilor, iar în mânia lui este lesne de crezut că Sultanul va mărșălui cu trupele sale, din Moldova, în Transilvania. Această îngrijorare era larg răspândită. Veranchich îi scrie lui Maylád o scrisoare, în care îi cere un cal bun, ca să-și salveze viața, în cazul unei trădări a turcilor atât de periculos. Mai presus de toate, o parte din această scrisoare este interesantă, ilustrând preocuparea generală de a fugi din Moldova, deoarece toți prietenii lui Veránczik, gândindu-se la propria fugă, au refuzat aceeași cerere a lui Veránczik. El îi spune lui Maylád acest lucru, cu un ton plângăreţ, și își exprimă speranța că Maylád îi va îndeplini cererea.

---

[127] Kretschmayr, Henrik, *Gritti Lajos, 1480-1534,* Budapest 1901, p. 62

Sultanul a pornit împotriva voievodului Moldovei, Petru Rareş, pe care îl considera una dintre cauzele uciderii lui Gritti și care hărțuia și tulbura constant grănicerii turci de pe Dunăre, și împotriva căruia și regele polonez Sigismund a purtat război. Cu puțin timp înainte ca sultanul să înceapă campania împotriva lui, voievodul moldovean a obținut echipament militar, pe căi ascunse, de la Péter Perényi și István Maylád (Ştefan Mailat).

Întrucât știrea despre pregătirile militare ale lui Sülejmán, din primăvara anului 1538, a fost confirmată de fapte, Zápolya, referindu-se la punctele păcii de la Oradea, a subliniat pericolul care ar putea apărea Transilvania. Din acest motiv, l-a îndemnat pe Ferdinand să trimită trupe de sprijin, iar în timpul verii a mers personal în Transilvania și a anunțat o întâlnire la Cluj (Kolosvár), la care i-a invitat pe Péter Perényi, Bálint Török, Ferenc Bebek, János Eszéki, János Statilius, Antal Veráncsich, István Maylád, Imré Balassa și Ferenc Kendy ca cei mai distinși nobili, de ale căror sfaturi, conform mărturiilor acestei perioade, Zápolya s-a folosit cel mai mult. Au fost luate măsuri rapide, pentru a întări castelele și au fost aduse într-o stare bună de apărare, fiind dotate alimente, muniție și paznici. Maylád, împreună cu colegul său, voievod recent numit, Imré Balassa, a aranjat punerea în aplicare a prevederilor lui Zápolya, nobilimea a fost chemată la arme, iar gărzile maghiare au fost trimise la Brașov și Sibiu, din cauza neîncrederii sașilor.

Ca urmare a acestor pregătiri militare de amploare ale lui Zápolya, activitățile lui Maylád au căpătat un rol

mai mare și, chiar și în timpul parlamentului, şi a fost trimis, împreună cu tovarășul său. voievodul Imre Balassa, la hotarele cu Moldova și Muntenia, pentru a întări strâmtoarea Oituz și, din punct de vedere al protecției împotriva incursiunilor, au postat o parte a armatei în trecători. Pentru a hrăni armata însărcinată să păzească cheile Oituzului, Mailat a ordonat braşovenilor să trimită vin și alimente pentru armata din tabăra de la Târgu Secuiesc (Kezdi-Vásárhely).

Între timp, Szulejmán și-a îndreptat armata spre Suceava, reședința voievodului Moldovei. Petru, care nu prea se încredea în loialitatea boierilor săi și nu socotea îndeajunsă forța lui proprie, gândi că e bine să fugă de mânia sultanului, lăsând comorile sale drept pradă armatelor turcești; s-a grăbit în Transilvania, pentru a ajunge la castelul Ciceu (Csicó), aflat în stăpânirea sa, unde își adăpostise deja soția și copiii, în suficientă siguranță.

Maylád a aflat de la spionii săi moldoveni și de la lucrătorii care lucrau la întărirea strâmtorii Oituz că Petru Rareş, alungat din barbarie, a părăsit Moldova și a cutreierat granițele Transilvaniei. Relația dintre cei doi voievozi nu fusese cordială, din vremuri mai vechi, și dădeau semne clare de dușmănie pasională unul față de celălalt, când lui Maylád i-au fost zădărnicit incursiunile, în diferitele sale întreprinderi militare împotriva Transilvaniei. Sentimentul de vrăjmășie unul față de celălalt a căutat și a găsit hrană. Principala dorință a lui Maylád a fost să-l prindă şi să-l expună, în viață, umilinţei pe voievodul Petru și, de îndată ce a devenit sigur că, alungat de pe tron, Petru rătăcea fără casă, a dat peste tot ordin pentru capturarea sa, poruncind

cu stricteţe să fie adus înaintea lui viu. La scurt timp după emiterea ordinului, un bărbat din Secuime a găsit un bărbat în pădure, la marginea graniţei, cu capul descoperit, cu călcâiele jupuite şi picioarele rănite, care era pe cale să piară, din cauza a patru zile de foame şi de epuizare.

A vrut să-l conducă la Maylád, în Secuime, dar voievodul Petru, pentru că el era cel, care, temându-se de pedeapsă, l-a rugat să nu-l ducă la voievod, ci mai degrabă să-l însoţească la castelul lui din Ciceu (Csicó). Secuiul nu a rezistat promisiunii unor daruri mari şi bogate şi l-a dus pe voievodul moldovean la Castelul Ciceu (Csicó).

Pregătirile militare şi măsurile defensive ale lui Zápolya au devenit inutile, sultanul turc fiind mulţumit de faptul că, în locul fugarului Petru, l-a instalat pe fratele său István (Ştefan Lăcustă – n. n.) în scaunul voievozilor moldoveni, apoi şi-a întors armata înapoi, deşi nu fără resentimente. Cetatea Ciceului era asediată de György Fráter, ţinându-l prizonier pe voievodul Petru…

Între timp, ura şi ura celor două căpetenii ale Transilvaniei au adus pe câmpul de luptă toate armele raţiunii, bogăţiei şi ingeniozităţii, pentru a-şi lua puterea unul altuia şi a se răsturna reciproc: Laszky, trimisul lui Ferdinand, s-a întors de la Constantinopol cu rezultate nu prea favorabile, căci nu a fost în stare să trezească simpatia lui Sülejman pentru Ferdinand, deşi regele Ioan (János) era încă ameninţat de mânia sultanului, pentru că nici nu-l eliberase pe voievodul Moldovei, Petru, care era închis în Cetatea Ciceului, nici nu-i trimisese tributul cu care era dator luminoasei Porţi. De aceea, pentru a potoli mânia sultanului,

Zápolya a hotărât să-l elibereze pe voievodul Moldovei și să trimită sultanului un peşcheş, în valoare de 200.000 de taleri aur, pe care însuși Fráter György urma să-l ducă la poartă. Îl îndemna adesea pe vistiernicul regelui Ioan (János) să-și îndeplinească promisiunea, dar în zadar, toate aceste distrageri i-au întârziat plecarea și, deși rebeliunea din Transilvania era încă în prima fază de formare a ligii, a tot amânat singur ambasada, apoi sub pretextul bolii și al altor scuze. Erau trei motive principale pentru reticența lui György Fráter de a nu părăsi domeniul său. Se temea pentru puterea și poziția sa, dacă regele János cădea din rândurile celor vii, în timpul absenței sale, pentru că știa că nobilii din Transilvania nu l-ar plăcea. Un alt motiv al întârzierii a fost falsificarea scrisorii, în numele lui Süleyman, şi a sigiliul sultanului. Al treilea motiv personal, foarte convingător, era motivat de faptul că se temea că Maylád nu va fi învins, dacă pleacă. A uitat că regele János i-a încredințat ambasada la Constantinopol pentru a scăpa de el şi, în timpul absenței sale, de a pune mâna pe bunurile lui. Ioan Zápolya a dat și un semn destul de clar al aversiunii lui față de el, când, vizitându-l la patul de convalescenţă, l-a respins iritat pe călugăr.

După convingerea fratelui György, Zápolya nu a mai avut puterea de a-și schimba intențiile, cu privire la campania împotriva voievodului, și, deși s-a îmbolnăvit, și-a părăsit soția și a părăsit Buda, cu trupele sale, pentru a veni în Transilvania, la începutul anului 1540”[128].

---

128 Kretschmayr, Henrik, *Gritti Lajos, 1480-1534*, Budapest 1901, p. 65-67, 70, 71,

1541: „După cucerirea Budei de către turci, în 1541, dinastia națională maghiară a Szapolyas și-a mutat curtea domnească în Transilvania… De atunci, Alba Iulia (Gyulafejérvár) a devenit adevăratul centru al aspirațiilor naționale maghiare, iar curtea domnească a Transilvaniei a devenit custode al idealurilor naționale maghiare, al vieții constituționale, al culturii și al limbii maghiare. Aici și-au găsit refugiu și acei patrioți care au fugit de turci și germani și au vrut să trăiască într-o patrie maghiară liberă și să muncească pentru salvarea patriei. Pentru că patria a fost sfâșiată, a fost tăiată și turcii și germanii se întreceau pentru stăpânirea ei”[129]. / „Cu toate acestea, Casa de Habsburg a folosit orice ocazie pentru a reatașa Transilvania de teritoriul regal al Ungariei; dar chiar dacă a reușit pentru o perioadă scurtă de timp (ca între 1551-1556 și mai târziu, între 1598-1604), nu l-a putut ține și principatul Transilvaniei a înviat din cenușă ca un Phoenix pentru a-și îndeplini misiunea istorică.

Această vocație istorică a culminat cu cultivarea idealului maghiar al statului și păstrarea continuității juridice a vechii constituții. Nu este o sarcină ușoară, când, pe de o parte, cucerirea turcă a distrus integritatea teritorială a Ungariei, pe de altă parte, guvernul imperial german și, de asemenea, guvernul regal maghiar au distrus viața de stat și drepturile constituționale ale țării și au anexat Ungaria la Imperiul German, în schimbul ajutorului oferit împotriva turcilor a căutat să atașeze.

[129] Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, p. 3

În apărarea statalității și a drepturilor constituționale ale Ungariei pe parcursul acestor o sută și jumătate de ani, Transilvania a fost apărătorul și, în vremuri de criză, aliatul și tovarășul de arme al Ungariei”[130].

„Instituțiile lui de stat i-au oferit autoguvernare. Și-a făcut propriile legi, în adunările sale naționale; prinții săi guvernează constituțional, sub controlul consiliului de stat (cele „douăsprezece consilii”); și, deși doctrinele Reformei s-au răspândit cu repeziciune în toate ramurile ei, în mijlocul unui val de amploare de idei religioase, simptomele nerăbdării nu apar la fel de puternice ca în alte țări, adepții celor patru religii concurează între ei în patriotism. Prinții catolici îl înlocuiesc pe Zsigmond Báthory, dar toți se abțin de la prozelitism, dar nu așa cum a făcut István Báthory, care susţinea că Domnul Dumnezeu i-a rezervat domnia asupra conștiințelor.

Problema religiei, care preocupa atât de mult pe oamenii din toată Europa, a jucat însă un rol și în politica din Transilvania, iar în timpul războiului de 30 de ani, a fost principalul factor care a ghidat politica externă a țării și a condus Transilvania la unirea statelor protestante”[131].

„Principatul lui Báthory a creat o bază internațională și mai largă, ca să spunem așa, pentru politica tradițio-

---

130 Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, p. 4

131 Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, p. 6

nală a Transilvaniei și a condus la crearea unei uniuni de stat răsăritene între Transilvania, Polonia și, mai târziu, Moldova și Austria.

O consecință firească a regatului polonez, a lui István Báthory și a uniunii personale, stabilită de creatorul comun, a fost alianța de apărare dintre Transilvania și Polonia, care a fost susținută efectiv și de Ungaria în regiunea Tisa.

Această alianță a câștigat o victorie strălucită asupra rușilor, în anii 1579-1581, și, pe baza acesteia, István Báthor a pregătit „sfânta alianță”, care urma să fie încheiată şi cu principii europeni, al cărei scop era alungarea turcilor din Europa.

Odată cu moartea neașteptată a marelui rege, planul grandios s-a oprit și el. Când, un deceniu mai târziu, epigoni precum Zsigmond Báthory, aliat cu împăratul Rudolph, și vasalul său, voievod Mihály de Havasel (Mihai de Ţara Românească) au încercat același lucru, s-a încheiat cu eșec, iar aliatul infidel și vasalul voievod Mihai au invadat nefericita Transilvania și au zdrobit-o, impunând amintirea blestemată a guvernului militar al generalului imperial Básta”[132].

[132] Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, p. 7

„În afara cercului cultural european”

1561: „Aventurierul Jakab Heraclides, voievod al Moldovei, de doi ani, este protagonistul unei drame despre trei țări. Tatăl său a fost căpitan de navă în Chios. Numele lui este de fapt James Basilicus; tatăl său i-a dat o bună educație, îndrumătorul său a fost János Lascaris, nepotul lui Constantin Lascaris, faimosul gramatic grec. Pe insula Chios, la acea vreme, un condotier, pe nume Jakab, a recrutat mercenari și călăreți în numele spaniolilor, care au fost angajați să apere Coroana (pe peninsula Morea). Căpitanul Jakab se considera succesorul Heraclizilor și a fost numit despot în Samos, Páros și în altor insule din Marea Egee, pe baza unor documente false, după cum s-a dezvăluit mai târziu. Tânărul Basilicus s-a prefăcut a fi ucenic, când abia avea zece ani, iar Heraclide l-a luat cu el în Țările de Jos, unde trupele grecești au fugit, după căderea teritoriilor de către Coroana Spaniei. În Țările de Jos, ei s-au alăturat armatei lui Carol (Károly) și au participat la toate campaniile împăratului din 1534.

Cu ocazia acestor campanii, Basilicus s-a purtat atât de bine și de repede încât, câștigând favoarea căpitanului său, l-a adoptat, pe patul de moarte, drept fiu și i-a lăsat moștenire toate averea şi actele familiei sale. Scria în aceste acte de familie că răposatul Károly Heraclides dăru-

ieşte lui Jakab insulele Samos, Páros și celelalte insule din Mediterana, pentru serviciile sale, îl numește viconte și îi dă dreptul de a numi doctori, poeți de coroană și proto-notari, după cum dorește. Tânărul ia acum numele tatălui său adoptiv și se numește Jakab Heraclides. El a slujit, sub acest nume, moştenind și drepturile tatălui său adoptiv. Cu toate acestea, nu se poate şti cu siguranță nimic despre intimitatea acestui grec, citind în lucrările în care el este singura sursă mărturisitoare, pentru că Jakab descrie cele mai incredibile lucruri frumos și calm.

În 1555, el nu mai este în serviciul spaniol. Își vinde cunoștințele despre nume grecești şi are o mare influență în Germania, la acea vreme. Corespondează cu Melanchthon, se familiarizează cu oamenii de știință germani și cu poetul care scrie imnuri necumpătate. Împreună cu prietenul său Jakab Diassorinus, un domn cu păr asemănător, care s-a prefăcut a fi Jacobus Dominus ab Doris, vin la universitatea din Wittenberg. Basilicus, ca un un bun cunoscător de oameni, i-a făcut curând pe germani să creadă că el era stăpânul Samosului, arcaşul din Páros, un om curajos, înnobilat de Comes Palatinus. De asemenea, a scris un dialog latin, sub titlul „Narratio de Morini”, pe care l-a dedicat regelui Filip al Spaniei, menţionându-i toate titlurile. Câțiva dintre poeții germani au scris poezii, în semn de laudă pentru el, extrem de măgulitoare pentru musafir şi, de asemenea, un mare domn îl va numi poet de coroană.

Orthus Prátorius și Franciscus Raphael au pus, la începutul imnurilor lor, toate titlurile patronilor lor, despre care au spus lucruri minunate. Ne putem imagina ce atitu-

dine aveau cetățenii sași față de moştenitorul insulei Samos. Peste tot, se credea cu tărie că părinții lui au murit în lupta eroică împotriva turcilor, iar bunicul său a fost executat pe insula Creta. Viitorul despot a studiat, cu sârguință, matematica și astronomia și, intrând în contact cu oamenii de frunte ai protestantismului, le-a câștigat prietenia și simpatia. Domnul grec, persecutat de turci, era o figură tipică, în secolul al XVI-lea, la fel ca barbarii bulgari și muntenegreni din Occident, cu puțin timp în urmă și, cum era iscusit, putea apela la inimile și buzunarele umanității credule, dar mai curajoasă decât în secolul nostru sceptic.

Heraclides a părăsit Wittemberg – o ipoteză nu prea îndrăzneață – din cauza unor probleme financiare și a plecat în Polonia, pentru a-și încerca norocul. Nu a fost nevoie de prea mult efort pentru a-i convinge pe polonezi de măreția lui. S-a oprit pe la casele domnilor polonezi, care l-au găzduit, și aici a auzit despre statul Moldovei, şi despre cât de mult le displace polonezilor crudul voievod Sándor (Alexandru Lăpuşneanu – n. n.), care conduce în prezent, și a mai aflat că soția voievodului, Roxanda, era de sânge despotic. Aventurierul nostru nu știa din ce familie despotică provenea, dar a plecat în Moldova pentru a-și face avere. S-a prezentat la curtea voievodului Alexandru.

Moldova și Valahia, două fiefuri ale Porții, în secolul al XVI-lea, încă era în afara cercului cultural european. Țara imposibilităților, adică toate lucrurile incredibile se putea întâmpla aici. Fericit era voievodul care era doar capturat sau exilat, crimele și decapitările erau pe ordinea de zi. Dacă voievodul era puternic, omora, regulat, boierii

și aduna mulţime de bani, dacă era slab, supușii îl ucideau. Trei țări influențau voievodatul Moldovei, slab structurat, care, la acea vreme, includea și Bucovina. O împart cu leşii și cu turcii, aceștia din urmă fiind mai puternici, la vremea aceea, iar sultanul numea voievozii și îi folosea împotriva Ardealului, fără vărsare de sânge. Ultimul cuvânt îl avea și Ferdinand, în timp ce conducea Transilvania, apoi Zsigmond János vrea să câștige influență.

Poporul moldovenesc, înapoiat față de standardele vremii, era format din păstori și ţărani superstițioși, iar moșierii lor, boierii, îi asupreau crunt. Boierii nu se deosebeau cu mult de supușii lor, erau asiatici creștini, vicleni și cruzi, un amestec greco-slav, care trăiau fără principii, ușor de subjugat, dar imposibil de învins. Nu exista o armată moldovenească permanentă, iar voievodul comanda o armată mercenară de secui, polonezi, germani, ruși și turci; un număr relativ mic de moldoveni se angajau în slujbe domneşti. Pe acest teren, care pare să fi fost creat doar pentru aventurierii întreprinzători, ochii ascuțiți ai lui Heraclides au recunoscut imediat slăbiciunile voievodului Alexandru. Cu scrierile sale, nimeni dintre moldoveni nu putea să-l citească pe Melves, dar voievodul și soția sa au crezut curând că este ruda lor. Cu talentul său uimitor pentru limbi – un privilegiu al levantinilor – el a învățat de mic să vorbească fluent greaca, latina, germana și italiana și a devenit favoritul curții și al boierilor, pe care i-a cucerit prin necontenită lingușire.

Până și oamenii obişnuiţi l-au iubit; a umblat, s-a ridicat printre ei, le-a plâns mizeriile și i-a convins, prin agenții săi, cu cât le-ar fi soarta mai bună sub un voievod

bun: prin asta, desigur, se referea la sine. În cele din urmă, această mare popularitate a atras atenția. La sfârşitul anului 1558, a trebuit să fugă. A evadat în Transilvania. S-a stabilit la Brașov și a dezvoltat, aici, genealogia familiei sale, care s-ar trage din Hercule şi își are originile până la Triptolemos, menționeând familiile Njeman, Heraklides, Brankovics și Dragoşizii printre antecesori. Cu această încrengătură genealogică, a bătut și la ușa lui Ferdinand, dar acesta nu l-a ascultat. Voievodul Alexandru Lăpuşneanu a aflat, în cele din urmă, unde stătea „nobilul său unchi", iar aventurierul nostru era în mare pericol, să rămână la mila orașului Braşov sau a lui Zsigmond János, de dragul vecinătății. La Braşov, nu-l cunoşteau încă, oamenii credeau în domnia sa, ba chiar i-au dat un împrumut de 50 de forinţi din bunurile de valoare ale sfatului orăşenesc, pe care l-a rambursat în 1560. Fugind de acolo, a plecat spre Polonia, pentru a se alătura prietenilor săi buni, nobilii protestanți. Pe drum, a mers la Késmárk (oraş din Slovacia), moşie care îi aparținea lui Albert Laszki, fiul lui Jeromos Laszki, care a moștenit totul de la tatăl său.

Laszki l-a salutat pe aventurierul plin de duh și, desigur, a crezut și el în poveștile despre despotism și afacerile grecești. Laszki era un adevărat polonez, în cel mai rău sens al cuvântului: nepăsător, generos, neliniştit, amabil şi ospitalier. S-a căsătorit de trei ori, întotdeauna bine, aşa că jumătate din Sepesges era a lui. În timp de douăzeci de ani, el și-a distrus literalmente averea, în valoare de câteva milioane, însoţindu-se cu niște escroci englezi.

A murit sărac ca un cerșetor. Heraclides și Laszki s-au potrivit. Prin medierea lui Laszki, i-a cunoscut pe

Antal Székelv, cel mai bun lider de echipă al lui Ferdinand, și pe Roselle, un ofițer francez, cu experiență în război. La început, Heraclide a crezut că ocuparea Moldovei va fi ușoară, iar la sfârșitul anului 1559, de comun acord cu prietenii săi polonezi, cărora îl recomandase Laszki, s-a pregătit să invadeze Moldova, cu o mică forță. Cu toate acestea, voievodul Alexandru i-a simțit intenția și a îmblânzit relaţiile cu regele leşilor; farsa nu putea reuși. Acest eșec nu l-a descurajat pe Heraclide de la noi încercări. S-a întors la Laszki, pe care îl domina complet. Dacă va ajunge voievod, le-a promis polonezilor lacomi munţi de bani... Heraclides și Laszki erau convinși că campania lor nu poate reuși decât cu ajutorul curții vieneze. Ei știau deja că Ferdinand era dispus pentru aventură, ceea ce i-ar putea face și mai acută relația cu turcii: trebuia câștigat Miksa, un prieten al protestanților, care se gândea deja la regatul leşesc, la acea vreme.

De aici începe acțiunea maghiaro-ardeleană a farsei moldovenești.

Zsigmond Torday, guvernatorul Ungariei Superioare, și-a asumat rolul de intermediar între Heraclide și curte, a dus scrisorile la Viena și a adus răspunsul. Tordav, ca agent plenipotenţiar, a început demersurile cu oferta lui Laszki, în martie 1560. Pe 31 martie, cehul Miksa a fost trimis în Cehia, dar chiar și atunci a trimis un manuscris, cu sigiliul Marelui Prinț al Moldovei, cerând ajutor de dragul creştinismului. În culori închise, el schiţează situația moldovenilor asupriți şi cruzimile voievodului Alexandru. Tiranului îi este deja frică și nu se simte în siguranță. Și-a trimis fiul la Constantinopol, unde vrea să-și cons-

truiască un palat, ca să aibă unde să scape. Nu are nici un soldat. Oamenii buni din ţară îl susțin cu toții în urmăririle sale drepte; pe 4 aprilie, adepții lui Bártfány se adună pentru o mare întâlnire. Era nevoie doar de foarte puțini bani, iar succesul se afla în mâinile regelui ceh. Boierii voievodului Alexandru aleargă la el, unul după altul, iar tiranul omoară oameni și spânzură preoți, din simplă bănuială. Situația este insuportabilă.

Laszki vorbise deja personal cu Miksa, înainte de corespondența diplomatică. I-a explicat că partidul evanghelic din Polonia s-a impus total, iar ei îl vor pe Heraclide drept voievod al Moldovei. Despotul a declarat solemn că îi va aduce pe Olahieni în sânul religiei evanghelice. Un voievod moldovean, cu sentimente austriece, contrabalansează puterea lui János Zsigmond și poate fi un factor în politica de unificare a imperiului maghiar. La urma urmei, regele maghiar este feudalul voievodatului moldav, deci lui îi revine să numească un voievod sau să destituie pe unul nemeritat.

Tânărului rege i-a plăcut acest argument. A încercat să mijlocească la tatăl său, dar bătrânul rege a ezitat îndelung. Miksa a continuat asediul și a avut motive să facă acest lucru. Întrebarea poloneză era deja la suprafață. Ágost Zsigmond, ultimul Jagiello, nu a avut copii. Un rege experimentator, un personaj îndoielnic, suspicios, dar și fatalist. Subordonații săi nu l-au plăcut, nobilimea s-a împărțit în facțiuni. Succesorul său este deja menționat în timpul vieții sale. Evanghelicii, ca în veacul acesta în general, socotesc totul din punctul de vedere al religiei lor, și se țin cu putere, și chiar și atunci își aruncă toate nă-

dejdile în sprijinul credinței. Heraclide, „adevăratul erou”, le vorbește superiorilor despre misiunea răsăriteană a protestantismului și încearcă să-l facă pe Miksa să creadă că numai patronajul evanghelicilor îl poate aduce pe tronul Poloniei, iar condiția pentru aceasta este voievodatul său moldovenesc. Și dacă Miksa nu a vrut să-și susțină cauza: există „fiul lui János”, pe care turcii și moldovenii îl pot duce cu ușurință în regatul polonez. Are deja o şansă, datorită tânărului prinț protestant. Miksa, la sfatul confidentilor săi, nu a refuzat cererea lui Heraclide, dar a vrut totuși să vadă gradele arhicontelui Károly al V-lea și celelalte diplome, pe care despotul, care a scris extrem de priceput, le-a tot amintit, și le-a cerut confirmarea. Omul nostru nu a putut prezenta acest lucru, dar s-a referit la secretarul imperial Pfinzik, care a scris-o, și la persoane credibile, care l-au văzut. La urma urmei, Miksa a fost salvat de asigurările lui Laszki, ale nobililor din munți și ale polonezilor care îl însoțeau. Cauza lui Heraclides a fost promovată de înșiși moldovenii care au fugit la Késmárk. Temându-se de voievodul Alexandru, ei au început să se înfurie nerezonabil. Acum formau un partid puternic al despotului, chiar dacă boierii s-au apropiat de el mai mult de frică de tirania lui Alexandru.

Aceasta era starea aventurii, când Ferencz Zay a vizitat Viena și a aflat detaliile cazului, prin regele Miksa. I-au cerut și sfatul, fiind chemat să analizeze cazul şi din punctul de vedere al politicii turcești. Tânărul rege avea o bună dispoziție față de el Heraclides și îi patrona acţiunile. Tot în 1560 (1 iulie), pentru numeroasele sale excelente servicii în domeniul militar și diplomatic, regele le-a acordat lui și fiilor săi Péter, János, László și András, or-

dinul baroniilor maghiare. În Bihor, donația fermelor de vite de la Erpály și Nagvfalus din Szabolcs a contribuit la acest premiu. Voința bună a lui Miksa a fost o mare parte din toate acestea. Prin urmare, Zay a văzut deja problema dintr-o latură favorabilă, când moartea căpitanului șef Imre Telekesi (30 mai) l-a făcut unul dintre personajele acestei aventuri. Pentru sediul central din Kassa era nevoie de o persoană complet de încredere. A fost greu de găsit al doilea Telekesi: pe inscripția mormântă a asprului războinic era gravată această zicală: „Nu a păcătuit niciodată, nu s-a temut și nu a neglijat nimic, nu a putut decât să folosească faptele sale glorioase pentru stăpânul său”. Alegerea regelui a căzut asupra lui Zay.

În Kassa era, în secolul al XVI-lea, sediul primul demnitar militar. Kassa era principalul punct de încărcare de mărfuri, pe drumul către Polonia, sub Anjou, și a fost întotdeauna un oraș comercial important. Ca urmare a secesiunii Transilvaniei și a dezvoltării subjugării turcești, acest oraș îndepărtat devine un centru politic. Aici intră în contact firele politicii provinciilor poloneză, transilvăneană și de pe Tisa; de aici începe reacția politicii naționale maghiare împotriva puterii centrale de la Viena, care în secolul al XVII-ea, a obținut o mare victorie. Majoritatea cetățenilor orașului sunt germani, dar au fost protestanți de la începutul carierei lui Luther. Iar reforma religioasă se răspândește constant. În această zonă intră în contact patru naționalități: germanii, care se bazează pe rudele lor din Szepi, ungurii din Cserehát, granița finală a seminței pure a Tisei superioare spre această parte. Lacul de la Kassa era, pe timpul nopţii, trecerea la polonezii și rutenii din ţinutul Kisorosz. Sentimentele politice germanice îi atrag pe lo-

cuitori spre Habsburgi, dar puternica convingere religioasă îi conduce, în cele din urmă, în tabăra Transilvaniei protestante...

Abia ajunge la Kassa, când despotul Heraclide și oamenii lui îl vizitează, după ce l-au informat, mai întâi prin scrisoare, despre ceea ce s-a întâmplat în chestiune. Vechiul său prieten Antal Székelv, care era mereu bolnav, când nu putea lupta, vorbea mult despre voievodat și despre marile foloase ce puteau fi obținute din voievodatul moldovenesc. În rest, toţi erau de partea aventurierului. În Késmárk și Kassa, toată lumea știa despre această chestiune, iar grecul deștept a promis tuturor câte ceva, dacă ar putea obține posesia lui (de drept, ţara Moldovei). Zay a fost complet cucerit de despotul volubil și inteligent vorbitor. Astfel s-a întâmplat ca Zay să formuleze dorinţele voievodului şi să mijlocească pentru el şi la curte. El a explicat ce servicii i-ar putea oferi regelui un voievod gata de serviciu și ce rău ar avea dacă voievodul moldovenesc, fief turcesc, ar coopera cu Transilvania. Dar nu numai la Rege, ci și la curte, „a mutat fiecare piatră”. Să recunoaștem, nu pe gratis, Despotul i-a promis 150.000 de forinți de aur, 4 cai pursânge turceşti și 12 cai moldoveneşti, 50 de boi pe an, în caz de succes, și 3.000 de forinți pentru simpla mijlocire, chiar dacă nu are nici o semnificație.

Acum Zay era sufletul aventurii. La Viena, l-a încurajat pe Miksa, care a încercat să-i atragă, pe rând, pe consilieri. Se întocmește un proces verbal voluminos, referitor la colectarea ajutoarelor financiare și a soldaților, iar Ferdinand este încurajat să acționeze. În toamna anului 1560,

consilierii regelui se adună pentru o întâlnire secretă la Viena.

Vechii consilieri de curte s-au speriat de planul aventuros. A fost considerat o prostie de la început. György Draskovich, Miklós Oláh și Tamás Nádasdy au declarat că întreaga aventură este de-a dreptul dăunătoare și de o valoare îndoielnică pentru țară, chiar dacă ar avea succes. Și cine vrea să-l protejeze pe geniul aventurier? El este nimeni altul decât Ferencz Forgách, episcopul de Nagyvárad (Oradea), locotenentul regelui. Există două motive pentru decizia lui Forgách. Pe de o parte, a intervenit fratele mai mic al episcopului, Imre Forgách, arhiepiscopul protestant de Trenčín. Imre l-a cunoscut pe Heraclide din șederea sa în străinătate. Sommer, istoricul Voievodatului, i-a recomandat opera sa. Pe de altă parte, această simpatie și protecție nu ar putea decât să sporească motivul politic direct al propunerii lui Forgách. Înaintea lui, a existat un plan de recucerire a Transilvaniei și a regiunilor Tisa, iar sprijinul voievodatului a fost un mijloc eficient de a realiza acest lucru.

Celebrul diplomat nu a văzut nimic altceva în îndrăzneala aventurii decât o posibilă răzbunare pentru numeroasele revolte, așa cum ne tot repetau ardelenii și turcii. După aceea, nu s-a mai pus problema de altceva decât de ajutor financiar garantat și de permisiunea de a recruta trupe. Dacă aventura nu are succes, cel mult eroul nostru și câteva mii de forinți se vor pierde. La ședință, unde s-a discutat în mare secret, a fost prezentată și o scrisoare a voievodului Sándor (Alexandru Lăpuşneanu), în care îi comunică lui Ferdinand că adăposteşte un rival al

lui și îi cere să-l expulzeze din țara sa. Ferdinand a răspuns că nu poate încălca vechiul obicei, conform căruia maghiarul oferea întotdeauna adăpost rudelor voievozilor. În Moldova – notează Forgách – a predominat obiceiul ca voievozii să trăiască liber cu fiicele nobililor, iar noii voievozi fie au ucis, fie au sugrumat astfel de urmași.

Motivele insistenței lui Forgách sunt clare. Încurajați de Miksa, Ferdinand și ceilalți consilieri au fost de acord cu opinia lui Forgách, cu condiția ca Heraclide să jure loialitate regelui, în fața lui Zay. Antreprenorii au început acum lucrările; Laszki, Roselle, De Ville, Péter Kukurszky și Antal Székely au început să recruteze în Polonia, în munţii Ungariei și printre secui, cu ajutorul lui Zay. Totul mergea în cea mai bună ordine, când Zayt Kassán a fost atins de mai multe probleme. Comercianții din Kassa au înșelat orașul și au construit depozite separate, în afara halelor obișnuite de distribuire a mărfurilor, și au vândut mărfurile acolo, la un preț care le-a plăcut. Călătorind constant între Szepsi, Késmárk și Lőcse, din cauza recrutării, Zay nu a reușit să remedieze problemele interne ale orașului; și din această cauză, căpitanul șef politizator nu s-a putut bucura de nicio simpatie specială din partea oamenilor din Kassia. Acest lucru a devenit evident când Gál Huszár, predicatorul din Kassia, a tulburat liniștea populației Kassiei.

Gál Huszár era apostolul rătăcitor al protestantismului maghiar. Gál Huszár „este considerat de toți cei care cunosc limba maghiară un om inteligent și modest, cu frică de Dumnezeu și virtuos”, așa îl descria căpitanul Óvár Zakarias Wohnitzkv, când a fost alungat de Ovár. Mai pu-

tem adăuga că era şi un mare polemist, iar pe lângă convingerile sale puternice, era o persoană flexibilă, care, indiferent de cât de persecutat ar fi fost, se ridica mereu la înălțime. Putea vorbi limba oamenilor din mulţime extrem de bine, iar asta îi asigura dragostea lor. Aproape că îl adorau.

În 1560, la invitația orașului, după un schimb preliminar de scrisori, a fost trimis la Kassa. Populația și militarii maghiari, conduși de Simon Forgách și de fratele episcopului, l-au plăcut curând. A fost singurul preot maghiar care a propovăduit Cuvântul populației tot mai mari din Kassa. Cu toate acestea, Verancsics stătea pe scaunul episcopal din Eger, acum un ferm campion al vechii religii, care distinsese deja umanismul cel nou și şi-a asumat sarcina de a extermina doctrinele protestante. El a încercat să-i cucerească pe predicatori printr-un procedeu iscusit sau să-i reducă la tăcere, dacă nu se supuneau. A fost favorizat de Ferdinand. Bătrânul rege a rămas statornic în vechea sa credință, iar faptul că nu a luat o poziție mai puternică împotriva protestantismului nu s-a datorat lui, ci împrejurărilor. Catolicismul său conservator și luteranismul radical al fiului său erau în mod constant în contradicție; aceasta a avut ca rezultat tratamentul relativ blând primit de protestanții maghiari…

Zay avea să constate că este dificil să aduni ajutoare în bani şi mai ales nu atââia cât cerea despotul. În primăvara anului 1561, Heraclides avea deja câteva sute de mercenari, pe care îi plătea cu bani împrumutaţi în avans de la Laszki... El promitea și jura că va readuce Moldova sub autoritatea regelui maghiar. Campania devenea serioasă.

Nimeni nu-l mai putea abandona; fie că Heraclide intra sau nu în Moldova, regele tot urma să fie compromis, căci principalii săi sfetnici erau în fruntea campaniei. Miksa continua să-și încurajeze tatăl, care nu mai făcea nici o altă obiecție…

Cu trei zile înainte de Sfântul Mihail, a fost o trecere în revistă a armatei despotului. Avea 800 de infanteriști unguri şi cehi, 100 de infanterie grea germană, 130 de puşcaşi flamanzi şi italieni, 1.600 de husari unguri şi polonezi, 40 de gărzi de corp şi tunuri. Pentru tot, Zay plătea, cu două săptămâni în avans, salariile, după cum era obiceiul în armatele imperiale. Curând au pornit spre Ungvár, Munkács și defileul Vereczke, iar în noiembrie, în prima săptămână, au trecut graniţa Moldovei. Din fericire, polonezii nu i-au atacat. Antal Székely, nechibzuit şi cu multă hotărâre, a învins avangarda voievodului Lăpuşneanu, care se apropia cu o armată numeroasă, iar câteva zile mai târziu, şi cu întreaga armată poloneză.

Heraclides s-a purtat laș, amenințând că dacă Székely nu se avântă înainte, el se va întoarce. În patru săptămâni, sabia lui Székely l-a făcut voievod și a devenit stăpânul principatului după care tânjise de atâta vreme. Şi-a îndeplinit promisiunile numai în direcția lui Antal Székely, căruia i-a dăruit opt sate și o taxă anuală de 600 ducaţi. Din întreaga aventură și din mișcările părților de sud-est din acea vreme, istoria militară mărturisește că secuii sunt cel mai excelent material militar, de care un general nu s-ar putea lipsi. Sunt elvețieni de est… L-au pus pe tron pe Heraclide și l-au păstrat în domniei timp de doi ani, iar

adversarul său, acum exilat, Sándor (Alexandru Lăpuşneanu), a provocat căderea lui Heraclide şi a gărzilor secuieşti.

Heraclide a condus Moldova timp de doi ani. Un om inteligent, educat, un tiran, un prinț blând lângă el, care a ucis de frică, când nu trebuia și a vrut să-și cucerească dușmanii cu lingușiri. Nu și-a îndeplinit niciuna dintre promisiunile sale. Nu i-a plătit nimic lui Zay, s-a certat cu Laszki şi, de asemenea, cu turcii, care, la început, s-au împăcat cu gândul că aventurierul grec a ieşit biruitor, dar şi i-a înstrăinat pe boierii moldoveni.

Farsa din Moldova – chiar dacă eroul ei a eșuat ulterior – a avut un mare impact politic asupra Transilvaniei și Poloniei. János Zsigmond a luat, în mod firesc, o poziție ostilă față de despot, care i-a cerut castelele Ciceu (Csicó) și Târnave (Küküllő), spunându-i lui Heraclide, cu referire la originea sa greacă: „cretanii sunt mincinoși şi te fură şi de ce ascunzi la sân”. Motivul real al mâniei lui János Zsigmond a fost că acest voievod străin a stat în calea aspirațiilor poloneze și a dus apă la moara lui Miksa. Szapolyav a promis multe, dar Heraclide chiar şi mai mult. Dacă putem da crezare știrilor care circulau în acea vreme, presupusul despot a ocupat Moldova doar pentru a-și deschide drumul către tronul Poloniei. Zsigmond János, speriat de acest lucru, i-ar fi promis Moldova și unele părți ale Transilvaniei, prin intermediul regelui polonez Ágosz Zsigmond și, potrivit știrilor, mândru Jagiello i-a dat aventurierului de nevastă chiar pe una dintre surorile sale. Nu știm ce este adevărat și ce nu în aceste știri, dar se pare că personajul lui Heraclide nu se opunea pretenției poloneze la tron și celei dintre relațiile confuze ale par-

tidului polonez, la acea vreme: când nu avea mai mult de 250 de nobili cu regele său, când un partid voia să-l excomunice pe fiul ducelui prusac, când ţărănimea aştepta sosirea țarului Moscovei, astfel de combinații ar putea avea o anumită noimă. În mânia lui Zsigmond János, turcii au fost incitați împotriva lui Heraclide și, indirect, împotriva împăratului, iar în asemenea împrejurări Ferencz Zay avea un dublu motiv să fie supărat pe ardeleni. Este firesc ca pierderea unei mine atât de bogate să fi alimentat ura politică printre domnii şi „negustorii de credință" ai secolului al XVI-lea.

Acest lucru s-a reflectat în comportamentul lui Zay Ferencz. În anii 1561 și 1562, când a izbucnit războiul dintre Ferdinand și Sigismund János, diplomatul de la Constantinopol nu a putut uita niciodată că încheierea acordului de pace cu turcii a fost ruptă de repunerea lui Sigismund János în funcție. El și tovarășii săi nu au considerat voievodatul separat al Transilvaniei ca o poveste terminată. Căpitanii lui Ferdinand nu aveau mijloace de a-l expulza pe János Zsigmond din Transilvania. Zay ar fi putut fi cel mai mult ajutat în acest scop de partidul, pe care el însuși l-a descris, pe bună dreptate, ca „cel nu-și dorește pe nimeni și nimic". Șeful acestui partid era Balassa Menvhárt, care a fost ferm în schimbările de partid, și aliații săi: Kunok din Rozsály și Báthoriak. Ghidul lui Balassa datează din vremea bătrânului János și este chiar mai vechi. După moartea lui Mátyás, oligarhii, care desconsiderau puterea regală, pe măsură ce le creștea influența, își ridicară capul. Sub Ferdinand și János, se înclina fiecare spre oricine îi răsplătea mai mult. Cadrul natural pentru acest partid era regiunea Tisa, unde granițele

au fost împinse înăuntru și în exterior de puterea și slăbiciunea celor două dinastii. Încă din 1561, Balassa Menyhár se prefăcuse că îi este loial lui Zsigmond János, dar negocia în secret cu Zay. Temérdek avea un domeniu, el comanda în Szatmár și Szabolcs; domnea peste douăsprezece mii de loturi iobăgeşti; întreținea o armată și în jurul lui se aduna mica nobilime. Împreună cu László Zay Kerecsényi, celebrul căpitan Gyula al turcilor, el pregătea terenul și întărea regiunea de dincolo de Tisa…

La Suceava (Sucsava), despotul care îi aparținea lui Zay a fost înconjurat de o mare armată turcească și de auxiliarii lui Zsigmond János. Voievodul isteț și viclean, stângaci când scria și când lupta i-a înfuriat pe unguri împotriva lui. Péter Dévai l-a rănit pe căpitanul lor, după care secuii, revoltați, au renunțat la cetate și l-au predat pe despot, sub condiția liberei treceri și libertății, deoarece, de acum, înainte, îl slujesc pe Zsigmond János. Despotul a fost decapitat, iar capul i-a fost trimis lui Zsigmond János de către partenerul său Tomşa, care a exultat cu voce tare „Dacă l-ar fi văzut pe împăratul turc, n-ar fi putut să se bucure mai mult”. Se mai spune că János Zsigmond a ținut un mare ospăț și a exclamat: „Voi scoate din istorie pe una dintre cele mai mari pene ale maiestăților lor”.

A fost, incontestabil, o înfrângere pentru împărat, dar şi noul voievod al Moldovei, biruitorul Tomşa, nu s-a putut stăpâni şi a fost ucis. După el a venit Sándor (Alexandru Lăpuşneanu), bătrânul tiran sălbatic, care era bun prieten cu Zsigmond János”[133].

---

[133] Thallóczy, Lajos, Csömöri Zay Ferencz / 1505-1570, Budapest 1885, pp. 117-151

1541: „La începutul anului 1541, Castelul Huszt a fost dat lui István Ferdinánd Majláth (Mailat), voievod al Transilvaniei, împreună cu veniturile din minele de sare, de până la 50.000 taleri. Ca condiție, Mailat a cerut să elibereze locurile vistieriei de sare și să plătească anual 8.000 taleri drept taxă pentru voievodatul său. Poate că Nádasdy a avut un rol și în încheierea acestui contract, care, în calitate de cumnat al lui Majláth – Anna Nádasdy era soția lui Majláth – i-ar fi predat cu plăcere Maramureşul. Dar contractul nu a putut fi pus în aplicare niciodată, pentru că Majláth, care dorea în secret să fie prințul Transilvaniei, a murit la Făgăraş, la 20 iulie 1541”[134].

1576: „Legile transilvănene, promulgate în 1576, îi declară pe românii străini în Transilvania, dar îi tolerează doar „pro tempore usque ad bene placitmn Principum et Regnicolarum" („deocamdată până la buna plăcere a prinților și a slujitorilor împărăției"), și ca atare nu pot avea nici măcar preoți, ci doar ţăranii, ciobani și zilieri. Profitând de nenorocirile patriei și de slăbiciunile regilor, nobilimea maghiară s-a făcut astfel conducător în Transilvania, declarându-i pe **români străini în propria lor țară**, pe care, atâta vreme, au apărat-o singuri împotriva atâtor intruși”[135].

---

134 Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, p. 69
135 Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 183

1579: „În 1579, Ferencz Bassarába era primarul districtului Karansebeş, iar János Bassarába a deținut aceeași funcție în 1577. Un alt Bassarába, Ferencz, este numit, în 1581 ca ispán al Karansebeşului, iar în 1583 ca domn al Karansebesului. Pe vremea lui Károly Róbert, știm și despre un kenez numit Bazarabus longus în județul Hunedoara (Hunyad)”[136].

[136] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 216

„Cea mai cunoscută figură a prinților lui Oláhi”

1595: „Voievodul Mihai, cea mai cunoscută figură a prinților lui Oláhi, care, prin rolul său în Transilvania, și-a făcut o parte notabilă în istoria Ungariei, A atins apogeul puterii prin ocuparea Transilvaniei, iar aici și-a pierdut viața, odată cu puterea uzurpată. Caracterul, politica și viața lui aventuroasă sunt atât interesante, cât și extraordinare. Faima și numele lui au supraviețuit ravagiilor timpului și au devenit o figură legendară în rândul poporului său.

În București, în mijlocul bulevardului, în fața palatului comun al universității și al academiei, stă o statuie împodobită a unui cavaler, pe care ochiul valahului o privește cu încântare spirituală, iar inima îi bate cu mândrie națională, la vederea lui. Chiar și în Transilvania, compatrioții noștri români îi prețuiesc memoria și reprezentările. Pentru că eroul național al voievodului Mihai este cinstit de poporul român și de istoriografia acestuia, adăugându-i numelui caracteristica de „viteaz”. Mai mult, generația de astăzi nu vede doar în el mândria istoriei lor, ci l-a făcut și un reprezentant al idealurilor lor naționale: primul lider al Daco-Romaniei, a fost numit „tiranul” de către germani, care voiau să-l folosească ca pe o unealtă oarbă a politicii

lor, apoi au încercat să contrafacă imaginea lui în amintirea unui aliat perfid, de care s-au eliberat printr-o mână criminală…

Sarcina istoriografiei nepărtinitoare este să afle, printr-o mare varietate de judecăți, și să arate cine și ce anume a fost voievodul Mihai. Dacă întrebarea ar fi doar dacă a fost un „viteaz", a fost „tiran" sau a fost un aliat infidel, ar fi ușor să răspunzi că toate trei; dar asta nu ne-ar fi rezolvat mai misiunea.

Mihai Vodă a fost, cu adevărat, o figură extraordinară, în care găsim mai mult de o trăsătură frumoasă a epocii sale, dar în care, pe de altă parte, greşelile și păcatele epocii s-au concentrat într-un grad inegalabil și sporit. O voință puternică ţâşnea din trupul său puternic, el s-a născut dintr-o epocă războinică, dar moral nesofisticat, sălbatic și pasional, crud și tiranic. În proporție cu priceperea lui personală, era hotărârea sa puternică, rezistența tenace, forța mentală încăpățânată; dar, în același timp, mândria și aroganța parvenitului creșteau proporțional cu norocul și succesul lui. Noblețea inimii și forța de caracter nu erau egalate de proprietățile sale excelente; în stabilirea scopurilor, el a fost condus de egoism și nu de idealuri morale superioare și, mai puțin de toate, de idealuri naționale. În alegerea instrumentelor sale, a considerat permis tot ceea ce considera util pentru el însuși. Dexteritatea lui vicleană și viclenia inventivă nu cunoșteau limite și nu-l întrecea nimeni. A jucat rolul unui om de stat iscusit și al diplomatului isteț; dar în mijloacele lui nu există demnitate, nici selecție. Pentru a-și atinge obiectivele, a găsit totul permis, de la falsificarea diplomelor, până la uciderea adversarilor.

Politica specific bizantină, bazată pe înșelăciune, minciună, fraudă și trădare, a găsit în el un discipol excelent. El considera atât de uşor să jure credință, când un dușman era pe cale să apară, să jure înaintea crucii, pentru propria sa mântuire, pentru bunăstarea soției și a copiilor săi, apoi, ca să arate cât de puţin îi păsa de jurământ, punea să fie rupt. „Mâncați carnea fiului său, beți-i sângele!”, jură că nu vrea să acționeze împotriva Transilvaniei, apoi, după doar câteva luni, pătrundea în Transilvania, cu armata sa.

Dezvoltarea condițiilor în Transilvania, în cursul anului 1599, i-a oferit cea mai favorabilă ocazie pentru aceasta. Regii maghiari ai Casei de Habsburg au avut o dorință constantă de a reconecta Transilvania separată cu patria mamă. Că curtea din Praga era atât de dornică să stăpânească și să cucerească Transilvania o dovedeşte faptul că, de la mijlocul secolului XVI-lea, până în secolul al XVII-lea, nu a încetat să lucreze, cu târguială, cu toate trucurile diplomaţiei, a intrigilor, banilor şi sângelui; motivul pentru aceasta era adânc înrădăcinat, ceea ce nu putea fi zdruncinat de părerea unui singur consilier, că ar fi păcat să faci atâtea sacrificii pentru Transilvania și că ar costa mai mult de cât valorează. La curte, opinia publică a fost că Transilvania era perla coroanei maghiare, o țară frumoasă și bogată, iar cucerirea ei a fost o condiție de bază pentru eliberarea Ungariei, a oferit un punct de sprijin sigur și o poziție militară importantă în lupta împotriva turcilor. Dacă Ardealul este al lor, a lor este și Ţara Românească (Havaseland) și se pot afirma pretenţii şi împotriva polonezilor pentru Moldova.

Transilvaniei era foarte de dorită, s-a subliniat în Consiliul Privat al Curții Imperiale din aprilie 1599, pentru că era ușor să retragi trupe din Transilvania, dacă inamicul ar fi atacat Viena sau Austria în general, și era la fel de ușor de transferat trupe departe de Austria, până în Transilvania.

Aprecierea Transilvaniei a fost punctul de plecare și condiția de bază a unei combinații politice de anvergură. Așa se explică luptele puternice și luptele diplomatice, care au fost purtate împotriva regilor Izabella, Zsigmond János și apoi împotriva lui István Báthory, prin patronajul lui Gáspár Békés, pentru domnia Transilvaniei, cheia înțelegerii comportamentului casei austriece față de domnia lui Zsigmond Báthory, iar apoi faţă de patronajul și voievodului Mihai.

Situația Transilvaniei era de două ori grea. Se afla în mâinile temutei puteri cuceritoare, Turcia, ca o insulă în marea cuceririi otomane, și nu putea să se apere cu o sabie. Puterea condițiilor şi amplasarea țării au sugerat ceea ce a devenit ulterior politica sa tradițională, de a-și asigura existența ca stat, sub patronajul turcilor, și de a-și cumpăra independența, uneori cu biruri, alteori cu perspicacitate politică.

Nu se poate nega că Transilvania a tolerat, doar din necesitate, stăpânirea turcească, deși s-ar fi alăturat cu bucurie alianței creștinismului, dacă s-ar fi schimbat condițiile. Primele succese ale războiului de 15 ani au trezit speranța sângeroasă a guvernului vienez că va fi posibil să-i alunge pe turci din Ungaria. Se făceau deja pregătiri pentru recucerirea cetăţii Buda, dar mai presus de toate,

austriecii au vrut să ia Transilvania de la turci. La începutul anilor 1590, diplomația papală și imperială au lansat o campanie viguroasă în Transilvania și au reușit să-l atragă pe prinț la ideea de alianță, dar nu și opinia publică a țării, care nu împărtășea speranța îndrăzneață de a sparge puterea turcă. Cu toate acestea, prințul și-a îndeplinit intențiile, cu bărbăţie, și a ridicat armele împotriva turcilor.

Zsigmond Báthory, prințul talentat, dar facil, instabil, în ciuda majorității opiniei publice și a ordinelor, înecând opoziția în sânge, a declarat ruperea de turci, în 1594, și s-a aliat cu Rudolf, răsturnând tradiția politică a țării. Dar curând el însuși s-a convins că a făcut o greșeală politică fatală. După triumful lui Havasel (1595), în nefericita luptă decisivă de la Mezőkeresztes (1596), și după împresurarea eșuată a Timișoarei (1597), era dezamăgit. Și-a pierdut încrederea în sine, echilibrul sufletului și credința că își poate salva țara din frământările politice în care se aruncase atât de ușor. Comparația prințului cu sine însuși, graba frivolă cu care a părăsit guvernarea țării și apoi a luat-o înapoi, insultându-i pe împăratul roman și pe regele maghiar, nu puteau rămâne fără consecințe triste. Zsigmond a semănat vânt, dar nu a așteptat să culeagă furtuna: l-a lăsat acolo pe nefericitul său văr, Endre Báthory.

Acțiunile lui Zsigmond Báthory, de la sfârșitul domniei sale, poartă semnele unei anumite tulburări mintale, ca să nu spunem un moft. Dacă nu am cunoaște motivele acțiunilor sale, în special starea sa de spirit agitată, ar fi un mister psihologic. Marea greșeală politică de a forma un front deschis împotriva turcilor, a presupus un întreg lanț de pietre de încercare. Prin acțiunile sale împotriva

turcilor, el a atacat și a tulburat însăși existența țării sale, prin căsătoria lui nefericită, liniștea propriei sale vieți, lumea stării sale de spirit a fost tulburată. Și așa se poate înțelege când, din atmosfera domniei, din zgomotul vieții politice, de curte, din plăcerile vieții, el deja tânjea după singurătate liniștită. „Viața preotului i-a apărut ca exemplu, iar proprietarul scaunului domnesc îl invidia pe cel care se ruga toată ziua în chilia lui”.

Dar nu putea fi consecvent în nimic. Din căminul liniștit, tânjea după câmpul de luptă; când s-a retras din lume, despărțit de principatul său, amintirile nu l-au lăsat să se odihnească: a oftat din nou către țara lui, spre zgomotul vieții politice și al luptelor. Când nu-și vedea soția, pe Mária Krisztiernaí, se gândea la ea cu dor; când era alături de ea, era chinuit de conștiința de sine a bărbăției sale și voia să fugă de privirea lui „fraternească” asupra frumoasei și drăgălașei sale doamne, ținta politică a curții vieneze, această victimă jalnică.

În primăvara anului 1598, a renunțat la Transilvania și a primit un ducat în Silezia, Oppeln, şi o sinecură anuală de cincizeci de mii de forinți, care în actele principilor Transilvaniei, începând cu Szapolya, este trecută întotdeauna ca un fel de pensie princiară. Dar arhiducele Miksa, purtătorul titlului de „rege polonez ales”, guvernator numit al Transilvaniei, nu a putut prezenta nici măcar pantalonii maghiari, pe care îi îmbrăcase la Kassa, în Transilvania, când Zsigmond era deja plictisit de pustiul Oppeln, ale cărui palatele din Gyulafehórvár nu erau cu mult diferite de grajdurile curții. După o absență de trei luni, a fost acceptat de țară…

Flacăra urii a început să se stingă, de-a lungul anilor, iar amintirile amare au fost împinse, treptat, în fundal de sentimentul conexiunii de familie. Când Endre a auzit, la începutul anului 1598, că Zsigmond intenționează să renunțe la Transilvania, în favoarea lui Rudolf, s-a grăbit să ridice glasul rugător și îndemnător, să nu permită smulgerea principatului Transilvaniei din mâinile familiei, pe care strămoșii lor o obținuseră cu atâta primejdie și au păstrat-o atât de mult, până acum. Prin emisarul său, a comunicat mai detaliat și a oferit, în schimbul Transilvaniei, propria episcopie prințului care aspira la preoție.

Dar, la vremea aceea, Zsigmond nu s-a putut retrage din tratativele avansate și a predat Transilvania Împăratului-Rege. Emisarul său, Endre Báthory, a scăpat din Transilvania cu fuga, ca nu cumva să cadă în mâinile comisarilor.

În același timp, Zsigmond Báthory a fost foarte dezamăgit de speranțele sale pentru Ducatul Sileziei, pe care l-a primit în schimbul Transilvaniei. Iar când a scăpat de acolo și s-a întors în Transilvania (august 1598), a luat curând legătura cu rudele sale din Polonia. Acum a trimis un sol (în persoana iezuitului István Kabos) la András Báthory, pentru a-l invita în Transilvania. Și, în același timp, a trimis un trimis o solie la Poartă, pentru a deschide calea împăcării cu turcii și pentru a se pregăti pentru schimbarea viitoare a tronului Transilvaniei, asigurând pe Marele Comandant că András Báthory, care a fost numit noul principe, va trăi în prietenie cu Poarta.

Pretextul cu care și-a invitat vărul în Transilvania a fost acela de a restabili pacea între rudele sale. După o oarecare ezitare, acest cardinal blând, cu adevărat religios, a cedat și a pornit, îmbrăcat în negustor, după ce s-a întâlnit cu regele polonez și cu Zamojski, la Cracovia, și și-a anunțat călătoria în Transilvania, și, cu bună credință, chiar din Polonia, ei l-au ascultat plini de smerenie și i-au făcut urări pentru călătoria lui în Transilvania…

Cât de brusc și neașteptat a venit sfârșitul principatului transilvan se arată și în scrisoarea de felicitare către István Báthory, care, după cum spune el, a fost doar uimit că s-a întâmplat totul atât de brusc, pentru că nu se menționa posibilitatea aceasta nici măcar când erau aproape unul de altul. „Dar dacă Dumnezeu v-a binecuvântat cu o domnie atât de neaşteptată (scrie fratele, bucuros, după multe urări de bine), amintiți-vă cuvintele celebrului rege polono-ungar István, care scria și spunea: „Dacă aș putea sluji neamului meu, chiar și moartea mi-ar fi dulce!”…

Când Zsigmond și-a invitat vărul în Transilvania, el era sortit să renunțe la principat, dar acum pentru a treia oară, şi nu în favoarea lui Rudolf. Cardinalul a fost șocat, la început, când a auzit planul lui Zsigmond, și a dus o mare bătălie mentală cu el însuși, până când, în cele din urmă, a decis să accepte principatul.

Principala sarcină a parlamentului, întrunit pe 21 martie, a fost să aleagă un prinț sau, mai degrabă, să accepte noul prinț. Propunerea lui Zsigmond a fost primită de majoritate cu calm liniștit, cu atât mai mult, cu cât orașul era încărcat cu violență creștină; dar erau şi cei care

se arătau îngrijoraţi de ce va spune Rudolf despre aceasta; unii se temeau că Endre se va răzbuna pe el, pentru că l-a ucis pe fratele său, Boldizsár. În această temere, totuși, ei au fost liniștiți de primirea lui Endre, când a promis iertare completă și uitare celor care au participat la uciderea lui Boldizsár. Cardinalul a depus jurământul domnesc la 28 martie și a depus jurământul în faţa ordinelor…

În acordul cu Endré, Zsigmond și-a asigurat o sinecură de 24.000 de forinți maghiari pe an, precum și moșiile Besztercze, Vécs și Sajó și proprietatea a patru sate viticole din județul Geysszék.

Mai rămăsese o sarcină tristă: lăsarea nefericitei Mária Krisztierna în seama destinului ei. În acest scop, rudele împăcate s-au dus imediat la Fejérvár, unde au chemat-o și pe prințesa, care se izolase în Kővár (Remetea). Zsigmond a vrut să-și ia rămas bun, pentru a se putea elibera în sfârșit de legătura nefirească pe care o avea cu arhiducesă. Acesta avea să fie primul pas către noua viață, pe care urma să înceapă. Iar noul prinț s-a gândit că va fi bucuros să pună jos costumul violet pentru mâna înaltei doamne.

„Sultanul i-a trimis un steag și un sceptru voievodului Mihály, „deși acum cred că așa-zisa Transilvania s-a înțeles atât cu Ţara Românească (Havaselföld), cât și cu voievodul Mihai”. András Báthory vrea să mențină cu orice preț suveranitatea Transilvaniei asupra Munteniei (Havaselföld) și subliniază astfel că „Sultanul, împreună cu voievodul Mihai, nu ar trebui să încerce să despartă Muntenia de noi, pentru că, dacă ar fi altfel și ar avea loc

un fel de război cu Ţara Românească, nu am fi noi cauza”. Așa stăteau tratativele cu turcii, pe drumul compromisului, când atacul voievodului Mihai a oprit și a dat totul peste cap…

Vizita lui Endre la voievodul Mihai nu a fost mai puțin importantă. De când Mihai a devenit voievodatul Transalpinei (Havaselföld, adică Ţara Românească, Muntenia – n. n), cu patronajul lui Zsigmond Báthory, el a fost o figură proeminentă în luptele împotriva turcilor. Ca vasal al lui Zsigmond, Mihai a primit mult ajutor din Transilvania, căpitanii și soldații săi maghiari au fost cei mai iluștri, cu care a câștigat cele mai frumoase triumfuri. De asemenea, regele maghiar a recunoscut, de la început, serviciile bune, de care voievodul Mihai le-a adus împotriva turcilor și, prin urmare, i-a oferit, de mai multe ori, în ultimii ani, ajutor financiar pentru război.

Pentru că personalitatea voievodului Mihai, vitejia și determinarea personală, dar şi serviciile benefice pentru creștinism au fost de așa natură încât curtea imperială și chiar Papa îl considerau unul dintre cei mai utili campioni ai creștinismului și unul dintre cei mai formidabili dușmani ai turcilor. Această credință populară a fost trezită de viața de până acum a voievodului; dar ceea ce a urmat a schimbat-o repede.

Originea și fundalul voievodului Mihai sunt învăluite în obscuritate și împletite cu povești. Voievodul Petrasko (care a domnit în 1554-1557) a avut o avere mare, dar – după Szamosközy – este și „evident că a dobândit o avere, că a crescut dintr-o stare săracă, şi că a fost și un om

bogat, care a făcut comerţ peste Dunăre, şi în Moldova şi îm Ţara Românească”. Până la urcarea pe tron a lui Mihai, după moartea tatălui său, Muntenia a fost condusă de un lung șir de voievozi, printre care fratele său Cseresel (Cercel) Péter (1583-1585), iar după alții, crudul Ştefan („care nu a ieșit pe câmp, nu s-a distrat niciodată, că n-ar fi tăiat o vacă”). A fost urmat în domnie de predecesorul lui Mihai: voievodul Sándor (Alexandru).

Mihai a câștigat prima sa ascensiune printr-o căsătorie avantajoasă. Tatăl Majestății Sale Stanca, Jane (Iana), a fost un boier bogat, de origine greacă, un om cu mare influență, atât în Muntenia, cât și la Constantinopol. Cu sprijinul său, Mihai a devenit banul Micii Valahia și al Craiovei, care era prima demnitate națională, după voievodat, în ţara Românească. Cruzimile voievodului Alexandru i-au întors poporul împotrivă, în timp ce Mihai îşi sporea popularitatea în fiecare zi. Partida anti-Alexandru și-a văzut, curând, liderul în banul Craiovei, care a apărat oamenii asupriți cât mai bine a putut. Prin urmare, Mihai a atras mânia voievodului, iar când Mihai a vrut să fugă la Constantinopole, din această cauză, l-au prins și l-au dus la București, unde voievodul Alexandru i-a pronunțat condamnarea la moarte. A doua zi, cu însoţit de plânsetele poporului, Mihai este dus în piaţă, pentru a fi decapitat, „dar se întâmplă că bietul călău era foarte beat, la ora aceea, iar țiganul, cum îl vede pe Mihai, lasă sabia din mână şi fuge îngrozit, și cum nu mai este cine să-i ia capul lui Mihai, boierii îngenunchează îndată în faţa lui Alexandru, rugându-l să aibă milă pe Mihai. Așa îl va slobozi Dumnezeu”. De fapt, împreună cu iertarea, a recăpătat şi banatul Craiovei. Dar, în curând, a trebuit să fugă din nou

de mânia lui Alexandru, dar a fugit în Transilvania, la curtea din Fejórvár. Zsigmond Báthory l-a întâmpinat și i-a oferit o scrisoare de recomandare către Constantinopol. La Poartă, sprijinit și de socrul său, Mihai a câștigat voievodatul Ţării Româneşti, în 1592, prin mazilirea lui Alexandru.

Totuși, de îndată ce Mihai a ocupat scaunul voievodal, însoţit de un emir, de două mii de ieniceri și spahii, imediat după izbucnirea războiului turcesc, de 15 ani, din Ungaria, Mihai a luat măsuri împotriva turcilor. De îndată ce s-a putut baza pe alianța cu Zsigmond Báthory și Áron, voievodul Moldovei, și pe auxiliarii transilvăneni, sosiți în țara sa, în 1594, a organizat o baie de sânge pentru turcii din Valahia. Și-a invitat creditorii turci (care i-au împrumutat 400.000 taleri, pentru a câștiga Voievodatul) în țara sa, pentru a le plăti datoria. A inventat o modalitate ușoară și convenabilă de a scăpa de datorii: i-a măcelărit pe toți. După aceea, a venit rândul militarilor turci din jurul său, pe care sultanul i-a trimis în noul său voievodat. I-a strâns într-o casă de lemn și a dat foc casei, din toate cele patru părți, și a împușcat casa cu obuziere. Acest semnal a fost urmat în toată țara și turcii din Valahia au fost măcelăriți cu toții, conform surselor, circa 8.000 dintre ei. Și voievodul moldovean Áron i-a urmat exemplul și a măcelărit câteva mii de turci în Moldova.

Cu aceasta, voievodul Mihai a început şirul neîntrerupt al luptei sale împotriva turcilor, în care – chiar dacă nu o semnăm, pentru că un istoric român se laudă că turcii nu au mai avut un dușman de temut, de la János Hunyadi – este incontestabil că a luptat cu o perseverență și succes

uimitor, ani de zile, împotriva copleșitoarei forțe turcești. Dar este, de asemenea, un fapt indubitabil că cea mai mare parte a trupelor transilvănene, în special a secuilor, erau în mare parte maghiari, precum Király Albert, faimosul războinic, antrenat în bătăliile regelui polonez István, Horváth Mihály, István Székely, György Makó și alții.

A continuat cu succes ostilitățile, care au început în toamna lui 1594, şi în iarna următoare. La începutul anului 1595, trece Dunărea și triumfă în regiunea Hârșovei, ducând o luptă victorioasă pe gheața Dunării. Apoi distruge Silistria și, cu Gryörgy Makó, distruge o mare armată tătară la Şerpeteşti (Serpetesnél). Aceasta a fost condusă de nepotul hanului tătar și de socrul său, în Ţara Românească, de unde se întorceau cu pradă bogată și aproximativ 7.000 de prizonieri. Tătarii au fost înfrânți, prizonierii creștini au fost eliberați, iar multe din bunuri au devenit prada voievodului. În aceeași iarnă, valahii își văd eforturile încununate, prin victoria de lângă Rusciuk, unde a căzut, cu tot cu cal, beiul Ahmed. Apoi îi curăță pe turci de pe linia de sud a Dunării, până la Marea Neagră, sub comanda banului Mihalcea (Mihálcsa bán) și a lui Albert Király.

De îndată ce Muhammad a urcat pe tron, în (ianuarie 1595, a numit un nou voievod, Ştefan (István), pentru a-l înlocui pe voievodul moldovean Áron, pe care paşa din Silistra trebuia să-l ducă în Moldova, împreună cu 8.000 de militari; dar voievodul Mihai și Albert Király s-au îndreptat spre Brăila (Bmilánál) și, după ce i-au bătut acolo, în 16 februarie, l-au ucis şi pe pretendentul voievodal Ştefan. Apoi au luat Brăila, Cernavodă (Czernavoda), cetatea Turtucaia (Turtokai) şi, în final, Nicopole

(Nikápolis). În această primăvară, se vorbeşte despre 20.000 de turci, pierduți într-o singură bătălie, lângă Marea Neagră”.

Anul 1595 se remarcă nu numai pentru această glorioasă campanie de iarnă și primăvară din istoria celor trei principate învecinate. Mihály, „respectabilul și marele voievod” al Valahiei, se supune pe sine și țara sa lui Zsigmond Báthory, „majestuosul principe al Transilvaniei, Valahiei (Havaselföld) și Moldovei”, depunându-i jurământul de credință.

Conform tratatului, încheiat la 25 mai 1595, prințul transilvănean Zsigmond Báthory a fost ales și recunoscut ca vasal ereditar al voievodatului valah (Oláhszág) și al întregului popor al acestuia. o confirmă apoi voievodul Ţării Româneşti, ca dregător al său, trimiţând săbii, buzdugane şi suliţe, şi 12 boieri din marele sfat domnesc. Apoi trimite soli şi la parlamentul ardelean, dar acesta votează un impozit, cu care voievodul este dator; principele determină veniturile voievodului. Voievodul poate folosi expressia „Dei gratia”, poate folosi pecetea sa de familie, atâta timp cât țara lui este folosită de domnitor, dar cu cunoștința și permisiunea prințului etc. Zsigmond responsabil de acestea. S-a angajat să-și protejeze patria cu toată puterea.

Zsigmond Báthory, în 3 iunie 1595, a încheiat un contract similar cu Ştefan Răzvan (István Rázván), noul voievod al Moldovei, pe care armata ardeleană l-a instalat în locul voievodului Áron, care s-a alăturat turcilor). În felul acesta, aceste trei principate răsăritene, aflate sub

suveranitatea Transilvaniei, formau un singur organism de stat.

Un proces puternic aștepta noua uniune de stat, dar a trecut testul cu glorie. Marele conducător Sínán a condus o sută de mii de oșteni turci peste Dunăre, pentru a răzbuna înfrângerile pe care le suferise și pentru a forța țările renegate la ascultare. Prima rezistență a încercat-o voievodul Mihai, la satul Călugăreni (Kalugereni), cu auxiliari din Transilvania, încurajându-și armata cu bravura personală, „pentru că, în această bătălie, voievodul Mihai a doborât un turc, astfel încât braţul i-a fost desprins de la umăr, în lateral”. Dar, cu 16.000 de mii de oameni, el nu a putut opri armata de 100.000 de oameni a lui Sinan, iar aceasta a ocupat Bucureștiul și Târgoviște, capitala Oláhului, la acea vreme. Voievodul Mihai s-a retras în munţi, trimițându-și familia în Transilvania. Zsigmond Báthory și István Bocskay s-au repezit, din Transilvania, pentru a elibera Valahia, cu o mare armată, a cărei forță principală, de peste 20.000 de luptători, era formată din secui, care au fost încântați de promisiunea restabilirii libertății. Târgoviște a fost luată, după un asediu de 3 zile, în 20 octombrie, iar Sinan a prădat Bucureştiul şi l-a ars, apoi s-a retras la Giurgiu (Gyurgyevo), lângă Dunăre. Armatele maghiare și valahe l-au urmat repede și, înainte ca el să treacă Dunărea, au învins ariergarda armatei turcești și au obținut o pradă bogată. După un asediu de trei zile, cetatea Giurgiu a fost cucerită de vitejii secui, în 30 noiembrie.

Dar Moldova a fost pierdută, pentru că polonezii, văzând o bună oportunitate de a-și pune în aplicare preten-

țiile legale, și-au instalat pe tronul voievodal pe propriul cumnat, Jeremias Mogila.

În 1596, Marele Duce Mihai și-a continuat luptele împotriva turcilor, cu raidurile sale în Bulgaria.

În anul următor, 1597, s-au făcut mari progrese în viața voievodului Mihai, în ceea ce privește legăturile politice. Împăratul-rege, care nu a ratat serviciile bune, pe care Mihai era în stare să le facă împotriva turcilor, a intrat în contact direct cu el și i-a promis ajutor militar și financiar, atâta timp cât va sluji cu fidelitate cauza creştinismului. Iar când Zsigmond a început să „înnebunească" în Transilvania, voievodul Mihai a ieșit din ce în ce mai mult în prim-plan. Ca urmare a grabei capricioase a lui Zsigmond, rolul principal împotriva turcilor a început să treacă, treptat, în mâinile voievodului, ignorând pe prințul Transilvaniei, faţă de care nu este zgârcit cu vorbe frumoase și bani, când e cazul să primească mercenari După ce Zsigmond a plecat efectiv în Opulia, în primăvara anului 1598, voievodul Mihai a devenit vasalul direct al regelui asupra Valahiei Ungariei și a depus jurământul de vasalitate, la 9 iunie, când se face şi un contract cu comisarii, conform căruia regele primește 5.000 de mercenari, în fiecare an, iar ceilalți 5.000 pot primi și bani sau soldați, pentru a lupta împotriva turcilor sau a altor dușmani, acolo unde regele dorește. Totuși, consiliul secret de curte, ținut la Viena, la 4 noiembrie 1598, nu a recomandat acceptarea și confirmarea acestui tratat de către împărat, având în vedere condițiile schimbate în Transilvania, între timp.

Întoarcerea bruscă a lui Zsigmond în Transilvania, în 28 august 1598, l-a pus pe gânduri nu numai pe rege, ci și pe voievod. Dar acesta din urmă, știind foarte bine că se referă la Transilvania, nu numai că reînnoiește relația anterioară cu Sigismund, predându-se din nou acestuia, ci chiar acționează ca un fel de mijlocitor și conciliator cu regele. El acordă prioritate marilor slujbe ale lui Zsigmond, în slujba creștinismului, și îi cere lui Rudolf „să-l ia pe regele Transilvaniei, împreună cu țara sa, în mila lui, pentru că dacă măreţia voastră tulbură asta, consider că este un lucru imposibil, că ţara mea poate rămâne în mare pericol”. Din răspunsul lui Rudolf, vedem cât de mult se schimbase deja situaţia, până atunci, dacă un vasal îl patronează pe stăpânul său, Zsigmond, domnul feudal comun, înaintea regelui. Iar aici, ocrotitorul comun îi încredințează voievodului dreptul să-l verifice pe prinţ, căruia îl şi subordonează cu adevărat, ca să nu se întâmple nimic în Transilvania împotriva lui (voința regelui).

Serviciile bune ale voievodului Mihai față de rege au stat într-o asemenea autoritate, încât Transilvania a devenit, curând, scena unei alte schimbări, odată cu numirea lui Endre ca domn. Imediat înainte de aceasta, în 1598, o nouă lovitură norocoasă s-a abătut asupra armatei voievodului: Mihai s-a aventurat în Bulgaria, adânc, în inima provinciei, timp de șase săptămâni, iar pe lângă pradă substanțială, a adus acum și „douăsprezece mii de oameni din Bulgaria și i-a stabilit pe toți în Valahia”.

Astfel, voievodul Mihai s-a trezit în mijlocul schimbărilor din Transilvania, din 1599, în mijlocul noro-

cului său militar, ca un războinic util și respectat de rege, și un dușman de temut și norocos pentru sultan.

Voievodul Mihai a fost un om ambițios și tenace și a vrut să exploateze tulburările din Transilvania în folosul său. Alianța loială a lui Báthory, cu Zsigmond – și triumfurile sale strălucitoare împotriva turcilor – nu numai că i-au consolidat domnia în Valahia (Havaselföld), dar au ridicat țara la un nivel de prosperitate, de care nu se bucurase de mult timp. Dar Mihai nu era genul de persoană care să fi fost mulțumit de asta. A început să se plictisească de incursiunile în Bulgaria și de luptele neregulate împotriva turcilor: sufletul său ambițios dorea să-și îndrepte eforturile în altă direcție. Tânjea după Moldova. În primăvara anului 1598, i-a cerut lui Sigismund și regelui să-i permită să ocupe Moldova, „pentru că ar fi o cale bună să o ia", să-i permită – scrie el – să-l alunge pe Ieremia, protejatul polonezilor, și să-l înlocuiască cu un drept voievod, pe care îl dorește regele. Dar propunerea sa nu a fost considerată oportună nici în Transilvania, nici în instanța de la Praga. Așa că Mihai și-a abandonat planul și a așteptat o oportunitate mai favorabilă, și nu în zadar. Schimbarea din Transilvania, din 1599, a adus curând bunul prilej sufletului său ambițios de a deschide un alt spațiu, care promitea profituri mai mari. Tulburările din Transilvania tocmai ajunseseră la sfârşit şi s-a gândit că va fi uşor să pescuiască în apele tulburi. A urmărit cu atenție schimbările din Transilvania, fiecare moment al relației tensionate dintre cardinal-prinț și rege; dar nici nu voia să grăbească chestiunea. El a fost capabil să gândească cu propriul său cap, să țese planuri singur și a putut să-și ascundă scopurile chiar și de nobilii săi, până când timpul a fost copt.

Mihai a considerat scopul său ca fiind cel mai sigur atins dacă l-ar păstra pe tânărul prinț al Transilvaniei în încrederea și bună-credința sa, până când acesta, după ce și-a încheiat pregătirile de război, ar putea ataca Transilvania, așa cum spunea.

Endre Báthory a avut deplină încredere în pretinsa bunăvoință a voievodului Mihai și, imediat după ce a urcat pe tron, a trimis soli la voievod (pe György Eavazdi și Miklós Vitéz), pentru a pregăti alianța feudală care urmează să fie încheiată: capitularea lui Mihai. Voievodul, mare maestru al prefăcătoriei, i-a întâmpinat afară pe ambasadori, cu mare plăcere, şi a început tratativele cu ei, fără să ezite să-i jure credinţă prințului, pe 26 iulie 1599, deși, la acea vreme, planul pe care voievodul îl născocise, împreună cu Rudolf, era să încercuiască Transilvania. Scrisoarea de credință era datată la 26 iunie, iar în text se spunea: „Eu, Voievodul Mihai, Domnul Munteniei (Havaselföld) și Înălțimea Transilvaniei, Moldovei și Havaselföld etc., stăpânul prințului și sfatul... Jur pe Dumnezeu, care este Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, un Dumnezeu cu adevărat adevărat, că, cu trupul, adevărul și ascultarea, eram față de prințul Zsigmond, cu aceeași loialitate și ascultare cu care voi fi față de maiestatea sa, actuală, prințul András Báthory... Voi fi un prieten pentru prietenii mei și un dușman pentru dușmanii lor”.

Voievodul Mihai nu s-a sfiit de acest jurământ, deși tratativele cu Rudolf, privind invadarea Transilvaniei, au progresat deja atât de departe, încât Voievodul nu s-a putut îndoi nici măcar un minut că trebuie să-și încalce jură-

mântul. A jurat, dar, de îndată ce Endre a venit în principatul transilvan, a fost hotărât să acționeze împotriva lui şi să-și ofere sabia lui Rudolf împotriva Transilvaniei. Iar regele a văzut în voievod un instrument potrivit pentru cucerirea Transilvaniei, iar acum a încercat cu râvnă îndoită să-l țină aproape”…

„Soarta lui Endre Báthory în Transilvania a fost hotărâtă de Praga și de Târgovişte (Tergovist), cu o grabă febrilă și, pe baza acesteia, s-a făcut înțelegerea dintre împăratul Rudolf și voievodul Mihai.

Cu un an în urmă, când Zsigmond Báthory s-a întors brusc în Transilvania, nimeni din Praga nu s-ar fi gândit la asta, să se răzbune în Transilvania, prin voievodul Mihai, pentru insulta săvârșită împotriva demnității imperiale. Având în vedere acest lucru, Rudolf îi trimite lui Mihai 46.000 de taleri, sub formă de ajutor militar.

Nu este lipsit de importanță de știut cine anume a venit cu planul de a ataca Transilvania de la Havaselfölde. Izvoarele tac parțial asupra acestui lucru, și parțial diferă unele de altele, o parte spun că Rudolf, cealaltă că voievodul a fost autor al planului. Dacă planul provine de la rege, voievodatele ar apărea ca instrumente oarbe ale curții din Praga; dacă însuși voievodul s-a oferit, putem presupune că scopul său nu a fost să apuce castanele din foc cu mâna altuia, deci s-ar părea că voievodul ar fi vrut să-l folosească pe rege ca unealtă pentru propriile sale scopuri. Dar putem fi siguri că creierul planului de a ataca Transilvania prin intermediul Ţării Româneşti nu a fost regele, ci voievodul. Aici se îndreaptă treaba, fie că voievodul Mihály, ca sim-

plu condotier, ca mercenar angajat al regelui, acționează împotriva Transilvaniei, fie că are propriile sale scopuri determinate. Toate semnele indică faptul că acum însuși voievodul a făcut oferta, la curtea din Praga, prin emisarii săi, că este gata să invadeze Transilvania și să o ocupe, în numele regelui, dacă este ajutat cu bani și dacă, în același timp, şi armatele imperiale lansează un atac, dinspre Ungaria.

De la începutul primăverii anului 1599, trimișii au călătorit frecvent între Praga și Târgovişte (scaunul Olách), dar cu mare precauție, pentru a nu trăda planul înainte de timp. Problema a fost discutată cu vocea cea mai directă; în documentele rămase, de regulă, există doar faptul că transportatorul (sau curierul) își va prezenta mandatul la un curier. Răspunsul regelui din 8 aprilie, la propunerile și solicitările lui Mihai, se referă deja la posibilitatea unui război împotriva Transilvaniei. El laudă ascultarea și disponibilitatea oferite. Din cei o sută de mii de forinți, făgăduiți pentru războiul de anul trecut, Rudolf autorizează partea rămasă, 41.000 de forinți, și mai promite ajutor de o sută de mii de forinți, pentru anul 1599, care va fi plătit de îndată ce armata va pleca înspre turci sau oriunde regele crede de cuviinţă. Pentru ca Mihai să aibă adăpost, în caz de nevoie, îi dăruiește, lui şi rudelor sale, castelul Königsberg, din Silezia, proprietate rămasă fără moştenitori. Rudolf îl îndeamnă să-i rămână loial și să fie gata să slujească, oriunde este nevoie.

Cu toate acestea, pe 8 aprilie, regele încă nu știa că s-a transferat principatul lui Endré Zsigmond; primele știri despre aceasta au ajuns la Rudolf pe 12 aprilie, de la arhi-

ducesa Mária-Krisztierna și de ls căpitanul de Szatmár. Totuși, este evident, chiar și din această scrisoare, că posibilitatea unui atac în Transilvania, împotriva încălcătorului tratatului, Zsigmond Báthory, era încă luat în considerare.

Între 8 aprilie și 7 mai, o altă ambasadă a Valahiei a trebuit să viziteze Praga și Viena, ceea ce ar putea aduce un mesaj interesant de la voievod, cu privire la Transilvania, poate chiar o ofertă privind un atac armat, şi îi scrie arhiducele Mátyás (din Viena) lui Rudolf, pe 7 mai, că, în opinia sa, părerea exprimată de voievodul Mihai despre Transilvania merită multă atenție, el (arhiducele), considerând voievodatul întărit în intențiile sale și, odată cu starea actuală a lucrurilor din Transilvania, consideră că Mihai trebuie păstrat în bună slujbă, cu orice preţ. În acelaşi timp, banii promişi s-au plătit trimişilor, în Viena, probabil că e vorba de restanţele din 1598, menţionate în scrisoarea regală din 8 aprilie (41.000 taleri).

La 31 mai, un alt trimis Olách sosește la Praga, cu un mesaj secret al voievodului Mihai. Regele a acceptat, imediat, sabia oferită de voievod. La 4 iunie, răspunde propunerii făcute de emisarul voievodului Mihai şi, în acelaşi timp, trimite pe propriul său sol (Alajost Radibrád) pentru ca „prin el să dea un răspuns mai sigur al regelui voievodului (semn că „secretul comun” era aproape de maturitate)”. Olách-ul transmite voievodului, prin emisar, un mesaj de replică, într-o scrisoare, în care spune: „Creștinismul a ajuns înainte și înapoi, dar toate lucrurile bune le puteți obține de la noi”.

În ciuda tuturor acestor pregătiri, voievodul Mihai a depus, între timp, jurământul de loialitate lui Endre Báthory (pe 26 iunie). Dar numai pentru că – s-a explicat cazul la Praga – pentru că în mijlocul amenințărilor ostile turcești, poloneze și moldovenești, nu s-ar fi putut menține în Valahia, decât sub patronajul Transilvaniei.

Dar voievodul nu și-a luat în serios jurământul de loialitate nici măcar un minut și a grăbit chiar mai mult decât înainte tratativele privind atacarea Transilvaniei.

La sfârșitul lunii iunie, a trimis doi soli la Praga, Gergely Balogh (care era numit și Grigorică de către Olachi) și pe János Raguzai. Aceştia vor ajunge la Praga pe 5 iulie, călătorind în secret prin Transilvania. Voievodul Mihai relatează, prin ei, că turcii îi promit oferte de pace; voievodul moldovean, sub suzeranitatea poloneză, îl amenință cu război, dar el rămâne loial împăratului. Rudolf i-a primit într-o audiență remarcabil de lungă și i-a trimis înapoi cu cea mai bună încurajare. Cu prudența obișnuită, el încredințează acum doar mesaje verbale ambasadorilor Oláchul, iar în scrisoarea sa din 8 iulie nu face decât să laude loialitatea și statornicia sa față de voievod și îl asigură de patronajul său.

Trimișii valahi l-au vizitat și pe arhiducele Mátyás, la Viena, și i-au adus voievodului un răspuns favorabil și o scrisoare de încurajare. Când s-au întors la Târgovişte, la 1 august, voievodul Mihai a primit, cu mare bucurie, scrisorile în care i se lăudau vitejia și statornicia, a sărutat pecețile lor și a jurat, cu mare smerenie și între suspine, că va

rămâne statornic și fidel pentru totdeauna și va fi oricând gata să moară sau să câştige pentru creştinism.

Înainte ca această delegaţie să se întoarcă, voievodul Mihai a trimis noi soli la Praga, conduşi de unul dintre cei mai de încredere și excelenți diplomați ai săi, Péter Örmémi, și de unul dintre iluștrii săi viteji, locotenentul de Besliak, István Petneházi, prin care dorea ca să primească de la Rudolf o decizie finală. Se plângea că nu mai poate rămâne în Valahia fără ocrotire și în loialitate împăratului, pentru că, pe de o parte, era amenințat de voievodul Moldovei, dependent de cancelarul polonez, iar pe de altă parte, de marele conducător turc, ca vasal al împăratului și dușman deschis al Porții Otomane, și pentru că prințul Transilvaniei făcuse o alianță cu turcii. Așa că este înconjurat de dușmani din toate părțile. Singura modalitate de a ieși cu succes din această situație este dacă Transilvania este ocupată. Se oferă așadar să atace Transilvania și să-l omoare pe cardinal-prinț, astfel încât el, pe de o parte, și armatele imperiale, pe de altă parte, să-l atace pe prinț și să se ocupe de el, așa cum Ferdinand l-a detronat pe fratele lui György.

Rudolf s-a bucurat să accepte oferta voievodului și se pare că și-a pus un termen limită pentru lansarea atacului planificat din ambele părți, iar motivul este că voievodul Mihai nu aştepta acum decât semnalul plecării armatei germane, ca să atace şi el Transilvania. Acești ambasadori, după o călătorie grea (au fost interceptați în Transilvania și duși la principe), la începutul anului au ajuns la Târgovişte, cu scrisoarea împăratului. Din prudență, Rudolf a răspuns doar prin vorbire directă. În scrisoarea sa din 23 iulie, el

doar laudă loialitatea neclintită a voievodului față de creștinism și față de el și îl asigură de răsplata și protecția sa. Dar, în același timp, consultă cele trei neamuri ale Transilvaniei, toate ordinele și nobilimea, în scrisori separate, pentru a vedea cine, sub constrângere, și cei care au fost îndepărtați de credință împotriva voinței lor, prin forță sau amenințări, se vor întoarce la ea și vor fi iertați, iar cei care fac contrariul, să se teamă de răzbunarea lui.

Sfatul militar, care s-a ocupat în repetate rânduri de acest plan, a fost de asemenea de părere că ar trebui să se facă un dublu atac împotriva Transilvaniei, pe de o parte cu armatele voievodului Mihai, și pe de altă parte, cu armatele împăratului.

În timpul acestor negocieri, pentru a exercita presiuni asupra deciziei Curţii de la Praga și pentru a grăbi atacul, voievodul Mihai, care a ajuns la Praga, prin Kassa, pe 21 septembrie, s-a răspândit vestea că atacase deja, cu 17.000 de soldați, Transilvania, dar acest lucru a fost în curând infirmat.

Rudolf a menținut o atitudine nehotărâtă pe tot parcursul procesului. Nu s-ar fi simţit deranjat, dacă voievodul Mihai ar lansat un atac asupra Transilvaniei, dar el însuși a fost reticent să o susțină deschis, cu forța armată. Pentru că nu a vrut să perturbe negocierile de pace cu turcii, nu a vrut să-i provoace pe polonezi și să-l insulte pe Papa. L-a încurajat însă pe voievodul Mihai până la capăt și l-a ținut gata de atac, și a așteptat doar întreruperea tratativelor de pace, pentru a-și lansa propriile armate împotriva Transilvaniei.

Voievodul Mihai a devenit și mai nerăbdător, iar după termenul limită, și-a trimis din nou în solie pe trezorierul Stoica (Stojka) la Praga, la jumătatea lunii septembrie. Acesta, la început, îndeamnă la grăbirea și desfășurarea armatelor imperiale, pentru că, altfel, voievodul Mihai nu poate ataca și nici nu poate păstra loialitatea Valahiei față de împărat.

Chiar și acum, împăratul-rege doar încurajează și promite tot ce este bun. Pe 6 octombrie, îl trimite pe János Marino ca ambasadă la voievod, împreună cu ambasadorul Olách, cu mandat secret, spunând din nou, într-o scrisoare: „poţi conta pe patronajul nostru constant, indiferent de eul princiar”. În ciuda acestor dese schimburi de mesaje, cert este că chestiunea se află încă în stadiul de înțelegere de principiu, doar că regele nu ordonase să atace propriile trupe și nu a făcut acest lucru pentru că era dependent de tratativele de pace cu turcii și cu ardelenii. Are dreptate Szamosközy, când spune că nerăbdătorul voievod Mihai a aruncat plasa și a atacat Transilvania, nu din ordinele ferme ale regelui, dar nici împotriva voinței sale.

Mersul lucrurilor a fost acesta: la vestea urcării pe tron a lui Endre Báthory, în Ungaria se fac pregătiri serioase pentru a ataca Transilvania; între timp, voievodul Mihai face o ofertă de a ocupa Transilvania; pentru aceasta, Rudolf abandonează planul anterior, acceptă oferta voievodului, cu atât mai mult că, în felul acesta, se poate masca mai bine în fața țărilor străine și a imaginii principale a papei, trecând responsabilitatea în sarcina voievodului Mihai.

Szamosközy mai ştie că a fost planificat un atac combinat şi că voievodul din Muntenia (Havaselfölde), şi Básta, din Ungaria, şi István Bocskay, care era loial regelui, ar fi trebuit să atace împreună Transilvania. Aceasta chiar era în plan, dar nu era un plan ferm şi matur, nici măcar atunci când voievodul s-a săturat de negocierile lungi și s-a dedicat propriului său plan. Pe 2 octombrie, István Bocskay a părăsit Curtea din Praga, pentru a face pază la granița cu Transilvania și a se alătura voievodatului, împreună cu susținătorii partidei. El a fost ales de regele-împărat ca guvernator al Transilvaniei.

Básta a fost, de asemenea, la curent cu negocierile secrete dintre rege și voievodul Mihai. Împreună cu un decret regal din 26 iunie, primește un raport de la Pezz, cu privire la treburile transilvănene și la valahi. Pe 7 septembrie, însuși Básta îi scrie lui Pezz că şi el consideră necesară invadarea Transilvaniei de către voievodul Mihai, și întreabă despre opinia amănunțită a regelui, cerându-i ordinul dacă trebuie să rămână în Ungaria Superioară sau să se mute în jos. Regele, în scrisoarea sa din 16 septembrie, îi scrie lui Básta, cu o nehotărâre vădită, fără a decide dacă să rămână în Kassa sau să se apropie de Transilvania, cu cea mai importantă parte a armatei sale, ci să procedeze „cum crede de cuviință”, și să colaboreze cu arhiducele Mátyás pentru aceasta.

Rudolf însuși îl informează pe prințul Mátyás că, în cazul în care voievodul Mihai atacă Transilvania, trebuie să se grăbească în ajutorul lui Básta. În curând, își modifică decretul de a trimite o parte din armata lui Básta spre Transilvania, dar el însuși rămâne în Ungaria de Sus.

Din mersul evenimentelor se vede că şi curtea din Praga, şi în special Básta, nu aveau chef să atace Transilvania, preferând ca voievodul valah să scoată singur castanele din foc; dar nici armata lui nu era de ajuns. Básta, se simţi, deci, destul de surprins când, pe 15 septembrie, ajungeau la el scrisori de la Mihai, întrebându-l de ce nu trimite o armată în ajutor, căci trupele voievodului sunt, de câteva zile, la granița Transilvaniei, și abia așteaptă ca Básta să dea semnalul de atac. Voievodul adăugă insistent (din care nici un cuvânt nu era adevărat) că împăratul turc îi oferă al 7-lea steag și vrea să-i dea Moldova și Transilvania, pe lângă Austria, dacă este de acord să-i jure credinţă, oferă pe care, dacă nu reușește, va fi obligat să o accepte. Dacă armată nu pot trimite, să trimită măcar un ajutor în bani, că i-ar ajunge oamenii lui, dacă ar avea cu ce să-i plătească. În răspunsul său, Básta îl încurajează pe voievod, promiţând un ajutor financiar, pentru că acum nu poate trimite soldați; „fii liniştit – îi spune el – măreţia sa împăratul cu siguranţă nu va neglija chestiunea, odată ce o va lua în mână, chiar dacă aş putea întârzia puţin”.

Básta satisface pe trimișii voievodului cu vorbe drăguțe; dar cu atât mai mult putem vedea, din raportul său către ducele Mátyás, din 15 septembrie, cât de diferit aștepta fapte de la voievodul Mihai. Cică el nu poate avea încredere în voievod, pentru că este evident că i-a jurat loialitate cardinalului și, nu de mult, a atacat deja Ardealul, iar acum face astfel de pretenții. Cred, continuă Básta, că are o înțelegere secretă cu cardinalul și că scopul trimiterii acestui emisar nu este altceva decât să investigăm situația și obiectivele noastre.

Nu asta urmărea Mihai; dar cu orice preţ dorea să-i implice pe imperiali în atacul Transilvaniei. De aceea şi-a trimis, în cele din urmă, pe unul dintre sfetnicii săi, pe trezorierul Stojká, drept ambasador. Stoica l-a vizitat, mai întâi, pe arhiducele Mátyás, la Viena, apoi pe împăratul-rege la Praga și a îndemnat cu tărie la împlinirea dorințelor voievodului, amenințând că turcii îl vor ispiti foarte mult pe voievodul Mihai să i se alăture, fără să-l forțeze să se convertească.

Era nerăbdător pentru un răspuns clar. S-a plâns cât de rău i-a fost stăpânului său că atacul transilvănean a fost întârziat atât de mult, în timp ce el era, de multă vreme, gata de război, la marginea graniței și-și împărțea toți banii între soldații săi, sub formă de salarii, aşa că a angajat 3.000 de cazaci, pentru 15.000 de taleri. În final, îl acuză pe Básta că nu a trimis trupe, dar nici măcar un răspuns. „Básta este un trădător”, a spus voievodul, „care a acceptat 7.000 de forinți de aur de la cardinal”. Maiestatea sa să hotărască dacă este nevoie sau nu de serviciul său și fie să trimită banii de ajutor promişi, fie să fie eliberat de jurământul său de credință, iar apoi împăratul să-i dea o scrie-soare deschisă, că problema nu era în discuție cu el, şi-atunci el va fi silit să se predea turcilor.

La 4 octombrie, consiliul imperial s-a întrunit, în cele din urmă, pentru a discuta treburile transilvănene, ce ar trebui să se întâmple, pe de o parte, cu înțelegerea făcută de Malespina cu domnitorul Transilvaniei, iar pe de altă parte, tratativele de pace cu turcii, iar în al treilea rând, atacul plănuit de voievodul Mihai.

Avizul consiliului imperial este axat pe faptul că negocierile cu Transilvania, purtate cu trimisul papal, nu trebuie oprite în totalitate, ci să fie grăbite, pentru a putea fi încheiate în 4-6 săptămâni; tratativele de pace cu turcii să nu fie întrerupte, iar în timp ce acestea vor fi hotărâte, voievodul Mihai să fie ajutat cu bani și sfătuit să aibă răbdare, pentru că dacă pacea (pentru care existau puține speranțe) urma să fie încheiată, şi el o să fie inclus, iar domnia lui va fi asigurată; dacă negocierile se blochează (ceea ce poate fi de temut), nu vor rămâne fără ajutor suplimentar; timpul îți va spune ce vei face în continuare.

Cu acest mesaj au plecat din Praga, în octombrie, pe 6, valahul Stoica și János Marino, trimisul imperial care i-a fost dat.

Din toate acestea rezultă că atacul asupra Transilvaniei a fost hotărât de voievodul Mihai și era un secret deschis, dar imperialii nu au văzut că a sosit momentul. Nu au vrut să întrerupă cu forța negocierile de pace, din respect pentru Papă, dar au pus o condiție, care cu greu putea fi îndeplinită. Ei doreau ca cardinalul-prinț să-și dovedească valoarea, rupând relaţiile cu turcii şi unindu-și armata cu împărația și, grăbindu-se la asediul Szolnokului sau a vreunui alt castel din Ungaria, unde va fi trimis și „Oláhul" în ajutor, în noiembrie, până la sfârșit, împăratul permite un armistițiu pentru ca tratativele de pace să poată fi finalizate.

Voievodul Mihai, însă, a mers mai departe cu pregătirile de război împotriva Transilvaniei şi nu mai putea

să se gândească chiar la retragere; nu a vrut să mai aștepte și a lansat el însuși atacul.

Endre Báthory şi-a făcut el însuși mormântul, cu evlavioasă bună-credință. Aceasta a devenit o realitate tristă, nu numai la figurat, ci și la propriu. L-a pus pe fratele său, Boldizsár, care a suferit martiriul politic, să facă un sicriu de argint și o piatră de mormânt ornată, și el însuși a lucrat la mormânt, în orele lui lipsite de griji; nici măcar nu visase că-l va face singur. Bazându-se pe jurământul încă în funcție al voievodului Mihai, el și-a trăit zilele într-o nepăsare liniștită, influențat de negocierile de pace, în desfășurare, cu împăratul austriac și cu turcii. A ieșit să vâneze și să prindă păstrăvi, s-a ospătat cu ospețe bogate și vinuri bune; și-a restaurat palatul din Alba Iulia (Gyulafejérvár); a săpat canalul care ducea apa Ampoiului (Ompoly), de la Şard (Sárd), la Fejérvár, după planul arhitectului italian Genga Simon.

Habar nu avea că zgomotul bătăliei îl va scoate, în curând, din această ocupație pașnică. A crezut că pericolul nu poate veni decât din Ungaria și de acolo a văzut norii pericolului risipindu-se la orizont. Cel care ar fi putut fi un exemplu de gândire nobilă religioasă, caracter sincer, deschis și dragoste de umanitate, în absența experienței de viață și a înțelepciunii vieții, era uşor de adormit, de un intrigator atât de viclean şi de fără suflet, de un pretendent insidios, care a crescut în școala bizantinismului, un prieten duplicitar și un călcător de jurământ ca Mihai voievod, când duşmanul principal era în anturajul său, se număra și printre consilierii săi, care aveau o bunăvoință îndoielnică

faţă de el. Acest lucru era bine cunoscut la curte (Bocskay însuși a raportat-o), iar voievodul Mihai a contat și pe ea.

L-a numit deschis pe primul său consilier, Gáspár Kornis, fratele vitreg al prințului, Iffjú János, un trădător. Istoricul contemporan Ambrus Somogyi îl acuză ferm pe Kornis de trădare, căci, atunci când era trimis la Mihai, și-a pus ura personală față de prinț înaintea bunăstării țării sale și l-a sfătuit pe voievodul Mihai cum să pătrundă în Transilvania și cum să-l captureze pe cardinal-prinț; și, pentru a-l convinge pe Tamás Kornis Csomortáni, un nobil secui, trimis într-o solie la voievod, Mihai, prin care Endre trimitea un mesaj și-i poruncea să părăsească imediat Transalpina (Havaselföld), căci în voievodat nici el, nici turcii nu-l mai suportă. De asemenea, îl acuză pe Kornis că i-a scris voievodului Mihai, când era cel mai bun moment pentru a ataca Transilvania și că l-a informat pe voievod cu exactitate despre poziția armatei transilvănene, chiar înainte de bătălia de la Sibiu.

Aceste acuzații grave nu le vedem verificate din celelalte surse, nici din mărturia evenimentelor; cert este că Kornis nu a fost unul dintre susținătorii cinstiți ai prințului; a vorbit deja împotriva alegerii sale, în parlamentul megyesian, a privit cu ochi răi și negocierile cu turcii, așa că a rămas un fel de regalist, sub Endre, iar mai târziu a devenit unul dintre cei mai zeloși purtători de stindard ai cauzei lui Rudolf din Transilvania. După ocuparea Transilvaniei, a fost și primul dintre maghiari în slujba voievodului Mihai. Ambrus Somogyi mai spune despre Sennyei Pongrácz (care a fost și unul dintre primii consilieri) că este un bărbat cu același păr de lup ca și Kornis.

Dar cel mai mare duşman al lui Endre era el însuşi, cu nefericita lui bună-credință. János Rácz, secretarul voievodului, de origine maghiară, l-a informat din timp pe Endre despre ce se face împotriva lui la Târgovişte şi la Praga, că „împăratul şi voievodul pun la cale ceva împotriva mărie-tale şi a patriei mele dragi. Oamenii din Germania (Németekto) să se ferească și să-i aresteze pe solii și curierii voievodului și pe trădătorii secreţi din curtea sa și să trimită aici pe cineva căruia să-i spun totul direct". Lui Endre, acest lucru i s-a părut incredibil, a avut încredere în jurământul de loialitate al voievodului și tot ce a făcut a fost să vegheze la poștă. Au fost, astfel, capturați ambasadorii valahi Péter Örmény și István Petneházy, care se întorceau de la Praga, cu o scrisoare de la Rudolf, din iunie 23, și cu o alta de la arhiducele Mátyás; dar scrisorile nu au fost găsite, pentru că Petneházy a înghițit-o pe cea a arhiducelui Mátyás, neputând-o ascunde sau rupe, din cauza gărzilor, iar scrisoarea regelui a fost ascunsă, cu pricepere, de armean și dusă la stăpânul său.

Cardinalul-prinț, cu minte religioasă, pare să fi considerat un păcat chiar să se îndoiască de loialitatea omului care a jurat „Dumnezeului cel viu, care este adevăratul Dumnezeu, Tată, Fiu și Duh Sfânt", și a emis un certificat solemn de jurământ, deopotrivă asumat de toți și în numele boierilor săi (la 26 iunie); deci a trimis înapoi trimișii, cu cele mai dulci mesaje și cele mai puternice angajamente de loialitate, pentru a-și afla intențiile și pentru a-și folosi mijlocul pentru împăcare cu împăratul. Tot atunci, la Târgovişte se aflau şi ambasadori turci.

Așa că voievodul Mihai, presat din ambele părți și neprimind nici o veste despre plecarea armatei germane, a recurs la arma obișnuită a înșelăciunii. I-a făcut pe curteni (Palatici) să creadă că are cele mai bune sentimente pentru prințul Transilvaniei și, pentru a dovedi acest lucru, a scris împăratului următoarea scrisoare, trimisă prin János Darahi, care era alături de el: „Majestuos împărat! L-am observat cu sârguință pe Cardinalul Báthory, așa cum se cuvine slujitorului credincios al Majestății Voastre, dar nu am descoperit nimic la el împotriva loialității Majestății Voastre. El și supușii țării sale sunt ai maiestății tale. Te rog ca maiestatea ta să-și potolească mânia puternică față de el, să-l accepte în favoarea și patronajul lui, ca să nu se bucure turcii de ceartă”.

O copie a acestei scrisori a fost trimisă de curtea domnitorului: iar originalul, să nu se bănuiască, a fost scris și sigilat de Darahi și trimis, prin Transilvania, cu un curier, căruia voievodul i-a poruncit, în secret, să nu treacă mai departe de Kassa, iar pe nemți să-i informeze despre pregătirile sale.

Astfel, Mihai a redus la tăcere bănuielile prințului față de sine și față de germani. Curtenii au dat un raport cu totul liniştitor despre bunăvoinţa voievodului şi i-au spus cardinalului: „Cu siguranţă, nu am văzut oameni, dar sunt vreo trei sute de oşteni de-ai lui”.

Iar când acest curier s-a întors și a adus vestea că trupele germane, care erau staționate în regiunea de la granița cu Transilvania, gata să plece spre Esztergom (oraş în Ungaria), voievodul a hotărât să atace singur Transil-

vania. Și-a adunat mercenarii și i-a împărțit prin diverse locuri, sub zăpezile transilvănene, și și-a mutat sediul la Ploești.

Aici a fost găsit de un alt trimis al domnitorului Transilvaniei, Sennyei Pongrácz, pe care, ca să nu observe nimic despre pregătirile de război, l-a condus noaptea în oraș și l-a expediat în aceeași noapte, asigurându-l și prin jurăminte că nu aveau de ce să se teamă de el pentru ardeleni.

Într-adevăr, Sennyei Pongrácz s-a întors din solia sa din Transalpina (Havasel) cu sentimentul că voievodul se simte rău, că, în ciuda jurământului său, principele se îndoia de el; că nu putea să ridice mâna împotriva Ardealului, pentru că Ardealul i-a dat adăpost, în prigoana lui; că îi datorează voievodatul; că este gata să-și trimită singurul fiu și soția în Transilvania, pentru a-și dovedi loialitatea, dar Endre ar trebui să-și trimită pe fratele István, îl voi întâlni în Turnu Roşu (Vöröstorony), unde își va trimite familia, în ziua care va fi fixată, pentru ca să poată să-l întâlnească pe István Báthory, în persoană, să discute unele chestiuni secrete cu el și apoi să-și ia familia acasă. De fapt, pentru a-și dovedi loialitatea, voievodul s-a blestemat, că Dumnezeu, dacă va încălca jurământul, să-l aducă într-o asemenea mizerie, încât hrana lui să fie carnea fiului său și sângele lui băutură, dacă va înșela Transilvaniei.

Până și slujitorii trimisului au fost orbiți de acest jurământ cutremurător, motiv pentru care au declarat, în fața lui Endre, că sunt gata să-și dea capul, încredinţaţi de

loialitatea voievodului Mihai. Gáspár Kornis, întorcându-se de la o altă solie, a spus că „s-ar lăsa să fie jupuit”, dacă Mihai se va dovedi infidel.

Iar voievodul, pentru a desăvârși batjocura fără inimă, l-a făcut pe prinț să creadă că vrea să-i atace pe turci, în Bulgaria, și i-a cerut să-i trimită viteji și recruți pregătiți de luptă, precum și căpitani și arme potrivite. Iar Endre, pentru a-și scoate în evidență propria unică minte și orbirea fără egal a sfetnicilor și emisarilor săi, fidel cererii voievodului, a trimis soldații, arme, tunuri, praf de pușcă, tobe, steaguri și altele, unelte de război predate voievodului.

Cei mai renumiți soldați ai voievodului proveneai dintre maghiari, pentru că prințul le-a permis să intre în armata Ardealului, iar el însuși a îngăduit ca niște căpitani potriviți pentru conducere (de exemplu, György și Gergely Makó, Ferencz Lugasi și alții) să intre în plata voievodului. Înainte de aceasta, voievodul şi-a ascuns, în mod firesc, adevăratele intenţii şi s-a acoperit mereu cu pregătirile împotriva turcilor. Unul dintre căpitanii maghiari, care s-a înscris cu plată, János Mikó, i-a văzut planurile și l-a avertizat pe prinț despre asta, într-o scrisoare; dar, în sensul său de nevinovăție, Endre avea încredere orbește în jurământul de sânge al valahului. Doar acest fel de bună-credință, la graniță cu unicitatea, i-ar fi putut permite să fie bătut de propriile sale arme și soldați.

Voievodul și-a construit planul pe surpriza neașteptată. Așa că și-a ascuns, cu pricepere, intențiile, până în ultimul moment, chiar și față de proprii săi consilieri și soldați. El nu a dezvăluit nimănui conținutul ambasadelor

și al mesajelor imperiale și „și-a împărțit ostaşii prin Muntenia, pentru ca nici cei mai bătrâni să nu știe cine și câți erau, pentru ca cuvântul lui să nu iasă la iveală. Ambasadele mai sus amintite n-au dat crezare bunei-credințe a principelui. Și-au ținut servitorii în Ţara Românească, spionându-l neîncetat pe Mihai, pentru înțelegerea intenţiilor în privinţa Transilvaniei, apoi l-au informat pe cardinal, dar acesta nu i-a crezut. Béldi însuși a venit la curte și i-a spus că e o chestiune de noroc: „Spune-i, domnule, să nu-l creadă pe Sennyei Pongrácz, care susţine că voievodul este bun cu noi”.

Endre Báthory și-a săpat propriul mormânt cu această bună credință indestructibilă.

Voievodul Mihai, văzând deplina nepregătire a Transilvaniei și a prinților săi pentru război, a grăbit atacul asupra Transilvaniei, pentru a asigura victoria cu o surpriză neașteptată.

Dar cum se explică atacul brusc al voievodului?

Pentru că ambasadorii săi de la curtea imperială au adus multă încurajare, dar nu şi o altă trimitere de bani, ci un îndemn la răbdare cu privire la atac, până când tratativele de pace vor hotărî în dreapta sau în stânga. Tot ce putea auzi de la Básta era că nu putea trimite trupe, că va face demersuri la împărat, pentru bani, iar Básta nici nu voia să afle de atacul combinat. De ce voievodul Mihai a decis să întreprindă chiar acum o acțiune ofensivă: o explicație o putem găsi în caracterul și scopurile voievodului, pe de o parte, și în dezvoltarea relațiilor, pe de altă parte.

El știa, despre mijlocirea Papei, că negocierile mergeau bine și încurajau succesul, dar acest lucru nu era pe placul lui și se temea că se mai poate ajunge la o înțelegere între rege și Endre (din acest motiv, parlamentul a fost anunțat pentru 18 octombrie la Gyulafejérvár – Alba Iulia), și a decis să atace. Avea destui soldați, care oricum îşi luau salariul. În ceea ce privește ajutorul financiar, trimișii săi au adus doar o încurajare fermă de la Praga. Pe de o parte, s-ar putea bucura că Básta nu se mișcă, pentru că nu va putea ajuta prea mult cu puterea lui mică, dar l-ar putea stăpâni în cazul cuceririi Transilvaniei. Ura reciprocă s-a aprins rapid și între cei doi luptători cruzi. Având în vedere planurile sale egoiste, era mai bine ca voievodul (deși, din această cauză, s-a prefăcut nemulțumit) să aducă singur cucerirea Transilvaniei, fără căpitanul regelui din Ungaria Superioară și a trupele sale.

Nepregătirea Ardealului l-a grăbit cu o speranță sigură. Prin trimișii săi în Transilvania, Damianus vistier (vistierul șef) și poştașul Préda (Buzescu), i-a cerut lui Endré, în 25 septembrie, să-i permită să-și conducă trupele, prin Transilvania, împotriva lui Ibrahim Basa (paşa), în Ungaria, unde împăratul l-ar fi chemat în ajutor. Endre i-a răspuns că nu e nevoie de el în Marországon (Slovacia) şi că ar putea face un serviciu şi mai bun, dacă ar trece Dunărea în Bulgaria și ar lupta împotriva turcilor de acolo.

O altă misiune de spionaj a vizitat Transilvania, la începutul lunii octombrie, pentru a observa pregătirea și puterea militară a principelui și a poporului Transilvaniei. Această delegație (condusă înțelept de sfetnicul Mihalcea (Mihálcsa), ban al Craiovei, și de György Rácz, coman-

dantul gărzii sale domneşti, care, de fapt, i-a cerut prințului să se asigure că, în timp ce domnii erau în război în Bulgaria, nu avea de ce să se teamă de Transilvania) s-a întors cu știrea că Endre și-a trimis trupele, pe care le adunase, la știrea pregătirilor de război din Ungaria, din lagărul de la Sászsebes, iar că, în 18 octombrie, a anunțat o adunare națională, la care voia să hotărască asupra păcii care se va încheia cu împăratul.

Nici aceste misiuni de spionaj nu au putut deschide ochii oamenilor din Transilvania. Suspiciunile pe care leau ridicat au fost înlăturate, în 9 octombrie, de răspunsul voievodului către Tamas Csomortáni, trimisul ardelean.

Voievodul Mihály nu a vrut să rateze buna ocazie; a găsit timpul foarte potrivit pentru atac. Endre Báthory este nebănuitor și nepregătit, regele a acceptat oferta sa, în principiu, și, deși nu a dat încă un ordin precis pentru atac, este bine intenționat și pregătește banii. Deși Básta nu va ajuta la atacul din Ungaria, nu va avea nici o durere, în cazul unei victorii.

În cercul voievodului erau și oameni care l-au implorat și i-au cerut să renunțe la atacul plănuit asupra Transilvaniei; dar dacă nu i-ar fi contrabalansat cu încurajarea lui, primul său consilier, banul Mihalcea nu ar fi extins problema acum. Soția lui Mihai, Stanca, o femeie cu inima nobilă și blândă, i-a cerut, în lacrimi, să-și abandoneze planul, pentru că atacarea Transilvaniei era ilegală și nedreaptă; i-a amintit soțului ei că Transilvania le-a oferit adăpost, atunci când au fugit de voievodul Alexandru; că patronajul Báthorians l-a ajutat în dobândirea voievodatu-

lui, că a fost salvat de Transilvania, în timpul atacului lui Sinan-paşa (Basa Szinán). Că nu ezită să ridice mâna împotriva binefăcătorilor săi; că nu se teme de Dumnezeu, care-l va pedepsi, mai devreme sau mai târziu.

Dar chiar dacă cancelarul său, Teodosie logofăt, l-a avertizat și el pe voievod în mod similar, acesta nu a putut fi influențat în intențiile sale. Voievodul Mihály a fost hotărât și a luat măsuri.

Și-a adunat, deodată, trupele staționate în toată țara la Ploieşti, pentru a le face bilanţul. Cea mai mare parte a armatei sale era maghiară (Székely), inclusiv majoritatea căpitanilor, care au câștigat multe victorii frumoase împotriva turcilor, sub steagul lui Mihai. În rest, armata de mercenari era alcătuită dintr-un amestec pestriț de toate naționalitățile învecinate: mercenari oláhi, maghiari (în principal secui), polonezi, racișii (slovaci) și cazaci. Numărul mare de soldați maghiari face de înțeles ceea ce sursele cred în unanimitate, că nici în ziua plecării voievodul nu și-a anunțat armata împotriva cui vrea să-i conducă. Și-a informat doar ofițerii șefi, iar toată armata a jurat că îl va urma oriunde ar merge și îi vor fi credincioși în campanie. După unii (și acest lucru este probabil), le-ar fi spus soldaților săi că îi conduce, prin Transilvania, până în Ungaria, împotriva turcilor; potrivit altora (ceea ce este de necrezut), că împăratul, din moment ce prințul Endre se împăcase cu turcii, nu mai putea să stea şi i-a chemat pe valahi în Ungaria și că trebuie să meargă acolo.

Este tipic felul în care și-a angajat și și-a inspirat soldații. El a răspândit vestea că împăratul a oferit fiecărui

soldat o plată de patru luni în plus, față de salariul obișnuit, dacă incursiunea va avea succes. Și-a atras căpitanii și locotenenții cu daruri și lingușiri prietenești și cu cuvinte frumoase. El le-a spus slujitorilor săi că îi va face stăpâni și oameni mari, dacă îi vor fi credincioși. „Dacă treaba reușește, nu te vor mai întreba unde este asta sau asta; doar unde este stăpânul? ce face stăpânul?”. Cu asemenea mijloace a stârnit atâta entuziasm și afecțiune în soldații săi, încât nu era nici unul dintre ei care să nu fi luat armele alături de el, nici măcar împotriva țării lui dragi. Așa a înșelat pe unguri, dintre care majoritatea aveau soții, copii și părinți, și aveau şi bunuri în țara împotriva căreia se îndreptau.

Avea 1.100 de husari maghiari, 1.000 de infanterie maghiară și 800 de haiduci liberi în armata sa, gata de război; valahi, slovaci, mercenari cazaci (călare și pe jos) erau 23.000, pe lângă care mai erau şi câteva mii de gărzi proprii, și steagurile boierilor, ale căror arme erau buzdugane și sulițe, și erau călăreți.

Înainte de a renunța, principala lui preocupare a fost să-i facă pe oamenii din secuime să i se alăture. Până la urmă, a recurs și la fraudă, și la falsificarea diplomelor. El i-a poruncit lui János Darahi ca maiestatea sa să scrie o scrisoare, în numele împăratului, în care promitea să restabilească vechea libertate și autoguvernare a secuilor, în numele regelui, așa cum era permis de bătrânii regi maghiari, dar au fost distruse de Báthorieni. Darahi a scris scrisoarea falsă, la ordinele stricte ale voievodului, iar Péter Örmény a falsificat-o, imitând cu pricepere sigiliul și semnătura împăratului-rege, iar voievodul i-a păcălit pe

secui, care erau nemulțumiți de soarta lor, cu scrisoarea pregătită în acest fel. Avea ca mercenar în armata sa un nobil analfabet, din secuime, István Hamar; aceastuia el îi comunică mai întâi această afirmație, îi arătă sigiliul și semnătura scrisorii și îl făcu să creadă chestiunea. Apoi îl trimite la poporul secui, pentru a anunța, în numele său, că promisiunea maiestății sale este sfântă și irevocabilă, nu se poate pune la îndoială, și el va stărui ca această promisiune să fie îndeplinită. Iar asta s-a întâmplat atât de secret, încât nimeni nu a știut despre asta, până la răscoala secuilor.

Oamenii din secuime (Székely), pasionați de vechea lor libertate, au fost seduşi. Dar înainte de a face o alianță, au stipulat că pot distruge cele două castele, construite între ei, și, de asemenea, să ucidă conacele nobililor și domnilor, pentru că numai așa libertatea lor putea fi durabilă și puternică. Voievodul a fost de acord cu toate și secuii au jurat și au servit cu credinţă.

Înainte de a pleca, Mihai a vrut să-și protejeze țara de atacurile turcești. De aceea, a trimis un sol la Poartă şi l-a acuzat pe domnitorul Transilvaniei că voia să se desprindă de vasalitatea sultanului, târguindu-se cu împăratul, şi, plecând în Transilvania, cu armata lui, vrea să-l pedepsească pentru aceasta.

Astfel pregătit, Mihai a pornit cu armata sa spre răsărit, de la Ploieşti, la Bodzavásara (Buzău), şi a intrat brusc în Transilvania, prin strâmtoarea Bodza (Pasul Buzău), la 17 octombrie, fără să întâlnească nici cea mai mică rezistenţă la graniţă sau în strâmtoare.

Ca prim loc de tabără în Transilvania a ales lunca lui János Béldi, din Cheile Bodzei (Pasul Buzău), care oferea pășuni bogate cailor. De acolo, l-a trimis pe György Makó și, cu el, pe doi nobili din Triszék (lângă Lemnia şi Mereni), István Havassalyi, István Dömöllyi, și chiar János Tamásfalvi, printre secui, pentru a-i excita și a-i forța să i se alăture, altfel amenințând că va devasta Ținutul Secuiesc. Nu a fost greu să-i inciți pe secuii nemulțumiți din Triszék, Csík și Gyergya, cu promisiunea de a le restabili vechea libertate. Secuii s-au adunat în masă sub steagul voievodului, au distrus castelul Trószék („Székely-bánja" – la sud de Leţ), construit pentru a-i ține în frâu, și s-au grăbit în masă după armata voievodului, spre Fogaras și Szeben (Sibiu). Voievodul a apreciat foarte mult sprijinul scaunelor și le-a acordat întotdeauna atât de multă atenție și onoare, încât i-a încântat pe secui.

Voievodul a mutat tabăra la Prejmer (Prázmár) şi i-a invitat pe conducătorii Brașovului să-i predea orașul. Sașii, aducând provizii și o căruță cu cuverturi de pat, în dar pentru armată, s-au prezentat în fața voievodului și l-au întrebat: nu vrea să se rupă credința dată domnitorului, să rezolve mai întâi chestiunea cu cardinalul; la rândul lor, ei au promis că nu vor întreprinde nici o acțiune ostilă împotriva lui, ci că vor părăsi orașul lor nevătămat. Mihai, văzând că se tem atât de mult de el, cât și de prinț, s-a mulțumit să accepte neutralitatea și a promis că Braşovul va fi crutat și chiar nu s-a atins de Brașov, împiedicându-i pe soldați să-l jefuiască.

Din Prejmer (Prázsmár), unde nici o casă nu a mai rămas în stare locuibilă, armata valahă a înaintat în trei

grupe. Au inundat toată Ţara Bârsei (Barczasag), cu excepția regiunii izolate Elözönlötték, fiecare sat de acolo având motive să-şi plângă pierderile. Valahii şi-au așezat a treia tabără la Szúnyogszeg (lângă Braşov), localitate care apoi a fost și ea incendiată. De acolo, au jefuit satele învecinate și au făcut o incursiune la conacul lui János Béldi, din Feldioara (Földvár), din apropiere, pentru a se răzbuna pe bogatul domn secui, pentru că l-a adăpostit pe fostul adversar al voievodului, voievodul Mihnea. Această găzduire l-a costat pe Béldi, care era în parlamentul Fejérvár (oraş în Ungaria), șase sute de oi, arderea conacului și jefuirea tuturor averilor sale.

În timpul acesta, la Alba Iulia (Gyulafejérvár), parlamentul s-a întrunit, pentru a negocia cu împăratul-rege despre pacea care urma să fie încheiată. În a doua zi, în19 octombrie, vestea uluitoare a sosit ca un fulger dintr-un cer senin că voievodul a trecut Carpații. Prințul și ordinele aproape că au rămas fără suflare, văzând că flăcările întețite se ciocnesc deasupra lor.

Prințul l-a vizitat imediat pe bolnavul trimis papal Malespina, la locuința sa, și l-a mustrat aspru că, sub pretextul negocierilor de pace, i-a pus țara într-un asemenea pericol, dar Malespina, mărturisind, în numele lui Dumnezeu, că nu el este cauza vărsării de sânge creștin, era gata să facă toate demersurile echitabile de pace, dar, sub pretextul împăcării, au acoperit un truc, pus la cale cu multă prefăcătorie. Malespina a fost nu mai puțin surprinsă de atacul nedrept și neașteptat al voievodului și a hotărât că va face totul pentru a-l forța pe voievod să se întoarcă și au convenit că, în timp ce prințul va face toate pregătirile po-

sibile pentru oprirea invaziei, el va încerca totul pentru pace.

Au avut grijă de asta cu o grabă febrilă. Mózes Székely a fost trimis, cu 500 de husari, să spioneze armata voievodului; mesageri au fost trimiși în țară, cu săbii însângerate, pentru a anunța o insurecție generală. Dar era prea târziu. Au scris şi lui Ieremia Mogila, voievodul Moldovei, cerând ajutor, dar scrisoarea a fost interceptată. După aceea, prințul a încredințat administrația fratelui său István și lui László Gyulafi, iar el însuși, în 22 octombrie, a părăsit Alba Iulia (Gyulafehérvár) şi a plecat în tabăra de la Sebeşul german (Saxon-Sebes), gândind să grăbească adunarea vitejilor prin prezenţa lui personală.

Armata pestriță a lui Mihai a pornit înainte, pe drumul de la Brașov, la Făgăraş și Sibiu (Szeben), iar șirul lung de care din spatele ei dădea imaginea unei migrații de oameni. Voievodul și boierii și-au adus familiile și comorile cu ei, ca nu cumva, între timp, turcii sau tătarii să invadeze Muntenia şi să le ia tot. Acolo, au fost întâmpinați de trupele secuilor, care, împreună cu sașii și olachii, care li s-au alăturat, ar fi mărit armata voievodului Mihai, de aproximativ 30.000 de oameni, cu 8.000 de oameni.

Bandele de tâlhari au inundat regiunea Făgărașului ca o viitură tumultoasă. Oamenii de la castel au prins niște tâlhari și i-au adus în castel. Voievodul a scris o scrisoare de amenințare locuitorilor castelului, cerând să fie eliberaţi prizonierii și să nu-i mai aresteze pe soldații săi, pentru că, altfel, va distruge cu foc și fier regiunea Făgărașului și castelul. Ofițerii castelului au trimis, apoi, mâncare și vin

bun în tabăra Oláhului, ca ispășire, pe care voievodul și soldații săi le-au acceptat cu bucurie.

A doua zi, santinelele haiducilor au prins pe un nobil cazac, cu o scrisoare adresată voievodului Moldovei și căpitanului cazac, de către cardinalul-principe, în care se cerea ajutor de la Ieremia împotriva necredincioșilor…

Pe 26 octombrie, Mihai şi-a stabilit tabăra la la Tălmaciu (Talmács), la intrarea în Pasul Turnu Roşu (Cheile Vöröstoronyi). A vrut să ajungă la Sibiu mai devreme decât armata ardeleană, încrezător că sașii, cu care avea o înțelegere secretă, îl vor sprijini; dar Endre l-a precedat. Voievodul a aşezat astfel carele, la intrarea în Turnul Roşu, formând din ele o întăritură, după obiceiurile militare ale vremii. Și-a lăsat acolo și familia, pe soția Stanca, pe fiul Petrasko și pe fiica Florica (și-a lăsat bătrâna mamă, Teodora într-o mănăstire, din Muntenia). Dar a vrut să avanseze cu armata sa, pentru că armata sa masivă nu s-ar fi putut dezvolta suficient acolo. Pentru a se pregăti bine de luptă, a trebuit să câștige timp, deoarece aștepta trupe auxiliare, prin strâmtoarea Turnului Roșu, iar tunurile lui au rămas și ele în urmă, în timpul înaintării rapide. Armatele așteptate din Ungaria Mică au ajuns, într-adevăr, prin strâmtoarea Turnu Roşu, aproximativ 6.000 de ostaşi, sub conducerea Banului Craiovei.

Pe vremea aceea, domnitorul era deja lângă Sibiu, cu mica sa armată, pe care a putut să o adune pe neașteptate. Pe lângă garda de corp a prințului, drabanții albaștri, doar câțiva boieri și un batalion de slujitori boiereşti, trupe ale județelor și scaunelor din apropiere, iar dintre secui, nu-

mai trupele lui Aranyos și Maros-Szék, câteva mii de oameni, formau armata din jurul Sibiului. Pe 26 octombrie, cele două armate inamice s-au înfruntat. Dar conflictul a fost precedat de negocieri de pace. Chiar și atunci, prințul și legatul papal își doreau sincer împăcarea; Mihai voievod voia doar să câștige timp.

Nu a vrut să se ciocnească pe 27 octombrie, pentru că era o mare sărbătoare pentru Oláh-ii lui: sf. Apostol Luca. S-a ajutat cu viclenia lui obișnuită. Așa că și-a prefăcut o tendință de a face pace, astfel încât, la 27 octombrie, însuși trimisul papal a trecut la el, din tabăra principelui. Nunțiul, deși era indecis, a venit pentru a preveni ciocnirea; dar totul a fost în zadar. Voievodul Mihai s-a acoperit cu numele împăratului și a prezentat trei motive principale pentru atacul său: **1)**. pentru că are 14 scrisori de la împărat, pentru a răzbuna greșelile care i-au fost făcute și are și permisiunea sultanului turc; **2)**. pentru că a înțeles că Transilvania, Polonia și Moldova au încheiat între ele o alianță; **3)**. pentru că domnitorul i-a scris voievodului să demisioneze, întrucât nu vrea să tolereze pe turci în Ţara Românească. Așa că face ceea ce face la porunca împăratului și a venit cu acea hotărâre, să cucerească Transilvania, iar pentru aceasta este gata să-și sacrifice viața, soția, copiii, țara, poporul și întreaga sa armată.

Mihai îi cere prințului să părăsească Transilvania și să o predea vechii sale maiestăţi. Dacă pacea este într-adevăr încheiată și împăratul o va ordona, el va întoarce principatul, la un semnal de la maiestatea sa. Toate eforturile legatului papal au fost fără succes, şi a trebuit să se întoarcă fără rezultate. Faptul că s-a încheiat un armistițiu, pentru o

zi, în 27 octombrie, a servit mai degrabă voievodului, pentru că îi dădea timp să-și împingă armata înainte, pe drumul care ducea la Sibiu, și să o aranjeze într-un loc avantajos.

A fost o speranță zadarnică din partea trimisului papal și a principelui să liniștească armata ardeleană, că ar putea încă să-l convingă pe voievod să se întoarcă. I-au făcut lui Mihai un serviciu bun, doar ținându-și armata, înfometată de război, în incertitudine, cu încercări zadarnice de reconciliere și stând cu mâinile încrucişate, în timp ce voievodul se pregătea cu putere de luptă și primea noi întăriri și tunuri. Szamosközy acuză oamenii din Transilvania că sunt neglijenți, că au încredere în negocieri și se lasă mituiți pasiv…

Pentru vremea armistițiului din 27 octombrie, s-au dat reciproc garanții, prințul i-a trimis pe Mózes Székely și pe Menyhért Bogáthi, iar voievodul, pe un boier, pe nume Preda (Buzescu) și pe un postelnic, pe nume Grigorică. Garanții ardeleni au făcut o ultimă încercare de a preveni vărsarea de sânge. Ei i-au cerut voievodului să înceteze lupta și să se țină de vechea alianță; i-au amintit de foloasele pe care le primise de la Transilvania, de nestatornicia averii militare, că atunci când tânjește după o țară străină, o pierde și pe a lui; pentru că nu există un motiv real de luptă, compromisul este aproape făcut între prinț și rege.

Voievodul le-a răspuns acestora că nu dorește o alianță cu cel care s-a retras din alianța creștinismului și și-a unit forțele cu dușmanul jurat al numelui de creștin, turcii, cu cel care nu era mulțumit de ceea ce avea, dar voia ba mai voia să-l alunge pe Mihai din Țara Românească, din

voievodatul său; şi totuși, pentru a nu părea compromis, este dispus să facă pace, în următoarele condiții: prințul să emită o scrisoare de credință, în care să jure că nu se va îndepărta niciodată de loialitatea împăratului; să plătească o despăgubire de o sută de mii forinţi…

Endre trebuia să se indignat, când a auzit asemenea condiții, şi se gândi cu dispreț la aventurierul nesăbuit, care tocmai îi jurase credință și acum, într-o manieră atât de sarcastică, vrea să-i impună pedepse sarcastice. Și-a dat seama că aici trebuie să decidă sabia. A convocat un consiliu de război. Chiar înainte de a pleca de la Fejérvár, cei care au sfătuit ca războiul să fie amânat nu ar fi trebuit să lase soarta ţării la rezultatul unei singure bătălii, pentru că chiar dacă vor câștiga, din cauza numărului lor mic, nu vor putea exploata victoria, iar micul rezultat, care putea fi câștigat, nu era proporțional cu pierderea enormă din cazul pierderii bătăliei. Pentru că la ce altceva se pot aștepta, în caz de victorie, decât să distrugă o mare parte din oastea voievodului și să ia o pradă mică; în timp ce, dacă vor fi învinși, toată țara este pierdută. Dar dacă războiul se prelungește, voievodul nu-și va putea ține împreună armata, formată din elemente atât de diverse, pentru că vremea, dificultatea hranei, oboseala luptei, lipsa de plată, indisciplina, scufundarea în jaf, vor rupe forța inamicului – și ea, în ciuda forței liderului, se va destrăma de la sine. Iar armata ardeleană poate conta pe o creștere uriașă, în doar trei zile, pentru că, până acum, militarii județelor nu au avut timp să ajungă în tabără şi să se așeze. S-au ridicat voci și pe partea care insista ca tabăra transilvană să fie așezată sub zidurile Sibiului și înconjurată cu un meterez circular de care; în felul acesta, credeau unii, s-ar putea

apăra îndelung, vor fi bine aprovizionați cu hrană de peste tot, ar putea respinge atacul cu tunuri, iar cu raiduri ar putea tulbura armata nerăbdătoare a Voievodatului, neobișnuită cu disciplina militară, dar nici această părere nu și-a găsit ecou, pentru că cetățenii din Sibiu, circumspecţi, au spus că voievodul, care a venit în numele împăratului, s-a închis între zidurile cetăţii, deci nu au permis intrarea armatei transilvănene între zidurile orașului lor, care oraş nu ar fi putut oferi un refugiu sigur, nici înainte, nici după bătălie.

În asemenea împrejurări, consiliul de război a hotărât o confruntare, considerând că posibilitatea unei retrageri onorabile era acum blocată. Imre Szikszay l-a avertizat pe prinț să-și asigure măcar propria persoană, să părăsească tabăra și să nu-și încredințeze viața unor dubioşi, pentru evenimentele de la Varna și Mohács nu trebuie să se repete. Prințul ar fi mințit și ar fi răspuns: „Aș fi aici şi dacă aș fi în locul tău, dar fiindcă sunt conducătorul armatei, nu m-aș gândi niciodată să devin un fugar și o victimă a mea”.

Au răsărit zorii zilei de 28 octombrie, o joie frumoasă. Trimişii ardeleni s-au întors de la voievod dis-dedimineaşă, iar Endre i-a trimis înapoi pe cei doi boieri. Nici acum, legatul papal nu a putut să se împace cu ideea că lucrarea de pace, pregătită cu atâta râvnă, va fi distrusă de năvala violentă a unui vânător de averi. Cu toate acestea, la ora 7 dimineața, s-a urcat într-o trăsură și, însoțit de câțiva dintre servitorii săi, s-a întors în tabăra Oláchilor, pentru a face o ultimă încercare de reconciliere. Dar voievodul Mihai nu a vrut să vorbească cu el, doar l-a trimis în

spatele armatei, poruncind să fie păzit, pentru a nu fi expus abuzurilor.

Voievodul s-a apucat să-și aşeze oastea, să-și poziționeze tunurile și să facă ultimele pregătiri pentru luptă. În timpul armistițiului, și-a înaintat armata cu o milă mai jos de Sibiu, până la granița satului Şelimbăr (Szent-Erzsébet sau Schellenberk), unde și-a stabilit o poziție pe dealurile ondulate, zonă avantajoasă, dominând castrul transilvănean. Armata Transilvaniei, la sud-est de Sibiu, pe malul drept al râului Sibiu, a luat o poziţie pe Borgerwiesen, astfel încât a fost sprijinită, pe de o parte, de oraş, şi, pe de altă parte, de râul Sibiu, care era oarecum protejat, dar, pe de altă parte, a fost împiedicată în libera sa circulaţie. Din punct de vedere al poziţiei sale militare, armata transilvană se afla într-un dezavantaj net faţă de armata voievodului.

Armata Transilvaniei s-a aliniat în trei formațiuni. Primul era format din aproximativ o mie de cavalerie, sub comanda lui Mózes Székely, avându-i drept sub-comandanți pe Ferencz Lévai și pe doi domni secui, Tamás Csomortáni și Tamás Becz, sprijinit de 300 (600) de trupe de cavalerie uşoară poloneză. Pe aripa dreaptă, stăteau 800 (1.000) de infanterişti, parțial bărbați viteji, aleși dintre gărzile cetăţii, parțial personalul obișnuit al orașelor săsești. Comandantul acestora a fost ilustrul István Lázár, care și-a câștigat o bună reputație în luptele lui István Báthory împotriva rușilor; adjunctul său a fost György Aradi, căpitan de infanteriei. Aripa stângă a primei linii era formată dintr-o trupă de 600 de străjeri de curte şi drabanţi albaștri, aflaţi sub comanda lui Máté Perussith, pe care prințul Endre l-a numit în această funcție în locul lui István

Lázár, la începutul domniei sale; adjunctul său a fost Ferencz Thúri, care fusese pe multe câmpuri de luptă. Aproximativ 500 de călăreți au fost numiți ca rezervă pentru această primă linie de trei secțiuni, conduși de Péter Huszár și de István Tahy, pe care Sigismund îi chemase din Ungaria în Transilvania pentru faima vitejiei militare și i-a împroprietărit cu frumoase moșii. Mai erau Miklós Szalasdi, Menyhért Bogáti și mulți alți nobili, cu războinicii și servitorii lor. Lor li s-au alăturat, în aripa dreaptă, aproximativ 400 de soldați de infanterie, sub comanda lui Mihály Szemere, Petki Farkas și István Bessenyei. În aripa stângă, András Barcsai, din Lugosi (Lugoş), conducea o trupă puternică de cavalerie, lângă el se afla Gáspár Sibrik, căpitanul slujitorilor prințului „tinerii nobili”, deci în total circa 400 de militari și diverși nobili. Trupele erau compuse din atât de puține elemente, care nu erau potrivite pentru funcționarea uniformă. Printre nobilii din Transilvania se numărau, cu 2.000 de luptători: István Toldi, István Bodoni, distinsul János Iffjű, fratele său vitreg (după mama lui), fiul lui Gáspár, iar alți Gáspár, Kornis și Pongrácz, erau șefii lor Ambele trupe de câte 1.000 de infanterişti erau însoţite de doar 600 de călăreți.

Sunt păreri diferite despre cât a fost toată armata ardeleană: cei care spun „cel puțin 5.000” şi cei care spun „mai mult, 9.000”. Malespina (lărgirea armatelor ambelor partide în război) o estimează la 15-16.000. Cu greu ar fi putut fi mai mult de nouă mii. În cele câteva zile, de la strecurarea voievodului Mihai în Transilvania, vestea a devenit cunoscută public, dar nici recrutarea unei astfel de armate nu a fost ușoară.

Aşezarea armatei voievodului s-a făcut și în trei rânduri de luptă. În primul rând, se aflau mercenarii maghiari, în care voievodul și-a pus principala speranță de victorie; comandantul lor era György Makó și sub el se aflau comandanţii de trupe Ferencz Lugasi, Demeter Nagy, György Horváth, Gyulay Mihály, Farkas Nóvák și alții, care aveau să înfrunte pe luptătorii lui Mózes Székely. Pe aripa stângă a primei linii, opus infanteriei lui István Lázár, stăteau cei 6.000 de mercenari ai celebrului tâlhar Nóvák Bába (care se numeau haiduci), iar pe aripa dreaptă se afla cavaleria lui Ráz. A doua linie de luptă era formată din cazaci, polonezi și o mare masă de cavalerie valahă. A treia linie (divizie) era formată din contingentul militar al boierilor, în frunte cu însuși voievodul și secuii răsculați.

Care era numărul armatei voievodului, nu se poate şti cu precizie. Mai târziu, pentru a părea mai curajoși, Oláhii au susținut că numărul armatei lor era de numai 8.000. Dintre martori, unii spun că au fost cel puțin 20.000, iar alţii o estimează la 30.000 și chiar mai mult. Mai ales Malespina, care a fost protejat în tabăra armatei valahe, în timpul bătăliei, o estimează la 48.000-50.000 de luptători. Că erau mai mult de doi la unu, faţă de armata ardeleană, este cert. De asemenea, este un fapt (spune Szamosközy) că armata voievodului Mihai creștea și în Transilvania, unde mulți oameni i s-au alăturat de bunăvoie în armată, din dorința de a jefui. Mulţi şi de frică, pentru că voievodul era peste tot şi oriunde se ducea îndemna oamenii apţi să se alăture oastei lui, căci altfel vor muri.

Scriitorii din aceeași epocă pun câte un lung discurs atât în gura domnitorului, cât și a voievodului, cu care și-

ar fi încurajat armata la luptă. După ei, domnitorul a făcut să se citească, sub fiecare steag, scrisoarea de credință a voievodului, care l-a acuzat pe Mihai de mărturie mincinoasă şi că și-a încălcat jurământul de credință – călcând în picioare legile divine și umane, și a pătruns în țară din lăcomie, fără niciun motiv real. A menționat beneficiile pe care le-a primit de la Transilvania, că patronajul ardelean l-a ridicat în tronul voievodatului, că Transilvania l-a salvat pe el și i-a țara de Szinán Basa. „Am încălzit un șarpe în sânul nostru, zice Ügymond, iar acum își întoarce veninul împotriva noastră; am crescut puiul de lup, acum vrea să ne sfâșie; aventurierul de origine joasă, îndoielnică, nu se înroșește să dorească să stăpânească pe unguri, acela ai cărui frați încă mai țin porci în pădurile Munteniei”...

Nici voievodul nu a vorbit cu alt ton. El a mai menționat o încălcare a credinței, că oamenii din Transilvania nu și-au păstrat credința în Dumnezeu, creștinismul, sau pe prietenii lor, motiv pentru care pedeapsa lui Dumnezeu nu poate fi înlăturată. Victoria lui va răsplăti ostaşii cu o pradă bogată, abundentă; !nu vă temeți de dușman – îi încuraja el pe luptători – pentru că la fel cu conducătorul ei este și armata însăși; un preot nefericit care nu cunoaște nici pacea, nici războiul!”. Mihai a zugrăvit înaintea lor bogăția Transilvaniei și a subliniat că bătălia înseamnă o bună ocazie pentru prăzi bogate.

Atacul a fost început de voievod, în jurul orei 9 dimineața, cu bombardamente intense, dar, din cauza stângăciei artileriei, bombardamentul a făcut puțin rău: au trecut mereu peste țintă. A făcut rău oamenilor din Transilvania, cu atât mai mult cu cât, chiar la începutul bătăliei,

un oláh din județul Imnyad, pe nume Dániel Szalasdi, care fusese ridicat la nobilime de către báthorieni, s-a strecurat în tabăra voievodului, iar acest nobil s-a grăbit apoi să-l informeze pe voievod despre poziţia şi slăbiciunile armatei transilvănene.

Atacul a fost deschis de Bába Nóvák, împotriva aripii drepte a ardelenilor, dar István Lázár s-a păstrat curajos şi l-a alungat pe Olách cu mare pierdere. Pentru a-l ajuta, voievodul ordonă cavalerie maghiare, de la mijloc, aflată sub comanda lui György Makó, să intervină. pentru ca Bába Novák să-și regrupeze trupele și să-i atace împreună pe ardeleni, din două părți. Una dintre coloane s-a aruncat asupra slujitorilor lui Lázár și a făcut mare măcel printre ei cu sulițele; Lázár însuși a căzut și se presupune că cu aceste cuvinte: „Voi muri de bucurie, ca să nu fiu nevoit să slujesc preotului nerecunoscător, care m-a lipsit cu nevrednicie de postul meu". Cealaltă coloană a atacat mijlocul, cavaleria lui Mózes Székely. Aici au luptat maghiar împotriva maghiarului, cu amărăciune și hotărâre. Avantajul războiului a fluctuat acolo mult timp, până când voievodul Mihai a trimis întăriri oamenilor săi și Mózes Székely a fost aproape nevoit să cedeze, dar s-a mutat din locul său, a pierdut și un steag cu stemă princiară şi trei purtători de steag, Tamás Görög, István Széplaki și Tivadar Kolbász, au căzut unul după altul; dar acum Péter Huszár vine să-i ajute, cu husarii săi, dar, repezindu-se cu o singură forță, au fost respinşi de maghiarii voievodului. Voievodul Mihai a adus, acum, ajutor celorlalți, trimițând împotriva lui Huszár pe ceilalți cavaleri maghiari și valahi. Voievodul a vrut să forțeze victoria, să taie cu îndrăzneală în mijlocul armatei transilvănene, dar a simţit și importanța momen-

tului, aşa că a trimis în foc și trupele care s-au odihnit până acum, iar cele două tabere inamice erau complet încurcate. Deodată, oamenii din Transilvania au fost tulburați de un eveniment neașteptat: șeful lor, Gáspár Kornis, a căzut în mâinile inamicului și a fost dus la voievod, care îl cunoștea bine, din numeroasele sale solii, şi l-a primit cu respect și, trimiţându-l în spatele taberei Oláchilor, l-a protejat împotriva oricărui abuz. Vestea prinderii comandantului-șef s-a răspândit ca fulgerul în armata transilvăneană și a șocat atât pe prinț, cât și pe războinici. Au făcut să pară că Kornis s-ar fi lăsat prins din proprie voință. În același timp, a fost prins și György Ravazdi, unul dintre cei doisprezece consilieri, pe care voievodul l-a primit ca pe o veche cunoștință și bun prieten și l-a băgat în propria sa trăsură; dar secuii l-au scos din căruță și l-au tăiat bucăți, pentru a-și satisface răzbunarea. Ravazdi a fost căpitanul castelului Udvarhely, sub Zsigmond Báthory, și el a fost cel care a înăbușit rebeliunea secuilor, cu Miklós Apafi. Gáspár Bolyai, devenit și el prizonier, a fost executat chiar de voievod.

Lupta a continuat cu disperare. Roham a avut o criză și niciuna dintre părți nu a vrut să-l lase. Era deja ora trei după-amiaza, când prințul, descurajat de prinderea conducătorului și neîncrezător că armata sa dezintegrată va putea fi pusă în ordine, i-a părăsit în luptă și a fugit, cu o mică escortă. A fost totuși dezamăgit. Căpitanii, printre ei Mózes Székely, András Barcsai, István Tahi și Péter Huszár, au depus eforturi mari în organizarea trupelor dezorganizate și au atacat cu foc reînnoit armata voievodului. Căldura bătăliei tocmai ajunsese la apogeu. Drabanții albaștri erau în elementele lor și exista un câmp larg

pentru vitejia personală: au capturat steaguri, au capturat tunuri și au luptat peste tot cu mare bravură. Victoria a început să se încline. Voievodul a văzut victoria, despre care credea că este în mâinile lui, smulsă imediat, în timp ce trupele lui respinse fugeau de ardeleni. Nu doar infanteria și cavaleria au fugit, ci și artileria, și carele care transportau bagajele voievodului s-au întors, iar cavaleria gărzii voievodului a început și ea să alerge sălbatic.

De sub Szent-Erzsébet, spre defileul Turnu Roşu (Vörötorony) și Cisnădie (Nagydisznód), s-au îndreptat spre dealurile și pădurile stufoase de tufișuri: o parte din trupe fugeau să găsească acolo un adăpost mai sigur și o ascunzătoare acoperită, în timp ce cealaltă parte a alergat pe drumul național, spre Tălmaci (Talmács). Voievodul, de îndată ce și-a recăpătat calmul, s-a aruncat în fața armatei dezertoare, cu efortul deznădejdii, și a reușit să-i facă să ajungă la o înțelegere, amenințându-i, înjurându-i și fulgerând cu sabia, ba chiar trăgând într-unul dintre ofițerii lui. Linia voievodului mergea până la Talmács (unde a fost înființată tabăra de cavalerie), iar aici voievodul, care avea puțină încredere în speranța victoriei, a fost admonestat de unul dintre căpitanii cavaleriei maghiare, János Tamásfalvi, căruia i-a încredinţat, mai târziu, căpitănia Mureşului (Marosszék) cu cuvinte aspre, de reproş, cerându-i reînnoirea a luptei.

A fost o omisiune fatală din partea ardelenilor să nu urmărească inamicul care fugea, căci nu ar fi fost greu să se folosească de confuzia dușmanului pentru a-și asigura victoria. Oamenii din Ardeal s-au protejat cu numărul lor mic, le era frică să nu fie înconjurați de mutarea din locu-

rile lor. Erau și obosiţi, după toată ziua de luptă. Ei au adus în discuție locația dezavantajoasă a taberei lor, că nu și-au putut folosi tunurile, din cauza terenului nepotrivit, că vântul le-a purtat praful de pușcă în ochi și, stând în direcția razelor soarelui, le-au orbit complet ochii. Deci totul părea să conspire împotriva lor.

Mai era o parte a armatei voievodului, care nu era confuză, căci nu fusese sub foc: două batalioane de cazaci polonezi, de 3.200 de oameni, și secuii în rezervă.

Plângând (*con lagrime*), voievodul le-a cerut să reînnoiască lupta și să repare fuga cavaleriei și infanteriei. Au deschis din nou bătălia, atacând cavaleria lui Mózes Székely și Barcsai, dar ei au rezistat cu vitejie atacului și i-au învins de câteva ori (după Malespina: Gáspár Kornis, comandantul-șef, a fost prins, atunci, în timpul celei de-a doua încălcări). Aici, trupele județelor au fost acuzate că stăteau cu mâinile încrucişate și nu s-au grăbit să-i sprijine, de parcă comandantul lor, Sennyei Pongrácz, împreună cu Kornis, capturat, lucraseră în favoarea voievodului. Această acuzație, chiar dacă nu este suficient de justificată, se datorează faptului că poporul Transilvaniei, pe lângă fragmentarea armatei și lipsa unui comandament unificat, a comis mai mult de o greșeală sau omisiune. Dar nu asta a hotărât soarta bătăliei. Cazacii armatei transilvănene, de îndată ce au văzut atacul aprig al compatrioților lor în tabăra opusă, au dezertat la valahi. Ei nu mai aveau încredere în steaua norocoasă a ardelenilor și mai degrabă contau pe pradă sub steagul voievodului, care singur i-a putut inspira. Această dezertare a dat lovitura fatală capacității de rezistență a ardelenilor. Confuzia a devenit generală din această

cauză; căpitanii au început să vadă că cu greu mai puteau spera la victorie; nu de aceea au continuat lupta, ci doar pentru că soarele apunea şi au vrut să reziste până când întunericul îi va putea acoperi, ca să se poată retrage cu mai puțin pericol.

Dar armata de mercenari a voievodului nu mai era dornică de luptă; nici măcar alăturarea cazacilor, fugiţi din liniile transilvane, nu le-a mai putut insufla războinicilor epuizați un adevărat spirit de luptă și de vitejie. Le era frică, spune Szamosközy, de cei cărora le era frică de ei și astfel frica reciprocă a paralizat puterea ambelor armate. Ungurii voievodului și-au încercat din nou norocul, s-au adunat și au încercat un ultim atac, pentru a forța victoria. Nagy Demeter a întors tunurile împotriva ardelenilor care au fost lăsați în urmă de compania lui István Lázár, în timpul primei ciocniri; dar în zadar: ardelenii au răspuns cu salve de foc, iar adevărul este că oamenii voievodului au fost nevoiți să se retragă pentru ultima oară.

Lupta neterminată, care începuse dimineaţa, de la ora 9, s-a terminat. Bătălia a durat 4 ore, şi s-a încheiat cu noul „dezastru Mohac” al ardelenilor, dar şi cu epuizarea ambilor combatanţi. Se pare că ardelenii nu s-au deplasat din poziţia lor şi nu au alergat, ca armata voievodului, când voievodul Mihai cucerit tabăra transilvăneană.

Voievodul Mihai s-a gândit că va trebui să reia lupta a doua zi. Seara, l-a vizitat pe trimisul papal, în tabăra lui și, crezând că prințul nu a fugit, s-a consultat cu nunțiul pentru a preveni alte vărsări de sânge. S-a convenit ca

nunțiul să treacă în tabăra transilvănenilor, a doua zi, devreme, pentru a negocia pacea cu cardinalul.

Când s-a lăsat noaptea în tabăra voievodului, ei nu au îndrăznit să spere în pace, ba chiar s-au gândit să-şi scape vieţile prin fugă, pentru că se temeau că ardelenii îi vor ataca sub acoperirea întunericului. Au fost postate gărzi și ambuscade, iar 6.000 de tunuri au fost plasate într-un desiș din apropierea taberei transilvănenilor, de teama surprizelor. Dar oamenii din Transilvania erau departe de a se gândi la atacul de noapte sau la reînnoirea bătăliei de a doua zi; mai degrabă vroiau să-și salveze armata, pentru un serviciu mai bun al patriei, decât să-i pună în pericol, în lupta inegală ulterioară. Cu toate acestea, au decis să părăsească tabăra și să se retragă. Nu s-au oprit nici când doi fugari, Ábrahám Rácz și János Sipos, au venit la ei, din tabăra adversă, și au raportat că armata voievodului își petrece noaptea cu frică și îndoială, că armata era împrăștiată, că mulți au părăsit steagurile și ceilalți sunt mai dornici să fugă, decât să lupte din nou. Ei i-au încurajat pe ardeleni să atace armata valahă – au jurat că valahii vor fugi la primul zgomot de armă și nu se vor opri până la Ţara Românească, dar transilvănenii au considerat că fugarii vin cu știri false, trimişi de însuşi voievodul, și există o capcană de război în spusele lor, așa că a predominat părerea că trebuie să părăsească tabăra și să se retragă.

Iar cei doi fugari, încărcați cu prada bogată, s-au întors la voievod, din tabăra părăsită, și au vestit retragerea ardelenilor. Mai târziu a circulat și zvonul că şi voievodul s-ar fi retras în noaptea aceea. Vestea bună l-a electrizat pe Mihai și i-a inspirat armata. Abia așteptau zorii.

La răsăritul zorilor, voievodul s-a apropiat de trimisul papal, să-i spună că nu mai e nevoie să meargă în tabăra ardeleană, pentru a face pace, pentru că transilvănenii au fugit. Și a dat oștirii sale poruncă de marş. Ceata de pirați a voievodului, dornică de pradă, a fost cuprinsă de o mare bucurie şi a dat năvală peste tabăra pustie a ardelenilor, unde au găsit 32 de tunuri, împreună cu o mare cantitate de provizii militare.

Voievodul Mihai a stat în cortul părăsit al domnitorului, l-a adus înaintea lui pe Gáspár Kornis și, după ce s-a sfătuit cu el, a scris un decret, în numele său și în numele lui Kornis, adresat căpitanilor castelelor de graniţă din Transilvania, că niciunul nu va fi înstrăinat de maiestatea sa, ci vor veni recompensele și plata restanțelor salariale.

Atunci judecătorul regal și consiliul Sibiului i-au adus omagiul voievodului, în cort, primind daruri și aflând despre fuga domnitorului spre Polonia. Au sosit şi două scrisori, de la Alba Iulia (Gyula-Fejórvár) și de la episcopul Naprági, în care îl anunțau pe voievod despre fuga principelui din capitală și că Transilvania îi este deschisă.

Voievodul Mihály a trimis îndată trupe, să-i urmărească pe ardeleni, a trimis şi spioni în direcția Albei Iulia (Gyula-Fejérvár) și, de îndată ce a aflat că nu are de ce să se teamă, a pornit spre scaunul domnesc.

Rolul groparilor, care să se ocupe de victimele războiului, a revenit sibienilor. Voievodul a dat un decret judecătorului regal al Sibiului și primarului, să strângă, să numere pe câmpul de luptă și să îngroape cadavrele. Lega-

tul papal l-a dat și pe unul dintre însoțitorii săi pentru această muncă tristă. Astfel, el este cel mai competent să determine numărul celor uciși în luptă și spune că nu au fost găsite mai mult de 1.500 de cadavre, iar cea mai mare parte din acestea proveneau din armata voievodului Mihai. Ca de obicei, vestea a crescut foarte mult numărul pierderilor, iar împăratul absent a vorbit despre 3.000 de cadavre și de 1.000 de ardeleni capturați. Printre cei căzuți s-au numărat: Péter Huszár și István Lázár, dintre conducători, Ferencz Doboka, administratorul șef al județului Mureş (Tholdalagi), János Laskai un excelent jurist maghiar, Micháły Köpeczi, János Gerendi (Berendi?), Gáspár Bolyai, Dániel Bakói, Dániel Bogáthi, Bálád Ferencz, Ferencz Besztrédi, Dénes Gyulai, Ferencz Harangláb, János Horváth. Ferencz Kendi, Bálint Rácz, cei trei purtători de steag, amintiți mai sus, și mulți alți patrioți excelenți.

Au săpat un mormânt imens pentru cadavre, dar din moment ce nu puteau încăpea toate înăuntru, au pus un morman mare de cadavre și l-au acoperit cu pământ. Acolo, prietenul și dușmanul deopotrivă și-au găsit pacea albastră. Această uriașă movilă funerară, o adevărată movilă mortuară, vizibilă și astăzi, numită greșit „Movila turcească”, a devenit o simplă, dar jalnică amintire a bătăliei sângeroase, această „perioadă mohacească” a Transilvaniei, care a deschis un lung șir de nenorociri pentru tară. Acesta a devenit multă vreme mormântul libertății Transilvaniei”[137].

[137] Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, pp. 9-20, 27-36, 48-87

Cartea lui Szádeczky Lajos despre *Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601*, are 612 pagini, pe care oricine, funcţie de interes, le poate frunzări sau citi pe îndelete. Eu doar atrag atenţia asupra existenţei ei, folosind ca argument al interesului paginile care mi s-au părut sugestive pentru o epocă năvalnică şi, într-un anume fel, înstrăinată de sine.

1601: „Era pe 18 august, într-o sâmbătă. Ambele tabere s-au aşezat lângă Turda. Mihai l-a trimis pe unul dintre interpreţii lui la Básta şi să-i comunice că vrea să meargă să-şi salveze soția și fiul, care sunt încă închiși la Făgăraș, și pe care, din câte aude, Zsigmond vrea să-i ducă în Moldova, așa că îi cere să-l trimită nişte turnuleţe, ca sa le poată asedia Făgăraşul. Básta a promis că va merge și el cu el, pentru că nu voia ca tabăra lor să se despartă în două. Totuși, planul îi stârnea în continuare îngrijorare lui Básta, pentru că știa că, dacă se despart, el nu va mai fi stăpânul situației, iar dacă vor trece sub Făgăraş, fieful valahilor (Olahoszág) i-ar da lui Mihály un avantaj. Și, din moment ce împăratul promisese că va avea grijă oricum de Mihai, el a hotărât să acționeze repede.

A doua zi, în dimineața zilei de 19 august, Jakab Beaury, un căpitan valon, l-a rugat pe voievod ca, dacă merge împotriva Făgărașului, să ia și trupa lui cu el. Mihai a fost foarte mulțumit de ofertă și i-a făcut imediat semn lui Básta, să-l lase pe Beaury să meargă cu el. În timp ce interpretul mergea acolo, echipa lui Beaury a sosit și a înconjurat cortul voievodului. Beaury însuși a intrat în cort, cu o halebardă, și a pus mâna pe Mihai, cu cuvintele: „Ești prizonier". Deși Mihai a răspuns luându-și sabia cu mâna

stângă, ca să o scoată din teacă, căci era stângaci, în acel moment i-a fost împușcat brațul, printr-un perete, iar un alt glonţ i-a străpuns pieptul, în timp ce un al treilea l-a lovit în talie. **Mihai era întins la pământ; apoi i-au tăiat capul cu propria lui sabie**.

Așa a căzut Mihai, în propriul cort, printre soldații săi, dar nici unul dintre ei nu s-a gândit să atace grupul de câteva sute de criminali şi să-l răzbune pe stăpânul lor. L-au privit pe banul Mihalcea (Mihálcza Bán), care, fiind prins, privea în gol împietrit, din cauza fricii și a confuziei; au lăsat acolo și trupul lui Mihai, întins, dar l-au acoperit, ca să nu-l mănânce câinii, apoi l-au îngropat. Calmi, încrezători în soarta lor, l-au așteptat pe Básta, care a sosit curând, a pus mâna pe toate comorile lui Mihai și l-a numit pe Miklós Sennyey general al trupelor de haiduci, pe care le recrutase. Apoi îi făcu un raport lui Rudolf despre această chestiune și cu asta, după ce l-a răsplătit pe Beaury cu căpitanatul Făgărașului, toată treaba a fost terminată. Întreaga tabără de slovaci, oláhi, haiduci, fără un cuvânt, fără să încerce măcar să reziste, i-au recunoscut drept conducători pe cei care îi răpuseseră pe foști lor conducători cu săbiile”[138].

[138] Szilágyi, Sándor, *Erdélyi országgyülési emlékek* (Amintiri ale Adunării Naționale a Transilvaniei), Budapest 1879, p. 13

„Despărțiți de patria lor”

1610: „Cauza adevărată și directă a războaielor începute în 1610 nu se află atât în individualitatea principelui transilvan, cât în eforturile curții vieneze, care a reușit să atragă din nou Transilvania, care fusese deraiată ascensiunea la putere a lui Bocskay. Moravurile prințului și nemulțumirea apărută în provincie din cauza lor nu oferă curții vieneze decât ocazia de a începe noi planuri și aspirații. Mátyás a confirmat doar contractul pe care Báthory Illésházy l-a încheiat cu Báthory, la 20 august 1608, la Kassa, în speranța și în ipoteza că Báthory îi va arăta aceeași loialitate ca și Zsigmond Rákóczy. Și, de îndată ce a observat că turcii erau mai susceptibili de a fi la putere, căutându-i bunăvoința și patronajul, a început și el să stârnească nemulțumiri, mai ales la iezuiții care se întorseseră sub Rákóczy, folosindu-se de voievozii moldovean şi muntean Radu Şerban (Serbán Raduly) și Constantin Movilă, care îi juraseră credinţă.

Aceste considerații au devenit mai active după începutul anului 1610, când Báthory l-a trimis pe Gábor Bethlen ca emisar la Constantinopol, pentru a asigura prietenia turcilor. În acest timp, s-a întâmplat ca cancelarul István Kendy, cei trei Kornis, Boldizsár, György și Zsigmond, Sennyey Pongrácz, János Borbély, Zsigmond Sarmasságy și alți câțiva să se îndrepte spre oamenii religioși, ale căror nemulțumiri prințul le-a agravat chiar înainte ca

să se ducă zvonul că a sedus soțiile sau fiicele multor magnaţi, dezonorând onoarea familiilor lor și conspirând împotriva vieții lor. Dar, la momentul socoteli, el a trădat: Kornis Boldizsár și György au fost capturați și executați; ceilalţi au căutat refugiu în Ungaria. În același timp, iezuiții au fugit și la Transalpina (Havasalföld), temându-se de răzbunarea prințului. Báthory a văzut în aceasta o dovadă clară de complicitate, motiv pentru care le-a confiscat casele din Alba Iulia (Gyulafehérvár), iar puțin mai târziu, parlamentul, ținut în același loc, a dat un ordin de interzicere a tuturor preoților catolici din Transilvania…

Deși prințul și-a repetat recent promisiunile făcute la Constantinopol și acuzațiile sale împotriva lui Bethlen, în scrisorile către Iskender Basa, că a fost convins de sfatul său să nu plătească birul și, deși a promis că îi va trimite ostatici, până la împlinirea cuvântului, nu l-ar fi predat sau l-ar ucide pe trădătorul Bethlen în fața oamenilor săi; acest lucru îi zădărnicește complet eforturile la Basa (la paşă – n. n.); cu toate acestea, Bethlen a fost, de asemenea, forțat să promită că va preda turcilor Lippa, Jenő și Aradul cu castelele și localitățile asociate. De când Bethlen a promis acest lucru, Iskender Basa nu i-a mai luat partea lui Báthory și, de atunci, a amânat intrarea în Transilvania, din nici un alt motiv, decât că intenționa să aștepte sosirea Hanului tătar. Iar de îndată ce acesta a ajuns în pasul Bran (Tórcsvár), cu voievozii moldovean și muntean, unde sașii i s-au alăturat imediat, a intrat și Paşa în Transilvania, în 20 octombrie.

Din moment ce Bethlen se apropia de granițele provinciei, Báthory a făcut tabără la Alba Iulia (Gyula-

fehérvár), „Dar nici hajducii, nici nobilimea, nici oamenii din Secuime, nici nimeni altcineva nu a mers acolo de bunăvoie, ci doar fără tragere de inimă; iar cei care s-au dus acolo au făcut-o fugind de mine; până și Géczy, care îi câștigase favoarea, s-a întors împotriva lui, văzându-i armata prea slabă pentru a face față celor aproape 80 de mii de ostaşi turco-tătari, iar avangarda lor a început să-l hărțuiască la Alba Iulia (Gyulafehérvár) şi s-a retras la Cluj, dar cetățenii nici nu l-au lăsat să intre în orașul lor, și atunci trupele lui nemulțumite au început să se împrăștie și, a fugit la Oradea (Nagyvárad) pe ascuns, din împresurarea tătarilor; iar de acolo a cerut ajutor lui Zsigmond Forgách".

Înscăunarea s-a făcut în 23 octombrie, când Bethlen a fost declarat principe. A doua zi, noul prinț a jurat pe cele zece puncte, puse în fața lui, fiind de acord să păstreze întocmai drepturile și libertățile, legile civile și ecleziastice ale celor trei neamuri, să se poarte față de strălucitoarea Poartă cu atâta ascultare, încât deteriorarea țării să nu urmeze; păstrează buna vecinătate și pace cu împăratul roman al Ungariei, cu voievozii Moldovei și Munteniei; el își va alege consilierii din toate cele trei națiuni; susține dreptul de alegere liberă și, de asemenea, îl întărește prin strălucitoarea Poartă; nu modifică adresa ce urmează a fi stabilită de țară; recuperează bunurile și veniturile domnești risipite de Báthory. Pe 25, Iskender Basa i-a predat însemnele demnităţii domneşti, steagul şi sceptrul, în tabăra sa din Turda"[139].

[139] Horváth, Mihály, *Magyarország Történelme* (Istoria Ungariei), Pesten 1872, pp. 105, 118, 119

1648: „În ultimii ani ai Războiului de Treizeci de Ani, în Polonia, cel mai puternic stat din nord-estul Europei, a avut loc o rebeliune cu consecințe de amploare, căreia Europa i-a acordat puțină atenție, timp de câțiva ani, deoarece, la început, a fost considerată doar o problemă internă a Poloniei, dar care, mai târziu, s-a transformat într-un mare război internațional și a vizat întreaga diplomație, nu numai a Europei de nord, ci și a Europei centrale: revolta cazacilor… Nerăbdarea religioasă a catolicilor și cruzimea domnilor polonezi au ținut regiunea Zaporoje, a cărei menire era aceea de a proteja securitatea Poloniei împotriva vecinilor ruși și tătari. Această persecuție a devenit intolerabilă în l638, dar mișcarea creată pentru a se răzbuna împotriva ei a câștigat putere abia în august 1647, când Zenobius Bogdán Chmielniczki, un agitator de un talent rar și un general neobișnuit, a ajuns în fruntea mișcări. Bogdán Chmielniczki, noul hatman cazac, a recunoscut rapid importanța alianței transilvănene și s-a apucat să o creeze cu vigoarea și priceperea lui obișnuită. În Polonia, în timpul inter-regnului Ossolinski, un brigand, care nu a făcut nimic pentru a înăbuși mișcarea cazacilor, Chmielniczki era cu atât mai activ. Pe 28 septembrie, a câștigat o victorie asupra armatelor poloneze, conduse de Wisniowieczki, și, cum încă nu credea că își va câștiga singur independența, a decis să susțină, cu toată puterea, alegerea regelui Rákóczy, amintindu-și de regele István Báthoiy, căruia cazacii îi datorau libertatea. Pe 17 noiembrie 1648, Chmielniczki îl cheamă direct pe Rákóczy, să vină, împreună cu căpeteniile sale, în Polonia, pentru alegerea regelui.

Când scrisoarea a ajuns la Fejérvár, Rákóczy se afla în sicriu, prinţul murind în 10 octombrie, şi astfel întreg planul a eşuat.

Din cauza scrisorii lui Chmielniczki, hotărârea a fost amânată, aşa cum îndemnase hatmanul, la 1 ianuarie 1649. Între timp, János Kemény, care chiar atunci se afla alături de nesigurul voievod moldovean Lupul, pentru a încerca să-l cucerească pe Chmielniczki pentru pe Rákóczy, i-a trimis pe Gergely Mósa şi György Rácz la cazaci, pentru a continua negocierile. După alegerea regelui polonez, prinţul însuşi a trimis o solie.

A treia ambasadă, pe care Rákóczy a lansat-o indirect, pentru a câştiga regatul polonez, i-a aparţinut lui János Kemény, care fusese persoana cea mai apropiată şi cea mai de încredere a bătrânului prinţ, de la moartea conetabilului Kassay…

În 12 octombrie 1648, după cum scria Gyárfás Ferencz, „cele 8 taxe ale Moldovei au fost aduse şi predate prea puternicului împărat de boierii care însoţeau banii, purtând caftane, şi care au ieşit din curtea împăratului… sufocaţi de căldură şi de sete, şi au dat pe gât o băutură suficient de dăunătoare pentru a distruge pofta de mâncare, până i-a cuprins febra, dar s-au golit de ea parţial prin urină, parţial prin transpiraţii abundente, şi nu au suferit mai mult de şase ore efectele bolii. Nu le-am prescris nici o altă dietă, decât că se abţine de la cărnuri excesiv de aromate, precum porc, gâscă, raţă, pentru că acestea sporesc substanţele toxice. Vinul trebuie să fie băut călduţ şi dulce, şi nu ca să îndepărteze setea, căci febra aceasta

necesită mai multe lichide, pentru ca umoarea groasă, care este cauza ei, să fie diluată, decât alte boli, care constau din umori mai subțiri. Mă bucur însă foarte mult că nobila prințesă va simți într-o zi schimbările în bine, odată cu succesul vremurilor, iar această durere va fi atenuată, dar mă tem să nu se înrăutățească în timp".

În 12 noiembrie 1648, în răscoala împotriva polonezilor, „pe lângă sprijinul lui Rákóczy, hatmanul Chmielniczki se aștepta și la ajutor de la voievodul Moldovei, Lupul, și de la hanul tătar, dar numai de la acesta din urmă l-a primit, însă format din astfel de armate, care au sporit numărul mulțimii neînarmate, dar care număr – după cum spune Pistorius – a fost atât de mare, încât Europa nu a mai văzut una atât de mare, de la invaziile hunilor lui.

Confruntat cu acest pericol, regele polonez a decis să-şi conducă personal armata... Lui i s-a alăturat crema nobilimii poloneze, care s-a adunat la Varșovia. A plecat, la începutul lunii iulie, spre Lublin, de unde, în 18 iulie, Wielopolski a trimis o altă scrisoare lui Rákóczy, apoi armata poloneză a continuat să înainteze împotriva cazacilor, spre Zborow, vângă Sbarask. Bătălia decisivă a avut loc între 15 și 16 august, şi s-a încheiat cu înfrângerea completă a polonezilor. Nici terenul în sine nu le era favorabil polonezilor, cavaleria lor era împrăștiată și parțial înconjurată. Dar Chmielniczki nu a putut să-și folosească triumful, tocmai din pricina indisciplinei trupelor sale. Triumful glorios s-a încheiat cu un armistițiu, în 19 august, care a devenit Pacea de la Zborow, care a inclus îndeplinirea cerințelor, altfel corecte, ale cazacilor".

În 4 august 1649, în cadrul „negocierilor cu voievodul moldovean, privind extrădarea unui domn ardelean capturat", „cetățeanul arestat al împărăției noastre", care a pricinuit „pagubă prin furt, dar o neagă", intervin consilierii din Alba Iulia, care îl imploră pe Vasile Lupul să-l ierte.

„György Rákóczy dorea să mențină legăturile estice, începute de tatăl său, şi, spre deosebire de Polonia, el a fost direcționat să aibă bune relații cu Moldova, deoarece imperiul tătarilor din Crimeea și teritoriile cazacilor, fiind mărginite de Moldova, hatmanul a condus drumul cel mai scurt prin această ţară. Dar gospodarul moldovean Lupul, care şi-a ocupat tronul Moldovei din 1634, era o persoană nesigură. Bătrânul György a avut și el multe necazuri cu el, pe care are le-a contracarat cu succes pe câmpul de luptă și în lupte diplomatice, dar fără să-l poată răsturna. În ultimul an al domniei lui György, a apărut planul de a atașa interesele sale de cele ale Casei Rákóczy, prin intermediul unei legături de căsătorie și era deja planificat ca fiica sa mai mică să se căsătorească Zsigmond Berezeg, cealaltă fiică fiind era soția lui Radzivil, dar acest plan a fost zădărnicit de moartea prințului și a eșuat... Enervați de această nesiguranță, soții Rákóczy au căutat, în secret, o mireasă pentru Zsigmond în Germania: iar Lupul încă nu se hotărâse ce avea de gând să facă cu fiica lui. Și-a petrecut întregul an 1650 într-o poziție de așteptare, dar nici nu se putea gândi să urmărească evoluția condițiilor pentru o lungă perioadă de timp și să nu hotărască să le exploateze în folosul său.

Nici în acest moment, Lupul nu a văzut timpul să facă ceva. Lipsa unui plan de strângere a legăturilor de familie nu a perturbat bunele relații dintre cele două țări, iar schimburile de ambasadori au fost frecvente. Relația lui Rákóczy cu Muntenia a fost mai intimă, bătrânul voievod Matei confirmat tratatul cu bătrânul prinț și a trimiţând ambasadori la Braşov, care, în 18 februarie, au depus jurământul de credinţă".

„Punctul de cotitură l-a reprezentat căsătoria fiicei lui Lupul. Chiar în vara anului 1650, când tratativele cu curțile germane, cu privire la căsătoria lui Zsigmond, erau deja în plină desfășurare, familia Rákóczy nu reușeau să-l determine pe Lupul să ia o decizie. Și-a aduss fiica de la Poartă, unde era garant pentru loialitatea tatălui ei și unde ar fi fost fericită să vadă această căsătorie, dar a amânat logodna. În cele din urmă, Lupul și-a retras promisiunea, sub pretextul diferențelor religioase. Între timp, fata avea un nou pretendent. Chmielniczki i-a cerut-o pentru fiul lui, Timotheus (Timuş). Lupul a minimalizat această căsătorie, dar nici hatmanului nu i-a dat un răspuns cert: a făcut-o dependentă de Poartă. Dar Lupul s-a socotit pe sine. Hatmanul era o persoană populară la Poartă și a câștigat repede permisiunea, acolo. Cu toate acestea, Lupul nu s-a hotărât să fie de acord: de fapt, voia să-și dea fiica unui palatin polonez. Această ezitare l-a jignit pe hatman și el a început să lupte. În același timp, se mișcau și tătarii. Soții Rákóczy au fost informați despre aceste pregătiri, de către spionii lor, iar pentru a obține informații mai precise, Mihály Mikes a fost trimis la Varșovia, sub un pretextul oarecare, dar, de fapt, pentru a discuta cu prietenii familiei.

Armatele cazacilor și ale tătarilor l-a îngrijorat foarte mult pe regele polonez. Nu știa nimic despre ceea ce își doreau, dar îi era frică de posibilități. Vestea îngrijorătoare a circulat că hatmanul era pe punctul de a se preda Porții – voia deja să știe că l-a vizitat și un turc – ceea ce ar fi însemnat despărțirea definitivă de Polonia. La sfârșitul lunii iulie, regele a ordonat înființarea de grăniceri, iar Potocki, comandantul șef, a ordonat ca aceștia să fie cazați în tabără. Cu toate acestea, adunarea armatelor de cazaci a continuat să capete proporții mai mari, iar acest lucru acesta l-a îngrijorat din ce în ce mai mult pe rege, care a trimis, în cele din urmă, o solie la hatman, pentru a afla de la el scopurile ostile ale comportamentului său. Chmielniczki l-a primit pe trimis cu curtenie, declarându-i că nu va ataca republica, dar că nu-i vor da satisfacție și nu vor garanta libertatea religioasă, caz în care cazacii se vor despărți cu totul de Polonia și se vor preda turcilor. În acest timp, însă, tătarii au început şi ei să se pregătească și, acum, temându-se de un atac combinat al acestor două armate, Potocki, comandantul șef, a trimis un sol la hatman, avertizându-l să nu se alieze împotriva creștinilor cu duşmanii creştinismului. Chmielniczki nu și-a dezvăluit obiectivele reale. Dimpotrivă, parcă i-a făcut plăcere să-i țină pe polonezi într-o stare de incertitudine, şi i-a declarat ambasadorului că, dacă Potocki are nevoie de război, îl va primi. Koniecpolski tocmai a murit, iar Chmielniczki, dând ordin în tabăra lui să se pornească la drum și, de asemenea, cerând ajutor de la tătari, a pornit cu adevărat.

Armata poloneză de la Kamienic (Cameniţa) era într-o stare destul de proastă și cu greu ar fi fost capabilă să lupte cu succes cu cazacii. Dar hatmanul nu și-a luat

calea: a vrut să-și încheie socotelile cu Lupul, pentru că a refuzat să dea mâna fiicei sale fiului hatmanului. La 1 septembrie 1650, a năvălit în Moldova, cu trupele sale și, jefuind și distrugând, a răzbit până la Iaşi (Jaszvásár) și a ajuns acolo într-un moment fericit. Voievodul a vrut să înceapă să trimită impozitul anual și cadourile către Poartă, pe care acum Chmielniczki le-a pus cu ușurință în sechestru. Cu asta, după ce Lupul a fost bine scuturat, spre sfârşitul lui septembrie, Chmielniczki şi-a retras trupele din Moldova. Această retragere rapidă l-a speriat și mai tare pe regele polonez, iar în decembrie el a anunțat o adunare națională (seim – n. n.) la Varșovia și, în prealabil, iar pe 7 decembrie a anunțat întâlniri parțiale, așa cum se făceau în vremuri de mare pericol.

Dar hatmanul nu s-a dus împotriva taberei din Kamienica, precum credea regele; el a așteptat până când şi aliații săi, tătarii, au invadat Moldova și s-a întors. Hanul l-a certat bine pe voievod, iar hatmanul l-a silit, sub amenințarea armei, să-și logodească fiica cu fiul său: ceea ce s-a întâmplat. Iar acum, tătarii, ca şi cazacii, tocmai s-au retras din Moldova. Şi a oftat a uşurare Lupul. Primul său gând a fost cum să scape de obligația impusă de logodnă și a găsit drept cea mai bună idee să se pună sub protecția Poloniei. S-a întâmplat, şi, după jurământ, a primit indigenatul polonez, de la parlamentul din decembrie.

Chmielniczki era un om precaut. A simțit că campania Moldovei poate duce la un război cu polonezii și și-a câștigat aliați încă de la început. A ajuns la cea mai deplină înțelegere cu tătarii și a fost foarte amabil cu Poarta. Faţă de polonezi, Rákóczy, cu care negocierile nu

se încheiaseră încă, a fost un sprijin puternic, iar din tabăra lui de lângă Prut, pe 14 septembrie, el a trimis o solie prințului, chemându-l direct să-l protejeze împotriva polonezilor, deci să-i trimită o ambasadă, pentru a discuta modalitățile. „Acum poţi trimite cu siguranţă – scrie el – pentru că drumul prin Moldova este sigur”.

Rákóczy nu era străin de continuarea negocierilor, şi, în noiembrie, a trimis ambasade în patru direcţii, aproape în același timp: pe Gilányi și Pál Göcs, în Polonia, unde parlamentul era iminent, pe Miklós Bebesi, la Hanul Tătar, pe Tamás Pávai, la voievodul Moldovei, pe care regele l-a somat să se împace cu cazacii, și pe László Újlaki, la hatmanul cazac. Cel mai important era acesta din urmă.

Prințul a fost surprins că, pe de o parte, în calitate de scutier, regele polonez i-a cerut voievodului Moldovei să joace un rol de conciliere, iar pe de altă parte, Chmielniczki, care fusese atât de aproape de alianța sa, chiar cu un an înainte, a desfășurat întreaga expediție moldovenească în așa fel, încât nici nu l-a informat despre asta. Újlaki s-a angajat să-l facă pe hatman să înțeleagă că această taină era contrară relației cordiale dintre ei și, de asemenea, să-l facă să înțeleagă că Transilvania nu are nici un motiv anume să fie aliată cu Polonia, care, ori de câte ori această țară era amenințată de germani sau de turci, a urmat întotdeauna o atitudine ostilă față de Transilvania. Prin urmare, dacă hatmanul dorește o alianță sigură cu el, el trebuie să pună bazele acesteia, obținând securitate sigură pentru el, de la Poartă, iar cu tătarii, o alianță internă, precum a lui. Și cu asta, Újlaki a pornit spre Ceherin, prin Moldova.

Atunci au circulat știri ciudate despre Rákóczy. Potocki l-a informat pe rege, din tabăra de la Kamienicz, că Rákóczy amenință Polonia cu o armată de 30.000 de oameni, dar cancelarul ştia acest lucru, din timpul primei întâlniri pe care a avut-o cu trimişii; o acuzație a cărei lipsă de temei nu i-a fost greu de demonstrat lui Gilányi. Adunarea a fost zgomotoasă și s-a hotărât asupra războiului împotriva cazacilor – dar și după ce a fost închis, prinţul Radzivil, cumnatul (ginerele – n. n.) voievodului Lupul, i-a reținut pe trimiși la Varșovia, timp de o săptămână, până când l-au putut întâlni. Și chiar și după aceea, nu puteau fi în fața lui decât după câteva zile și îi puteau spune scopul misiunilor confidențiale.

„Ce să facă domnul nostru”, îl întreabă, „dacă hatmanul merge înainte în treburile lui?”. Au primit un răspuns mult aşteptat: „Chmielniczki este o persoană nesigură și, mai ales, atunci când este beat, scapă totul de sub control. Lasă-l pe prinț să încerce să obțină pacea prin el”. Și dacă pacea nu putea avea loc și prințul trebuia să ocupe Cracovia, te puteai baza pe el. El primește acum armate străine, și cu jumătate din număr, ca, dacă lucrurile merg prost, să facă față Papiștilor. Îi cere doar prințului să se asigure că Lupul poate rămâne în voievodatul său: cu siguranță, nu-i va fi nerecunoscător pentru asta”[140].

1652: „Între timp, din 1652, György Rákóczy, prințul Transilvaniei, se ocupa de certurile voievozilor moldovean și muntean și nu s-a odihnit până când, în cele

---

[140] Szilágyi, Sándor, *Transsylvania as Bellum boreo-orientale* (Transilvania și Războiul boreo-oriental), Tom I, Budapest 1890, pp. 3 şi urm

din urmă, în 1655, l-a alungat pe voievodul moldovean Lupul din scaunul său și l-a instalat pe István (Gheorghe Ştefan), unul dintre boieri, în locul lui. Cu greu s-a odihnit, după bătăliile sângeroase, purtate în acest scop, eforturile ambițiosului prinț de a câștiga coroana poloneză l-au implicat deja, în 1656, într-un război mult mai periculos, care l-a doborât în cele din urmă.

Cauza acestui război a venit de acum câțiva ani. La moartea regelui polonez Ulászló, în 1648, tatăl prințului, György I. Rákóczy, şi Radzivil János, prinţul lituanian protestant, au fost chemați de ordinele ţinutale poloneze, şi s-a înfățișat și el ca pretendent la tron, prin Ferenc Bethlen și Endré Klobusiczky, pe care i-a trimis cu un cufăr cu aur și argint, în acest scop. Dar trimișii abia sosiseră la Varșovia, când prințul György I a murit.

Ţintele tatălui au fost însuşite şi de mai tânărul György; iar tronul a fost câștigat de János Kázmér, fratele mai mic al defunctului Ulászló, care nu a încetat să urmărească tulburările poloneze, nici după aceea. Mai târziu, Kázmér, intrând într-un război cu regele suedez Gusztáv Károly, l-a chemat pe Rákóczy ca aliat, atunci când regele suedez a ocupat și Varșovia, în mai 1656. La 15 mai, Kázmér a trimis un sol în Ardeal și i-a promis că-l va alege pe prinț sau dacă va muri înaintea lui, pe fiul lui Ferencz, dacă îl va ajuta în nevoi. Dar, în același timp, la Rákóczy au sosit şi trimişii regelui suedez, și cazacii care îi însoțeau, chemându-l la o alianță împotriva lui Kázmér. Dar prințul nu a putut decide pe care dintre cele două oferte să o ac-

cepte, deoarece şi regele suedez îi promiseseră coroana Poloniei”[141].

1655, august 10: Voievodul Gheorghe Ştefan al Moldovei îi scrie, din Iaşi, lui Rakoczy al II-lea despre vizita secretă în Moldova, Lituania şi în Polonia a „hatmanului cazac”, în vreme ce solia Moscovei se îndrepta spre Transalpina (Havasalföldér, deci Ţara Românească sau Muntenia), „la voievodul Kostándin și de acolo la Poartă”. Dincolo de informaţii şi de promisiunea „trimiterii căptușelilor de iepure, promise maiestății voastre”, corespondenţa duhneşte de slugărnicie, „pentru că, pentru noi, după Dumnezeu, în lumea aceasta nu exisă nimic ca măreția ta”[142].

1737: În memoriul contelui Rialph Perlas, din 5 martie 1767, se scrie că, „în ultimul război cu turcii, din 1737-1738, populația germană a Banatului a suferit mult mai mult de pe urma olahilor revoltați și a trupelor lor de tâlhari rătăcitori, decât din cauza inamicului turc însuși. Pe tot parcursul războiului, cele mai puține sate germane au văzut turci vii; pe de altă parte, olahii au jefuit și au incinerat multe sate germane, au ucis mulți germani sau i-au vândut turcilor, după ce i-au făcut prizonieri. Și puteau face asta cu atât mai ușor, pentru că majoritatea satelor germane erau construite împrăștiate printre satele olahilor. În consecință, unul nu a putut veni în ajutorul celuilalt,

---

141 Horváth, Mihály, *Magyarország Történelme* (Istoria Ungariei), Pesten 1872, pp. 467, 468

142 Szilágyi, Sándor, *Második Rakoczy és az Európai diplomaczia* (Rákóczi al II-lea și diplomația europeană), Budapest 1875, pp. 223-227

deoarece toate satele germane erau înconjurate de populația olahă. Mă întreb dacă coloniile germane ar fi în același pericol şi în cazul unei alte invazii turcești, dacă ar urma să rămână în continuare printre olahieni. De asemenea, este de remarcat faptul că zona în care se află în prezent așezările germane, mărginită dee oláhi, este acoperită de puternicul castel Temesvár, în față, și de castelul Aradului, aflat în prezent în construcție, în spate. Vechile așezări germane, și chiar parțial cele mai noi așezări germane, precum Lippa, Neudorf, Guttenbrunn, Sefdin, Kisfalud, Új-Arad și Zádorlak, se găsesc pe lungimea Mureşului, fiecare sat cu sute de case de locuit. Mai jos, în imediata apropiere a Timișoarei, se află Eékas, Gyarmat, Bruckenau, Mercyfalva, Bessenyö și Vinga, care sunt tot catolice. Acest peisaj sterp dintre Timișoara și Arad trebuie, așadar, păstrat pentru noile așezări germane planificate! În acest fel, satele catolice germane aveau să formeze un lung lanț, de la Mureș, până la Timișoara. Și în acest fel, atât vechile sate germane, cât și cele noi s-ar putea ajuta reciproc, în vremuri de nevoie, și s-ar putea proteja reciproc împotriva bandelor rătăcitoare de tâlhari”[143].

1776: „În 1776 și 1777, o parte din fugarii secui, care au emigrat în Moldova, au trecut în Bucovina și au întemeiat satele Fogadjisten și Istensegits; în anii următori, câteva mii de emigranţi ardeleni s-au mutat în Bucovina, întemeind celelalte cinci sate maghiare: Andrásfalvá, Boldogfalvá, Hadikfalvá şi Józseffalvá. Două dintre acestea,

---

[143] Szentkláray, Jenö, *Oláhok költöztetése Délmagyarországon* (Relocarea Oláhilor în sudul Ungariei), Budapest 1891, p. 11

Boldogfalva și Magyarfalva, au fost distruse, așa că astăzi sunt doar cinci sate maghiare în Bucovina.

Ca urmare a secolelor de emigrare, maghiarii din Moldova și România au crescut foarte mult ca număr și au ocupat o suprafață foarte mare pământ. Dar, deși este în continuă creștere, ca număr, cea mai mare parte a fost acum pierdută pentru patria și națiunea maghiară și se teme că, până acum, și partea care și-a protejat maghiaritatea se va pierde, mai devreme sau mai târziu. Nu ultimul motiv al declinului ei este indiferența societății noastre și neputința guvernului nostru, care, lăsându-i pe emigranți despărțiți de patria lor complet singuri, i-a aruncat acolo pe secui-maghiari din România ca pradă pentru valahi.

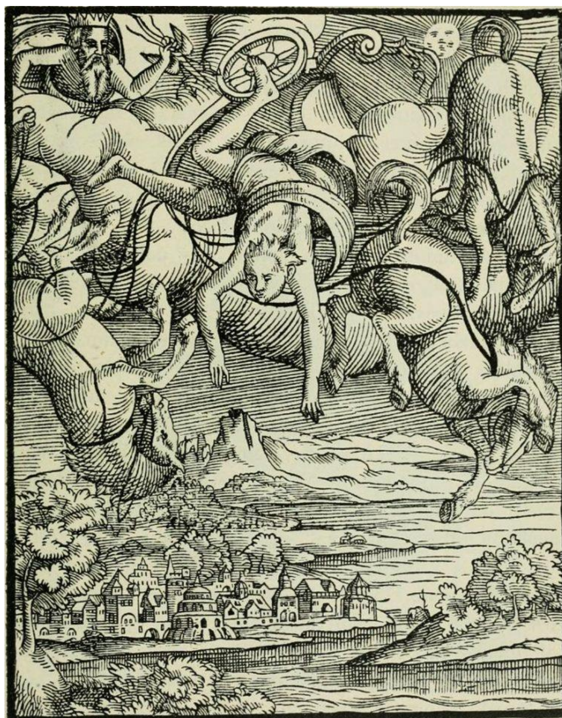
Emigrarea secuilor și ceangăilor în România este un fenomen, cu caracterul unei scurgeri veche de secole, care a avut, de-a lungul timpului, valuri din ce în ce mai puternice, dar nu a încetat niciodată complet. Aproape nici un alt stat nu cunoaște o mișcare de migrație de o asemenea natură și o istorie atât de lungă, care să aibă nu numai o semnificație economică, ci și istorică, precum emigrația secuiască”[144].

1791: „În „Supplex libellus Valachorum”, întocmit în 1791, pe baza scrierilor lui Anonymus, publicate în 1746, se cere independență teritorială pentru români, care vor ca județele, scaunele, raioanele și satele în care românii sunt majoritari să poarte nume românești. Aici se vorbește

---

[144] Thirring, Gusztáv, *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság* (*Emigrarea în Ungaria și maghiarii din străinătate*), Budapest 1904, p. 10

deja despre drepturile națiunii române, care au fost furate, nu prin forță legală, ci prin vicisitudinile vremurilor. Și aceste vechi drepturi și libertăți își au originea în nimic altceva decât în pactul pe care românii l-au făcut cu Tuhutum, la Eskülő”[145].

SZUCSAVA ÉS HERACLIDES BUKÁSA. SOMMERBÖL.

Suceava si căderea lui Heraclide – desen de Sommerböl

[145] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 169

„Problema românească”

1848: „Problema românească nu a fost niciodată o chestiune de natură pur maghiară, ci a apărut întotdeauna ca o chestiune a Europei, în legătură cu mișcările răsăritene. Partea noastră de lume nu știa nimic, înainte de complicațiile din 1848 și de conflictul estic, care s-a încheiat cu Pacea de la Paris, despre Principatele Dunărene și, mai târziu, despre România. În fazele anterioare ale Europei de Est, națiunea română nu a apărut sau rolul ei a fost destul de nesemnificativ, în fondul chestiunii orientale, care este în contact cu ea în fiecare punct și se țese prin ea”[146].

„Deși nativii olachi au fost atât de incitați de austrieci și de aliații lor externi, în sperarea unei Românii independente, guvernatorul a fost stăpânit de spiritul reconcilierii, când reformatorii olachieni exilați, Bolexes și Bolliak, s-au apropiat de Kossúth și s-au oferit să formeze o legiune valahă, despre care Kossúth, în 16 iulie, i-a scris și lui Bem, afirmând următoarele: „Am acceptat principiul, l-am instruit pe general-locotenent pentru detalii și îl recomand. Problema este foarte importantă; dacă mărșăluiți în Austria (ceea ce aș vrea să fac), acest batalion ar putea forma avangarda. Consecința ar fi imprevizibilă.

---

[146] Beksics, Gustáv, *A román kérdés és a fajok harcza / Europában és Magyarországon* (Problema românească și lupta raselor / în Europa și Ungaria), Budapest 1895, p. 3

Dacă chestiunea vine din partea valahilor, vă rog să-i invitați acești domni la o întâlnire, pentru câteva zile, astfel încât să se poată face aranjamente în avans; pentru că acolo, printre valahi, este necesar să fim considerați prieteni. Cred că este foarte necesar să spunem, în proclamații, că venim ca prieteni ai turcilor și ai olahilor, pentru a-i elibera de jugul rusesc. Turcii urmează o politică dubioasă: *il faut les comprometre* (trebuie să o compromitem) etc”[147].

„Sibiu joacă în continuare un rol neutru. Pentru Kolosvár (Cluj), care era amenințat de olachieni (români), Fehérvár (Alba Iulia) a instalat șase tunuri și a cerut doar cai. Castelul Fehérvár, cea mai prestigioasă cetate din Transilvania, a fost asigurată cu o gardă maghiară: Puchner nu a obiectat la acest lucru, dar a manevrat până când a rămas castelul în mâinile lui”[148].

„Aşa a înaintat micuța noastră oaste în fața puternicei forțe imperiale. Dar cu greu ar fi putut să avanseze, dacă soldații noștri nu ar fi ridicat Benczencz (Benzen), unde au fost atacaţi de olahi… ai noștri se îndreptau spre Szaszváros (Orăştie), și neștiind că orașul fusese ocupat de români, au văzut cu uimire că, îndată ce s-au apropiat, au fost întâmpinaţi cu foc dinspre sălciile de la capătul orașului”[149].

---

[147] Szokoly, Viktor, *Mészáros Lázár, Emlékiratai* (Memoriile lui Mészáros Lázár), Pest 1867, p. 316

[148] Kövári, László, *Erdély története 1848*-*49*-*ben* (Istoria Transilvaniei, în 1848-49), Pest 1861, p. 77

[149] Kövári, László, *Erdély története 1848*-*49*-*ben* (Istoria Transilvaniei, în 1848-49), Pest 1861, p. 177

1849: „Când Bem s-a dus în Banat (Bánság), cu zece mii de soldați, la mijlocul lunii aprilie, pentru a-l cuceri și a alunga armata lui Puchner, care invadase Orșova, din Valahia, Transilvania nu era încă pe deplin împăcată. Fehérvár (Alba Iulia) și Déva erau încă ținute de împărați; iar câteva mii de Oláhi, sub prefectul lui Janku, au stat înarmaţi prin munții Abrudului, fără a ceda apelurilor conciliante ale lui Bem. Este demn de remarcat faptul că Bem a asediat Fehérvár și Déva înainte de a porni și a pus în mișcare trei trupe împotriva oamenilor revoltați din munţii Abrudului.

Colonelul Forró a înconjurat Déva, cu două mii de brigadieri, dar nu putea să facă nici un rău Cetăţii de pe stâna înaltă și abruptă, cu cele șase tunuri ale sale, şi nu se putea aștepta la rezultate decât prin înfometare. Cetatea a fost apărat de prim-locotenentul Kudlics, cu o companie de soldați imperiali și, deși avea doar trei tunuri mari, a făcut destule pagube orașului Déva. Forró, pentru a grăbi capitularea, după câteva săptămâni de împresurare, le-a stricat conductele de apă ale celor din Cetate. De atunci, rezistența locuitorilor Cetăţii nu a putut dura, decât până când rezervele de apă s-au epuizat, pentru că pe promontoriul de stâncă, înalt de 800 de picioare, era imposibil să ne căţărăm. Dar paznicii au rămas, în scurt timp, nu doar fără apă, ci și alte alimente, iar pe 27 mai, în ziua Rusaliilor, au fost nevoiți să abandoneze cuibul de pe stâncă…

Un al patrulea corp de trupe a operat împotriva lui Oláhilor din Zaránd, o vreme sub comanda maiorului Csutak, dar nu se putea înainta mai departe decât Brád, iar la începutul lunii mai, maiorul Hatvani a preluat comanda…

Între timp, Președintele și Ministrul de Interne Szemere au dorit să ia niște măsuri pentru a calma nefericita revoltă a Olachienilor, iar în acest scop, după ce s-au consultat cu reprezentanții naționalității Olach, la Debrecen, l-au trimis pe reprezentantul Drágos, de la Belénys, la Janku (Avram Iancu), ca să caute reconcilierea, propunând, pentru baza acordului, următoarele puncte:

I). Olachii, ca naţionalitate aparte, vor fi numiţi în acte, începând de anul viitor, după dorinţa lor, români.

II). Guvernul maghiar, inspirat de speranța că toate naționalitățile Ungariei își vor putea dezvolta propria independență, a oferit românilor următoarele asigurări:

1). Utilizarea limbii maghiare va acoperi numai chestiuni diplomatice, legislative și administrative; limba administrației municipale este stabilită de autoritățile legale.

2). În acele judeţe, în care românii sunt majoritari, limba deliberărilor poate fi atât româna, cât şi maghiara; procesele-verbale pot fi păstrate în ambele limbi; iar comunicarea cu adunarea națională, guvernul și alte autorități ar trebui să fie doar în limba maghiară.

3). Limba școlilor românești este româna.

4). Limba autorității competente este folosită în legislația orală.

5). Românii își pot depune cererile în limba maternă.

6). Religia românilor are drepturi egale cu celelalte religii, în ceea ce priveşte administraţia bisericească şi şcolară, românii îş pot alege episcopii, independent de clerul sârbesc, iar unul dintre ierarhi primeşte titlul de patriarh.

7). În slujirea pentru Biserica Greacă se va înființa un departament separat, format exclusiv din persoane de această religie.

8). Școlile și bisericile lor se bucură de aceleași drepturi ca și cele ale tuturor celorlalte religii.

9). Fundațiile lor bisericești și școlare sunt gestionate de români.

10). Pentru ei se înfiinţează o facultate teologică la Universitatea din Pesta.

11). Un consiliu bisericesc poate fi ținut anual.

12). În acele sate în care formează majoritatea, limba de comandă a Gărzii Naţionale poate fi limba română.

13). Toate birourile guvernamentale le vor fi deschise.

III). Cei care s-au ridicat împotriva ungurilor, dar și-au pus armele în mâinile celei mai apropiate autorități civile, primesc amnistia totală.

IV). Toată lumea primeşte amnistia generală.

Cu aceste puncte importante, Janku (Avram Iancu) a semnat, înainte de toate, un armistițiu. Exista perspectiva nesigură ca românii, acceptând aceste puncte, să depună armele. Dar chiar dacă ar fi fost pașnici, cele trăite de armele maghiare, nu numai în Transilvania, ci și în Ungaria, i-a făcut pe maghiari să încalce înţelegerea, iar astfel Olahienii au fost provocați la mânie de comportamentul nescuzabil al comandant lui Hatvani.

Înainte de a prelua comanda brigăzii, Hatvani l-a vizitat personal pe Kossuth, în Debrecen, care l-a încurajat să ia măsuri rapide și viguroase, dacă misiunea lui Drágos la Janku (Anvram Ianu) nu va avea succes. Imediat ce a ajuns la Brád, Hatvani l-a informat pe guvernator că, cu ceva efort, se poate obține o victorie clară împotriva românilor, așa că i-a cerut autorizarea pentru a-și începe ofensiva. Kossuth a acceptat cererea; fără îndoială, în cazul în care negocierile lui Drágos nu vor duce la nimic. Cu toate acestea, Hatvani, din credulitate sau pentru că a primit altfel de veşti despre negociere, nici măcar nu a așteptat întoarcerea lui Drágos, ci, la 6 mai, l-a atacat pe Janku, care îşi avea tabăra în Abrud, cu o brigadă sa de 1.500 de oameni, l-a înfrânt și, capturându-l, l-a executat pe prefectul Buttyán (Butean).

Prima reacţie a Oláhilor înfuriaţi a fost să riposteze. Ei nu au vrut să creadă că Drágos nu a participat, în secret, la încălcarea perfidă a armistițiului și l-au executat, împreună cu cei care au propus reconcilierea. Janku însuși a adunat un grup mai mare și l-a atacat Hatvani, în Abrud, pe 8 mai. Acesta s-a încăpățânat să reziste mult timp, mai ales legiunea germană de sub comanda lui Klein a dat dovadă de mare vitejie. Dar Oláchii însetați de răzbunare, care erau de câteva ori mai mulţi, au atacat neobosiţi, iar armata noastră, obosită și decimată, a fost forțată să se retragă la Brád, în dimineața următoare. Oláhii care au invadat Abrudul au incendiat casele ungurilor, una câte una, ucigând un număr mare dintre ei.

Hatvani, care era atent urmărit de opinia publică, ardea de dorința de a-și răzbuna înfrângerea cât mai curând posibil. După ce a primit câteva întăriri, a atacat și a ocupat Abrudul pentru a doua oară, pe 16 mai. Dar și Janku a coborât din munții săi, cu o forță și mai mare, iar acum, oprindu-i linia de retragere, l-a forțat să lupte până la moarte. Această bătălie a durat până în 19 mai, iar rezultatul a fost că Hatvani, slăbit și suferind deja de lipsă de alimente, a fost nevoit, în cele din urmă, să se retragă. Și-au făcut drum prin strâmtori, cu pistoalele; dar chiar dacă i-ar fi alungat sau ucis pe cei care i-au stat împotrivă, Hatvani nu ar putut ajunge la miile de Olahi, care, stând pe înălțimi, au aruncat spre ei ploaie groaznică de pietre. Cele patru tunuri ale lui Hatvani au fost distruse, membrii întregii legiuni germane și ai brigăzii sale erau aproape complet pierduţi; două sau trei sute dintre ei abia au reușit să se strecoare și să fugă din încercuire. Și acum au căzut

victime și cetățenii din Abrud, care au supraviețuit masacrului de ieri.

Entuziasmul alimentat de victorie a reaprins rebeliunea Oláchilor în toată regiunea muntilor. La sfârşitul lunii, sub comanda lui József Móga, sub-prefect, aproximativ 8.000 de oameni au coborât, pe valea Aranyos, la Teiuş (Tövis), şi de acolo, la Bărăbanţ (Borbánd), hotărâţi să atace armata noastră, care asedia Fehérvárat, dar a fost în curând spulberată de tunurile lor.

Răspândirea rebeliunii înteţite a stârnit îngrijorarea liderului Bem, care se întorsese recent din Banat (Bánság). Prin urmare, a ordonat o campanie mai viguroasă împotriva olahilor. Pe colonelul Kemény Farkas, cu 4.000 de ostaşi l-a trimis la Brád, unde a sosit pe 4 iunie, încredințându-și avangarda comandamentului colonelului Forró și ariergarda colonelului Inczédi. A plecat la Abrud pe 8 iunie, dar, fiindcă a găsit drumurile stricate peste tot, n-a ajuns decât într-un sfert de zi la ruinele numitului oraș, cu mare efort și înconjurare. Acum Olahienii nu au ripostat nicăieri în masă; numai grupuri mici se grăbeau să atace în spate și în jurul convoiului. Maghiarii intenționau să înainteze, de la Kemény Abrud, la valea Aranyos, la Câmpeni (Topánfalvá), și și-au început marşul; dar au văzut, încă din Cărpiniş (Kerpenyes), că toată mâncarea era luată cu grijă din faţa lor. Pentru a nu suferi aceeași soartă ca și Hatvani, s-au întors la Abrud, intenționând să plece, după câteva zile de odihnă. Dar, de îndată ce au plecat spre Zlatna (Zalatna), pe 16 iunie, în aceeași regiune în care au găsit mormântul armatei lui Hatvani, vreo 10-12 mii de Oláhi revoltați, conduşi de prefectul Axente (Sever) i-au atacat, dar nu în

luptă regulată, ci cu o ploaie de gloanțe și de pietre, aruncate de pe povârnișurile drumurilor înguste. Au fost salvaţi de colonelul Forró, care comanda ariergarda, și prin sacrificiul de sine al curajosului batalion 11. Armata noastră, petrecând noaptea printre ruinele Zlatnei, a sosit la Fehérvár a doua zi.

Colonelul Zarziczky, căruia Bem i-a încredințat, în primăvară, supravegherea liniei de protejare a satelor maghiare împotriva atacurilor Oláhilor din munți, în același timp cu campania lui Kemény, şi-a concentrat linia de gardă în două zone din Huedin (Bánfi-Hunyad) și Gilău (Gyalu). Cele două trupe s-au unit în Mărişel (Marisel), în valea Someşului Rece (Hideg-Szamos), iar de acolo au plecat, paralel de Kemény, prin munți, până la valea Turzii (Aranyos), până la Câmpeni (Topánfalvá). Dar Bem, care a călătorit la Oradea (Nagy-Várad), tocmai în aceste zile, pentru a-l întâlni pe Kossuth, și primise deja vești despre planurile rușilor de a invada Transilvania, a ordonat retragerea. Decretul a venit chiar la începutul războiului; totuși, trupele din Huedin (Bánfi-Hunyad), mergând înainte, nu au mai putut primi ordinul, iar când au ajuns la Mărişel (Mariseli), au hotărât să-și aștepte însoțitorii din Gilău (Gyalu). În zorii zilei următoare, au fost înconjurați de un grup mare de Olahieni. O mână de ostaşi maghiari au petrecut aici două zile și două nopți stânjenitoare, atacați în permanență de Olahieni. În cele din urmă, văzând că așteaptă degeaba, brigada din Gilău (Gyal), au hotărât să străpungă încercuirea. Tânărul Pál Vasváry, maiorul trupei Rákóczy şi comandant de armată, devenit atât de celebru, în martie anul trecut, prin discursurile sale la adunarea publică de la Pesta, către mai experimentatul căpitan Lász-

ló Buzgó, care a fost anterior pensionat din armată, şi i-a predat comanda. Vasváry a murit, în munţi, la doar de 26 de ani. La fel ca savantul Kőváry, Contesa Blanka Teleki, ilustra fecioară națională, şi tânărul erou al libertății, după ce a trecut prin furtuna războiului, își odihneşte osemintele în mormântul familiei sale.

„De atunci, după cum spune Kőváry, ungurii au rămas continuu într-o poziţie defensivă împotriva lui Janku (Avram Iancu); au plătit-o şi românii cu laurii rechiziţiilor. Au urmărit în tăcere mersul evenimentelor. Multe sate și orașe arse deplâng această răscoală... Drept răsplată, oamenii care s-au ridicat au primit cruci... Deocamdată, liderul lor, Janku, a primit laude verbale, iar după ce nu și-a îndeplinit dorințele, după revoluție, a căzut într-o nebunie ușoară… acum poporul, care atunci era idolatru, are milă de el, în loc de admiraţie”.

Dar nu numai convingerea că este imposibil să duci un război regulat împotriva acestor oameni de munte, care se vor grupa ca gherilă și apoi se vor retrage în munții lor inaccesibili, a pus capăt tuturor campaniilor ulterioare împotriva Olahilor, din partea noastră; motivul pentru aceasta constă și mai mult în faptul că aveam o nevoie mai mare de războaie în altă parte: rușii au invadat Transilvania, în același timp cu armata principală a lui Paskevici.

Dar când Bem a aflat că armatele Moscovei erau concentrate în Moldova și în Muntenia și se pregăteau să invadeze Transilvania, nu a încetat să-l încurajeze pe Kossuth, să trimită o ambasadă la Constantinopol. Și, mituindu-l pe Omer Basa, conducătorul forțelor turcești

din Valahia, cu daruri mai însemnate, a încerca să-l convingă să se opună incursiunii armatelor austriece și moscovite în Transilvania. În orice caz, Kossuth intenționa să trimită un sol, iar Ödön Beőthy, cel desemnat pentru a merge la Constantinopol, aștepta de săptămâni întregi, la Brașov, pașaportul turcesc care să-i asigure trecerea.

Guvernul nu a uitat de instrumentele pe care istoria epocii de după dezastrul de la Mohács le dovedește a fi cele mai bune chei pentru inimile domnilor turci. Beőthy era înarmat cu un cufăr de aur și cu unele dintre diamantele mari, asemănătoare unor nasturi, confiscate de la contele Zichy, care fusese executat de Görgey, anul trecut. Conții Sándor Teleky și Olivér Bethlen au fost numiți asistenți ai lui Beőthy. Fiind trimiși, de la început, la Bey Ibrahim în Kinen, și de la el, la Basha Omer, au câștigat pe deplin favoarea acestor doi domni, prin darurile pe care le-au adus, și l-au trimis, cu mari promisiuni și încurajări, împreună cu pașaportul. Cu toate acestea, au avut mai puțin noroc cu guvernul din Muntenia. Ministrul de Interne, Philippesco, fiind sub influența rușilor, nu numai că nu a dat dovadă de nici o voință bună, dar nici nu a dat pașapoarte trimișilor noștri. După ce a împiedicat astfel apropierea de Poartă, ministrul de externe Kázmér Batthyányi l-a trimis, mai târziu, pe contele Gyula Andrássy la Constantinopol, care a ajuns acolo prin alte mijloace, dar mult mai târziu decât ar fi putut fi de folos cauzei noastre. Cu Omer Basa însuși Bem a încercat să ia legătura fără succes, dar oricât de mult şi-ar fi dorit domnii turci altfel, ei nu au putut să-i împiedice pe ruși să invadeze Transilvania.

Invazia a fost efectuată din două părți: în nord-est, prin Bistrița (Besztercze), pe valea Prundul Bârgăului (Borgó-Prund); în sud-est, pe lângă Brașov (Brasó), prin cheile Bran (Tórcsvár) și pasul Predeal (Tömös). În nord-est, în localitatea bucovineană Vatra Dornei, sub comanda generalului Grotenhjelm, se aflau 10.500 de ruși, gata să pătrundă în Transilvania; maghiarii au format avangarda brigăzii, de 3.000 de oameni, pe care a condus-o la Urban, punând-o sub comanda locotenentului colonel Springinsfeld. Armata invadatoare a împăraților aliați era formată dintr-un total de 13.500 de oameni.

În partea de sud-est, generalul Lüders era liderul armatei ruse, care era formată din 28.000 de oameni. Armata austriacă, care fusese comandată, mai înainte, în timpul incursiunii în Banat (Bánság), de Puchner, se afla acum sub ordinele lui Malakovski şi ale generalului Clam-Gallas, şi număra 11.000 de oameni înarmați. Forța totală de invadare a crescut, astfel, la 39.000 de soldaţi, în această parte. O jumătate din armata rusă stătea lângă defileul Bran (Tórcsvár), pe 18 iunie. Sarcina lui Clam-Gallas era să aștepte lângă defileul Turnu Roşu (Vöröstorony), până când trupele ruse, care urmau să pătrundă spre Brașov, au luat Sibiul (Szeben), ca să poată înainta în Transilvania.

Bem s-a putut opune acestei forțe de 52.500 de oameni, în Transilvania, cu aproximativ 26-27.000 de militari, care erau staționați în următoarele tabere, îa momentul invaziei:

La Braşov, sub comanda colonelului Sándor Kiss, aproximativ 4.000 de oameni au fost împărțiți între pasul Predeal (Tömös) și pasul Bran (Törcsvár).

Aproape 4.000 dintre oamenii noștri, sub comanda lui Ihász, apărau Sibiul și, o parte, defileul Turnu Roşu (Vörös-Torony).

Pentru a nu lăsa strâmtorile de est neprotejate, Sándor Gál a trimis 5.000 de oameni, sub steagul său, în ținutul secuiesc, cu care a veghea pasurile Oituz (Ojtos) și Ghimeş (Gímes).

În jurul Bistriţei (Besztercze), locotenent-colonelul József Dobay a apărat întăriturile din Borgó-Prund și Pasul Radna cu șase mii de soldați.

Restul armatei, de 8.000 de oameni, au apărat Fehérvár (Alba Iulia), aflat sub asediu, și au supravegheat taberele din munţii Zlatnei, sub comanda locotenent-acolonelilor Inczédi și Beke.

Generalul-locotenent Bem, când s-a întors, din Banat, în Transilvania, în prima săptămână a lunii iunie, a cerut noi recrutări, pentru a putea înlocui cei zece mii de soldați, pe care îi lăsase în Banat (Bánság), dar cât mai repede, până la invazia rusă, care era pe cale să îneapă. Cu toate acestea, nu mai era suficient timp pentru asta și doar două dintre batalioanele sale, 133 și 134, mai puteau fi oarecum echipate. După ce și-a făcut aranjamentele la Sibiu, a pornit, pe 8 iunie, într-o inspecţie a trupelor staționate la strâmtori. După ce și-a încheiat turul, a plecat la

Cluj-Napoca, unde femeile l-au onorat cu o sabie decorativă; și a călătorit la Oradea (Nagy-Várad), unde l-a întâlnit pe Kossuth, pe 19 iunie. Unul dintre subiectele acestei întâlniri a fost soluționarea certurilor și fricțiunilor în care s-a implicat Bem, pe de o parte, cu generalul Vécsey, în timpul campaniei sale la Banat, și, pe de altă parte, cu guvernul, datorită decretelor sale arbitrare, emise în Banat și Transilvania, care ignorau administrația politică. Celălalt subiect era mai important decât acesta, care vizau faptul că, dacă norocul armelor noastre nu ne favoriza la Feleac (Felduna), unde Görgey tocmai își începuse ofensiva în aceste zile, după nefericita bătălie de la Zgigard, armatelor noastre le-ar fi fost greu să fie concentrate la Tisa, acolo unde Bem avea să preia controlul principal asupra lor. Acest lucru i se părea cu atât mai urgent lui Kossuth, cu cât Jellasics înaintase deja până la Canalul Ferencz. Dar Bem nu avea nici o dorință să părăsească măcar cunoscutul spaţiu ardelean, unde și-a câștigat laurii, și putea să ia măsuri după bunul plac”[150].

„Camera Reprezentanților a ținut prima sesiune la Debrețin, pe 9 ianuarie. Kossuth a raportat despre situația militară, iar partea cea mai strălucitoare a raportului său a fost cea în care s-a ocupat de succesele operaționale ale generalului Bem. Iată ce a spus Kossuth în mijlocul ecoului entuziast al celor prezenți:

,,Trebuie să vă spun niște vești bune și unele proaste, despre mai multe părți ale armatelor noastre – pentru că

---

[150] Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, 294-304

soarta spune că suntem forțați să păzim regiuni din mai multe direcții. Sunt îmbucurătoare evenimentele din Transilvania, unde generalul Bem a demonstrat că merită, până acum, încrederea guvernului și a națiunii, în el în cel mai strălucit mod. Pot spune că el a preluat o mică armată, dezorganizată și demoralizată de insuccese, iar acea armată, tot mai puternică pe calea curajului. prin lupte, înseamnă acum cea mai curajoasă și însetată de victorii armată a noastră, încât, așa cum scrie generalul Bem în raportul oficial, cei pe care este nevoit să-i lase în urmă, pentru a păzi un punct sau altul, din cauza operațiunilor de război, rămân dezamăgiţi. Generalul mai precizează că nu dorește compromiterea legiuitorului și a guvernului, dar, de data aceasta, cere ajutor, pentru că nu au nici arme, nici bani, nici îmbrăcăminte, nici mâncare, nici cai. Armata pe care am pus-o în mâinile lui, într-o stare destul de uzată și în număr mic, se ridică, în prezent, la aproximativ 20.000 de ostaşi și crede că, având în vedere resursele Transilvaniei, ea trebuie să crească din ce în ce mai mult, pe parcursul vremii. Totuși, din partea mea, declar Camerei că, în ciuda tuturor acestor neajunsuri, eforturile de război ale generalului Bem capătă o importanță deosebită, datorită faptului că Parlamentul este aici, dar guvernul nu se poate baza doar pe el și, în orice caz, va lua măsuri, dacă împrejurările o cer, ca forța auxiliară pentru întărirea armatei sale și apărarea acelei provincii să fie eficiente. Ultima sa scrisoare, pe care am primit-o, vorbeşte despre Bistriţa (Beszterce), oraş pe care l-a ocupat împreună cu Năsăudul (Naszód), cuibul rebeliunii Oláhilor, la 2 ianuarie, și trebuie să menționez, cu un respect deosebit, că până acum obișnuia să spună dinainte în ce zi, la care oră aveau să se împlinească toate previziunile sale. A scris că pe 20 decembrie

va ocupa Clujul, iar pe 29 a scris că va ocupa Bistriţa (Beszterce) și Năsăudul (Nasód) pe 2 ianuarie, așa că toate planurile i-au fost îndeplinite punct cu punct".

La Bistriţa, armata a trebuit să se odihnească, o vreme, căci a făcut călătoria de la Cluj, până aici, într-un singur marş. În frigul de 20 de grade, soldații au dormit, de două ori, sub cerul liber, au purtat două bătălii și au lua o masă caldă doar o dată pe zi. Muniția s-a terminat și ea. În Bistrţa, armata a rămas doar pentru odihnă, şi, între timp, trupele își reparau îmbrăcăminte, își puneau armele în ordine, strângeau ostaşi din jurul Bistriţei, aşteptând sosirea muniției. Apoi generalul Bem l-a numit pe colonelul Bem Riczkó comandant al Bistriţei-Năsăud, lăsându-i la dispoziţie batalion de infanterie Sándor, o divizie de husari din Coburg (Koburghussars) și câteva tunuri, și a continuat marşul cu armata sa spre Tihuţa (Tihuca). Acesta a fost locul unde armata imperială unită s-a pregătit pentru o bătălie finală, înainte de a părăsi Transilvania.

Satul Tihuţa este situat în valea Bistriţei. Valea se îngustează la câteva sute de pași, munții înalți, nordici și sudici, formează un adevărat pas de munte, iar pe ambele părți munții sunt atât de înalți, încât nu pot fi ocoliți în niciun fel; au control total asupra drumului spre Bucovina. Prin urmare, dacă armata maghiară dorea cu adevărat să-și revendice Transilvania de Nord drept a ei, trebuia neapărat să ia Tihuţa. Sarcina nu a fost ușoară, dar generalului i-au plăcut sarcinile deloc ușoare. Sándor Teleki, care nu și-a dat drumul nici după apariția generalului Bem; Ödön Beöthy, pe care l-a luat cu el în campania împotriva lui Urban, în calitate de comisar guvernamental pentru aprovi-

zionare, au imortalizat bătălia de la Tihuţa cu povestea sa inspirată. El a consemnat cuvintele lui Bem, înainte de luptă:

„Urban a luat o poziție de luptă la Tihuţa, care, după cum văd pe hartă, este o fortăreață naturală puternică, mai ales acum, în această zăpadă abundentă, este aproape imposibil să o ia. O vom lua! Dacă Tihuţa va fi al noastră, Urban e pierdut. Va avea de ales între două lucruri: ori va depune armele, ceea ce nu va face, ori se va retrage la Cernăuţi (Cernovitz). Îl urmăresc, neîncetat, până la epuizare, până să ne prăbușim. Îmi pare foarte rău, ne va costa mult, dar trebuie să facem aşa. Mâine, partea de nord a Transilvaniei, adică jumătatea Transilvaniei, va fi a noastră. Rezultat grozav! Cei care merită se pot bucura de ea".

Pe 3 ianuarie, Urban a ajuns la Tihuţa, în jurul orei patru, după marșul anevoios pe zăpadă abundentă. Erau douăzeci de grade frig, iar în Tihuţa se adăpostiseră locuitorii din Bistriţa și Naăsăud, fugind odată cu soldați și civilii imperiali. Urban a sosit cu armata lui înfometată, dar nu a găsit nimic de mâncare în localitate. El însuși și-a dat seama că nu poate rămâne mult timp în acest loc și, prin urmare, a trimis o parte din trupele sale în Bucovina.

În defileul îngust al Tihuţei, nici una dintre părțile aflate în război nu și-a putut desfăşura forțele, iar în această situație, dezavantajoasă pentru ambele părți, a avut loc o luptă disperată între armatele maghiară și austriacă, de dimineața, devreme, și până noaptea, târziu. După cum scrie Czetz, „Aici austriecii, cu ultimele chinuri ale dis-

perării, nu se mai luptau pentru stăpânirea țării, ci pentru a-și salva onoarea militară, şi au mutat fiecare piatră pentru a-și păstra poziția, dar eforturile lor au fost rupte și de voința lui Bem, și de eroismul trupelor sale, care nu au mai cedat. Pozițiile inamice au fost depășite și ultima putere a disperării a fost folosită de către ostaşii împăratului, dar a fost urmată, curând, de apatia care lipsește rar sau niciodată în asemenea crize. Inamicul și-a aruncat armele şi, pentru a-şi salva pielea, a alergat în grupuri în pădure, unde foamea sau frigul i-au dat curând în mâinile maghiarilor învingători, căci toate legăturile de disciplină au fost rupte și imperialii, mărșăluind spre Cernăuţi (Czernowitz), fără arme și muniție, arătau ca nişte pungi de piele, cu picioarele goale și cu membrele înghețate; pentru ei, în Bucovina, se organizau adunări publice, deşi nu mai puteau fi numiţi, pe bună dreptate, armată".

Cu aceasta, armata de nord a austriecilor a fost complet împinsă afară din Transilvania. Generalul Bem a lăsat acum la latitudinea ofițerilor să decidă: vor să meargă cu el în Bucovina, în urma lui Urban? Câteva sute de voluntari întreprinzători i-au stat alături și cu ei a înaintat spre Vatra Dornei.

Pe 4 ianuarie, la ora două după miezul nopții, Urban și-a continuat retragerea, cu armata principală, lăsând în urmă două companii de grăniceri, cu două tunuri de 3 ţoli, sub comanda căpitanului Arsenti, cu ordinul de a ține strâmtoarea până la ora unu, după-amiază. Între timp, armata maghiară a mărșăluit și bombardamentele au început în așa măsură, încât s-a auzit bubuiturile în Poiana

Stampei. Arsenti nu a acceptat bătălia, ci a părăsit strâmtoarea, cu trupele sale.

Generalul Bem, cu o companie a batalionului 4 honvezi, o parte a Legiunii Viena, artileriştii debreţeni şi câţiva husari secui, s-a aruncat după fugari. Micul detașament de raid l-a depășit pe Urban, la Vatra Dornei, iar acolo, în urma atacului curajos al Batalionului 4 Gărzi Interne și al Legiunii Viena, inamicul s-a retras în grabă la Cernăuţi", iar maghiarii și-au continuat avansul rapid, sub foc; erau obosiți, iar frigul cumplit îi chinuia. Și-au atins scopul în acest fel: inamicul a dispărut din Transilvania Superioară și armata maghiară a avut pierderi abia cuantificabile: câțiva morți și douăzeci de răniți". Imperialii au fugit la Câmpulung; unii dintre soldați au fost internați, cu membrele degerate. Printre ei s-a numărat şi Jablonsky.

Așa că Bem a informat încă o dată guvernul de la Debrețin cu o veste bună, dar a primit vești triste din cealaltă parte a țării. Pe 3 ianuarie, Görgey și-a început retragerea către Vác: inamicul i-a atacat doar ariergarda, la Tétény, dar nu i-a putut face rău. Windischgrátz nu l-a primit pe Bicskén Batthyány și a vorbit cu ceilalți membri ai delegației doar ca persoane fizice, deoarece, după cum spunea el, nu putea recunoaște un parlament care fusese dizolvat de rege. El a declarat că nu va opri operațiunile militare înainte de predarea necondiționată a țării. El a cerut ca armata „partizană" să depună armele. Pe 5 ianuarie, i-a trimis acasă pe membrii delegației. Pe 4 ianuarie, Csányi l-a informat pe Kossuth despre deprimarea care predomină în Pesta: „Iată-ne, din nou, ca într-un oraș devastat de moartealui Bús, toată lumea se retrage, dar nu

şi Perczel Budán, iar noi voi rămâne aici până se va retrage și el.

În dimineața zilei de 5 ianuarie, ostașii lui Perczel au părăsit Buda. Pesta a ridicat steagul alb și, la ora unu, după-amiază, trupele austriece au defilat prin capitală, în sunetul muzicii. Datată în aceeași zi, infama proclamație de la Vác a lui Görgey, primul document de trădare, conform căruia Corpul Regal Maghiar al Dunării rămâne fidel jurământului său, apără constituția aprobată de Ferdinand al V-lea împotriva tuturor dușmanilor cuceritori, dar luptă cu hotărâre împotriva celor care ar încerca să răstoarne, prin încercări republicane, regatul constituțional"; la 6 ianuarie, Görgey a pornit din Vác, pentru a elibera Lipótvár,

Generalul Bem își va începe munca de organizare, la Bistrița (Besztercé), pe 6 ianuarie. Putea să facă asta acum, pentru că Urban nu-l amenințase de mult cu vreun pericol. Invazia Bucovinei, de la începutul lunii ianuarie, a avut un efect intimidant la Cernăuţi: multe familii au părăsit orașul, au fost mutate cuferele imperiale; regimentele de cazaci și artileria au mărșăluit până la granița cu Moldova, cu o viteză febrilă. Vestea raidului lui Bem s-a răspândit în Lwów, pe 7 și 8 ianuarie; se vorbea despre 30.000 de unguri, care se apropiau. Comandoul general din Galiţia a trimis 2 batalioane, o baterie și o escadrilă de cavalerie ușoară imperială, dar unii dintre ei s-au întors la Lwów, cu membrele înghețate din cauza frigului de 22 de grade!

Se poate pune întrebarea: de ce Puchner nu l-a atacat pe Bem, când era ocupat să-l alunge pe Urban? Explicația este evidentă: dacă Puchner mergea cu toată puterea împotriva lui Bem, secuii din spatele lui puteau ocupa cu ușurință Sibiul (Nagy Szeben) și Brașovul, iar în acest caz, ultima legătură, prin Ţara Românească (Havaselvén), cu Ungaria de Sud s-ar fi pierdut, iar corpul austriac ar fi prins în capcană Transilvania. Puchner nu l-a putut ataca pe Bem, deoarece trebuia, în primul rând, să aibă grijă de cheile Turnu Roşu (Vörötorony), Bran (Törcsvár) și Timiş (Tömös, de lângă Braşov – n. n.). Puchner nu avea încredere că o operațiune ofensivă împotriva lui Bem ar putea duce la succes, așa că, sub pretextul protejării sașilor, a considerat că este mai bine să nu se mute, deocamdată, din Sibiu.

Întorcându-se la Bistriţa, generalul Bem nu și-a putut face decât o imagine clară a pierderilor inamicului și a prăzii de război. Unsprezece tunuri au fost luaate de trupele maghiare (o parte dintre ele au fost demontate), au fost capturate sute de arme și de prizonieri, precum și o mulțime de muniții și îmbrăcăminte, care le-au fost foarte utile, în frig. Pe 8 ianuarie, Bem i-a scris comisarului guvernamental Beöthy: „În acest moment, toată partea superioară a Transilvaniei este complet curățată de trupele inamice și acum ne pregătim să reluăm operațiunile ofensive împotriva Sibiului. Nu am nici o îndoială cu privire la rezultatul norocos”.

Deci, Bem s-a pregătit, deja, pentru a lua Sibiul, pe 8 ianuarie. Scopul real al fostelor sale operațiuni era cuibul

principal al reacției săsești, centrul forțelor antirevoluționare.

Mai întâi a trebuit însă să organizeze regiunea Bistriţa. Pe 6 ianuarie, a făcut apel la poporul român răsculat: i-a chemat să depună armele și să se întoarcă acasă; oricine este găsit înarmat va fi deferit curții marțiale. El a repartizat trei comisari civili comandantului militar al regiunii Bistriţa şi a impus un font de război de 100.000 de forinți pentru zona rurală din Bistriţa-Năsăud. Apelul său la amnistie a fost făcut grăbit de faptul că, în ianuarie, condițiile din zonele etnice ale Transilvaniei deveniseră deja foarte sălbatice. La 8 ianuarie, insurgenții prefectului român Axente Sever i-au dat foc Aiudului (Nagyneyed) și l-au prădat; majoritatea locuitorilor au fost uciși. Doar 20-30 de case au rămas intacte. A fost incendiat și colegiul reformat, inclusiv biblioteca, care conținea aproximativ 25.000 de volume și manuscrise valoroase, un muzeu și diverse colecții de valoare științifică. Orașul încă ardea, în a treia zi. Dénes Popovics, prefectul român de Sebeş (Százsébés), a atacat și cucerit Sebeşul (Szászváros), pe 5 ianuarie, de unde a extorcat 9.000 de taleri. Mişcarea populară românească, care a început ca o luptă justă împotriva iobăgiei și s-a alimentat cu nemulțumiri reale – sub controlul autorităţilor austriece – s-a întors împotriva revoluției maghiare și acum a distrus fără discernământ populația maghiară. Pentru a zdrobi mișcarea, din 6 ianuarie, comisarul șef al Guvernului, Ödön Beöthy, a început să organizeze batalioane de vânătoare, pe model maghiar, a căror sarcină era recuperarea proprietății acestei organizații și protejarea localului maghiar.

În Bistriţa, generalul și-a asigurat bine armata cu îmbrăcăminte și încălțăminte, a înființat o direcție alimentară, l-a numit pe Riczkó comandant rural, a înființat o comisie administrativă militară, l-a numit președinte pe colonelul husar Mikes Kelemen, iar acesta ar fi fost însărcinat să înlocuiască Consiliul General al Transilvaniei. I-a spus lui Miklós Gál, comandantul corpului care înconjura Aradul, că nu are nevoie de ajutorul lui, pentru a recuceri Transilvania, ci că îi poate da lui Gál 2.000 de oameni și 2 tunuri; iar mai târziu se va grăbi să ajute cu toată armata. A organizat trei comenzi de teren în Transilvania: Clujul a fost repartizat să fie ținut de locotenent-colonel Imre Marzsó; i-au aparținut și următoarele localităţi: Negreni (Feketetó), Gyula, Huedin (Bánffyhunyad), Torda, Răscrci (Válaszút), Berend și Magyaregyreg (sat în Ungaria). 3 batalioane de bihorene, formate din cavaleria din Bihor și 4 tunuri, au fost aduse la Bistriţa, pentru a avansa în sudul Transilvaniei. El a luat în considerare forțele lăsate în urmă, pentru a securiza regiunile deja ocupate, spre deosebire de Beöthy, cu care a avut un dezacord puternic asupra acestei probleme, care era împotriva amnistiei şi nu i-a plăcut că, pe lângă salariul zilnic, generalul a ordonat ca membrii armatei să primească o halbă de vin, două pahare de pálinka, o litră de carne şi o jumătate de kilogram de slănină pe zi, şi că a stabilit alocaţia de pat la zece kruceri de argint. Beöthy a considerat această acțiune a generalului prea generoasă, din cauza Gărzilor Naționale, în special: Gărzile Naționale, care slujeau în linia de gardă de la Torda la Ciuc (Czucsá) nu au primit aceste beneficii. Dar era secretul său; nu a spus despre numărul soldaţilor, cu excepția mișcărilor militare. „Totul se poate întâmpla numai prin mine”, a spus Beöthy, pe 2 ianuarie, dar pe 16 ianuarie, din

cauza nemulțumirii garnizoanei Cluj, el a cerut să fie înlocuit, pentru că nu poate suporta pretenţiile Clujului.

În timpul șederii sale la Bistriţa, generalul Bem a fost atent la soarta secuilor. Până acum, lupta eroică a lui Áron Gábor și a curajoșilor patrioți secui nu i-au scăpat atenției. Majoritatea secuilor au luptat împotriva stăpânirii austriece, dar acum, în ianuarie, a avut loc o întorsătură decisivă, în lupta secuilor. O delegație secuiască din Bistriţa l-a vizitat pe general și i-a cerut să se grăbească în Secuime (Székelyföld), în special spre Târgu Mureş (Marosvásárhely)!

Ce s-a întâmplat în Secuime, de la începutul lunii decembrie?

Pe 5 decembrie, secuii au ocupat Prejmeru (Prázsmár) și au luat pe Caşolţul (Hermány); pe 9, s-au ciocnit cu Heydte (Friedrich August Freiherr von der Heydte), dar acesta i-a respins; pe 13, Sándor Gál a atacat tabăra lui Heydte, a împrăștiat-o și obligat-o să se retragă. Pe 16, s-a răspândit vestea că Bem se apropie şi au avut loc mai multe bătălii, în zilele următoare; pe 23 inamicul l-a atacat Tălişoara (Olasztelek) din Rika, iar husarii lui Kossuth, surprinși, s-au retras la Trei Scaune (Háromszék). Secuii s-au întors apoi acasă și Háromszék negociază cu Înaltul Comandament austriac. Pe 26, cer un armistițiu de la generalul locotenent Gedeon, pe 28 încheie acordul de la Araci (Árapatak), conform căruia regimentul de infanterie de grăniceri secui și regimentul de husari secui își păstrează armamentul integral; garda națională și organizațiile de gardă națională au fost desființate. Au trebuit să predea

armele și caii lor reședinței imperiale. Pe 2 ianuarie a fost ratificat acordul încheiat la Araci (Árapatak), care a fost acceptat și de comitetul de 24 de membri, la 3 ianuarie, și a decis să fie implementat de comisia de pace, formată din zece membri. Pentru ca pacea să intre în vigoare, Gedeon a pus condiția ca principalii soldați secui și reprezentanții civili ai comunității secuilor să depună jurământul de loialitate, la Brașov. La 5 ianuarie, o parte din ofițerii regimentelor de grăniceri secui, sub conducerea lui Sombory, s-au prezentat la Brașov și au depus jurământul de loialitate lui József Ferenc. Pe 6 ianuarie, Medgyes Puchner a emis o proclamație poporului secui și a promis că, dacă se vor întoarce la loialitate faţă de rege, vor primi același tratament ca și celelalte națiuni ale monarhiei. 86 de sate au trimis doi bătrâni secui, de peste 50 de ani, la Braşov, și au depus jurământul în numele poporului.

Motivul imediat pentru a negocia cu Gedeon a fost că colonelul Sombory a pierdut bătălia de la capătul podului, pe 24 decembrie. Întregul ţinut Trei Scaune a trăit în mijlocul celor mai mari griji. Totuși, de îndată ce a venit vestea că Ferdinand al V-lea a abdicat și generalul Bem a invadat Transilvania, cu armata maghiară, descurajarea secuilor a fost înlocuită cu speranță. Judecătorul regal Albert Horváth a convocat Comisia legislativă, pe 10 ianuarie, la Sfântu Gheorghe (György Sepsiszent), pentru a depune jurământul de credință, dar s-au prezentat foarte puțini oameni și doar câţiva au depus jurământul. Prin Cluj se răspândise deja vestea intrării lui Bem în aceste scaun, cu o forță deplină, după care unii dintre cei prezenți au depus jurământul, iar cealaltă parte a trecut de partea lui Wochen-

blatt, imediat ce au apărut primele știri tipărite despre intrarea generalul Bem în Trei Scaune.

Mulțimea secuilor, adunată în locuri publice, nu a fost de acord cu depunerea jurământului de loialitate și a fost nevoie doar de o mică scânteie, pentru a-i reaprinde speranța. Acum se știa că Bem înainta triumfător și că a învins armata austriacă, la Bistriţa. Delegația secuiască, care a apărut la Bistriţa, a raportat generalului despre înțelegerea încheiată cu Gedeon; a explicat că poporul secui avea cea mai mare încredere în Sándor Gál și l-a rugat pe Bem să se grăbească, cu armata sa, în Țara Secuiască. Bem a oferit delegației câteva sute de forinți bani de argint, l-a desemnat pe locotenent-colonelul Forró să li se alăture și a trimis un certificat de numire a lui Sándor Gál, precum și o proclamație către secui, în care îi informa că nu îi datorează nimic lui Gedeon; contractul încheiat cu acesta este considerat nul de drept.

Din Bistriţa, generalul s-a grăbit la Târgu Mureş (Marosvásárhely). Riczkó a lăsat în urmă batalionul de infanterie al lui Sándor, divizia de husari Koburg și o baterie de tunuri, iar el însuși a sosit cu armata sa, prin Reghin (Szászrégen) la Târgu Mureş; după ce a auzit de apropierea sa, colonelul August a evacuat orașul, iar garnizoana mică a orașului s-a retras la Mediaş (Medgyes). Prin urmare, Bem a reușit să cucerească orașul fără piedici şi a obținut o pradă considerabilă de război”...

„Situația nu era mai încurajatoare nici în est. Prezența trupelor țariste a fost un obstacol major în calea recunoașterii Porții a guvernului revoluționar maghiar,

întrucât trupele de ocupaţie ţariste erau staţionate chiar şi în principatele dunărene. Campania victorioasă a generalului Bem și curățirea Transilvaniei de inamic au avut, fără îndoială, un efect profund asupra trimișilor diplomatici străini la București. Trupele țariste din Muntenia, la auzirea apropierii lui Bem, şi-au strâns bagajele și plecarea lor ar fi însemnat că corpul diplomatic de la București ar fi câștigat mai multă libertate de mișcare. La București, Lüders a încercat în zadar să-i câștige pe comisarul imperial turc, Fuad Effendi, și pe comandantul-șef turc, Omer Pașa, împotriva lui Bem; nu i-a putut convinge să susțină intervenția în Transilvania cu trupe. Aceasta a arătat că nu a lipsit bunăvoința față de revoluția maghiară din partea turcă, iar Bem în special a avut susținători printre turci. Desigur, generalul Bem era conștient că guvernul maghiar nu se putea aștepta la ajutor de la turci, ci doar la neutralitate binevoitoare în cel mai bun caz. Acest lucru ar fi fost suficient și în situația dată, când armele lui Bem au înaintat victorios de-a lungul granițelor Bucovinei și Moldovei”...

„Bem a răspuns astfel la întrebările urgente ale lui Kossuth: Nu putea merge în Ungaria, cu o armată din Transilvania, căci ar fi târât cu el toată forța lui Lüders și, în acest caz, armata maghiară, unindu-se în regiunea Tisa-Mureş, care nici cu trupele lui Bem n-ar fi fost mai mare de 50-60 de mii de oameni!, Bem ar fi fost prins între Lüders și Paszkievics. Am văzut că Bem nu a reușit să adune suficiente forțe în Transilvania pentru a face față diviziei de 12.000 de oameni a lui Grotenhjelm. În plus, după cum scrie Mihály Horváth, era imposibil să ducă trupele, în mare parte compuse din secui, din Transilvania,

în Ungaria. De aceea, Bem a decis să sprijine Moldova și a vrut să-l atragă pe Omer Pașa de partea cauzei maghiare. În ceea ce privește problema Comandamentului General, Bem a luat o poziție consecventă și în acest domeniu. Chiar și de departe, a putut vedea clar reacția distructivă din cadrul armatei și a fost posibil să lupte împotriva ei cu succes doar cu puterea unui comandament revoluționar. De aceea a pretins putere nelimitată pentru sine.

Pe 12 iulie, Kossuth era deja la Szeged; în această zi, a ţinut marele său discurs oamenilor din Seghedin. După cum a explicat, el alege Szeged ca centru al operațiunilor sale militare și, prin urmare, crede că libertatea Europei va radia de la Szeged; dacă ar găsi un asemenea nenorocit care a încercat să subjugă țara și să se ridice la puterea dictatorială, l-ar ucide el însuși. Acest lucru s-a aplicat lui Görgey. În acest moment, Görgey s-a comportat deja de parcă ar avea ceva de-a face cu guvernul. Pe 12 iulie, căpitanul țarist Adlerberg a intrat în Pesta, fără rezistență; pe 13, Görgey și armata sa au părăsit Komárom, iar în aceeași zi, generalul-locotenent Ramberg a intrat în Buda, cu Corpul 3 austriac. Guyon a înscris ultimul mare triumf al armelor maghiare, la Hegyes: Jellacsics s-a retras pe malul sudic al Dunării și nu mai putea interveni; Kossuth i-a scris lui Bem că armata superioară era încă la Komárom. Doar câteva zile mai târziu, Kossuth a aflat că Görgey a înaintat la Vác și a luptat acolo, dar nimeni din Szeged nu știa de unde a plecat. Pe 17, Görgey a părăsit Vác, în direcția Losonc-Miskolc, pentru a ocoli forțele țariste și a se uni cu forțele de pe Tisa.

În aceste zile ale revoluției, pline de evenimente îngrijorătoare, **ideea unirii cu naționalitățile, și anume cu românii**, a ieșit din nou în prim-plan, la sediul guvernului. Negocierile, care s-au desfășurat, cu intermitență, din luna mai, între **reprezentanții democraților revoluționari români**, pe de o parte, și **guvernul ungar**, pe de altă parte, au dus la un rezultat la jumătatea lunii iulie. Pe baza **proiectului lui Bălcescu**, planul de reconciliere maghiaro-român, s-a născut la Szeged, la 14 iulie, iar Kossuth a acceptat și planul de formare a Legiunii Române, deci munca tenace a lui Bălcescu a dat roade În timp ce negocierile cu opoziţia sârbă s-au blocat, în acelaşi timp, relaţiile maghiaro-române promiteau o nouă întorsătură radicală. Faptul că acest lucru s-a întâmplat, pe lângă atitudinea mai înţelegătoare a guvernului maghiar, era fără îndoială facilitatorul de ordinul întâi al încrederii cu care atât poporul român, cât și liderii săi revoluționari, printre care **Bălcescu și Bolliac**, șeful armatei transilvănene, așadar politica generoasă de adunare a oamenilor, a eșuat în parte din motive tragice. Rolul a fost jucat de atacul lui Hatvani și avem informații că **Iancu** însuși și-a exprimat ulterior intenția de a pune mâna pe unguri. Din păcate, nu a venit rândul lui.

În ceea ce privește starea de spirit a poporului român, este remarcabil un raport al locotenent-colonelului Simonffy, în care îi spune lui Szemere că **poporul român ar fi dispus să se împace**, doar că are puțină încredere în noi, deși, după cum se spune, Csutak și Hatvani, i-au fost înșelat de mai multe ori, dar au arătat o mare încredere în generalul Bem. Vocea sinceră a liniștii se aude și în **scrisoarea pe care Iancu** a trimis-o locotenentului colonel

József Simonfíy, la 27 iunie: „Crede-mă, fraților, că vedem foarte clar și credem foarte ferm, că, în **aceste două ţări frăţeşti**, ungurii nu pot vorbi despre fiinţă şi viitor, fără români, iar românii nu pot vorbi despre asta fără unguri”. Întârzierea guvernului maghiar este, în primul rând, de vină pentru faptul că o oportunitate favorabilă a trecut neexploatată, iar negocierile nu au dus la un rezultat practic.

Bălcescu a considerat, de asemenea, sarcina lui de a aduna mase mari ale poporului român de partea luptei pentru libertate a Ungariei. Unul dintre principalele sale suporturi morale a fost tocmai politica de naționalitate, întruchipată în persoana lui Bem; de aceea, a fost atent la fiecare știre care venea din Transilvania cu o neliniște atât de îngrijorată; de aceea s-a descurajat, când armele ungurești nu au învins și a aplaudat când generalul Bem a bătut inamicul. **Planurile lui Bălcescu includeau medierea între Iancu şi unguri**. Nu poate însemna decât un regret că generalul Bem nu a profitat la timp de oferta lui Bălcescu și nu a semnat o înțelegere cu Iancu, atunci când încă era posibil.

Este meritul lui Kossuth că a făcut anumite concesii națiunii române, deși limitate, și astfel a făcut astfel posibilă semnarea acordului, care a servit drept bază pentru reconciliere. Convenția recunoaște că **poporul român este o naționalitate separată** și dispune ca, în viitor, **să fie numit „român” în documente**: reglementează **utilizarea limbii în viața privată, în școli și în administrația publică**, dar nu ajunge la ideea de autonomie teritorială. Convenția este însă remarcabilă şi ocupă un loc în istoria relațiilor dintre poporul maghiar și poporul român.

Kossuth i-a dat lui Bălcescu bani pentru înfiinţarea legiunii şi îl îndrumă pe Bernei să-i primească bine pe Bălcescu şi Bolliac şi să stabilească condiţiile de organizare a legiunii române. În ochii lui Kossuth, formarea unei astfel de legiuni românești era justificată şi pentru liniștirea poporului român, dar și pentru liniștirea opiniei publice străine, dar şi pentru a sprijini planul lui Bem în Moldova și în Muntenia: dacă Bem intra în Moldova, cu legiunea română în frunte, atunci populaţia de acolo nu se va revolta împotriva armatei maghiare.

Proiectul de pacificare exprima recunoașterea faptului că **naţiunile maghiară și română trebuie să se ajute reciproc** și să lupte sub același drapel pentru apărarea libertății. Deci, dacă batalionul român ar fi avangarda, „consecințele ar fi incalculabile”, îi scrie guvernatorul lui Bem. „Dacă treaba se conturează, vă rog să chemați domnii la o întâlnire, cu câteva zile înainte, pentru a putea face aranjamente din timp, pentru că este de dorit ca acolo să fie văzuți ca prieteni. Cred că este foarte necesar să spunem, în proclamație: ca prieteni ai turcilor și ai valahilor, venim să-i eliberăm de presiunea rusă”.

Această scrisoare a guvernatorului este demnă de remarcat și din alte puncte de vedere: îi explică lui Bem în detaliu situația de război și situația financiară a guvernului, explică de ce a trebuit să se mute sediul guvernului la Szeged și îl îndeamnă pe Bem să aibă răbdare în chestiuni financiare. „Banca va fi bine în trei zile, așa că voi trimite 200.000 taleri casieriei dumneavoastră”…

Revoluționarii din Muntenia (Havalselve) aşteptau cu nerăbdare şi cu cele mai mari speranțe, operațiunea în Ţara Românească a generalului Bem. Planul legiunii a revărsat un nou entuziasm, mai ales, în Bălcescu. El îi raportează fericit lui Ghica despre negocierile sale cu Kossuth și devine clar că cel mai sigur angajament al speranțelor sale este generalul Bem. Bolliac, care împărtășea în totalitate politica pro-maghiară a lui Bălcescu, era apropiat de generalul Bem și avea o relație bună cu generalul polonez. Într-o zi i-a pomenit lui Bem că românii i-ar oferi o altă carieră, decât ungurii, dacă ar fi de partea românilor și ar alunga trupele țariste din Muntenia; Bolliac ar fi vrut să-l aleagă pe Bem ca rege al românilor, iar după Bălcescu, Bem nu a receptat prost această ofertă. Bem era principala speranță şi a democraților revoluționari români, în acest moment. La 14 iulie, Bălcescu l-a informat pe Ghica de acordul său cu Kossuth.

„Iubite Ghica, cazi în genunchi şi mulţumeşte lui Dumnezeu, ţara noastră a fost mântuită. Vin de la Kossuth. Ceea ce cu greu am îndrăznit să visez s-a împlinit. Bem i-a bătut pe ruși, la Bistriţa (Besterce) și i-a alungat; acum a plecat la Braşov și apoi în Muntenia. Am văzut telegramele tale. Mi le-a arătat Kossuth. Vor să-l atragă pe Omer Pașa cu bani. Va funcționa. Vă puteți imagina bucuria mea, când Kossuth mi-a sugerat să-l conduc pe **Iancu, cu toată armata lui în Muntenia**. El a spus că toţi românii ardeleni si bănăţeni ar trebui să meargă, să salveze Principatele, pentru că **acolo este temelia naţionalităţii române**. Deci, împreună cu Bem, voi pleca în curând spre Ţara Românească, cu o mare forță militară și 8 milioane de români, care se ridică împotriva rușilor. Kossuth îmi facilitează

operațiunea în Transilvania în toate și îmi asigură și bani; el este cu adevărat un om grozav. Acum cred că cauza libertății va triumfa. Nu am fost niciodată atât de fericit ca în acest moment.

Speranțele revoluționarilor români pentru o diversiune în Moldova sau Muntenia au fost firesc exagerate. Am văzut deja că Bem avea o forță armată extrem de mică și nu cea mai bună din Transilvania; nu era posibil să ne așteptăm la rezultate mari de la asta. Rüstow scrie că nimic altceva nu se putea spera, de la diversiune moldovenească, în afară de faptul că Bem va continua să se bată cu armatele lui Lüders și Grotenhjelm, în Transilvania, și astfel să le împiedice să înainteze pe câmpul de luptă maghiar și să se unească cu Paszkiewicz, acolo! Scopul, după cum vom vedea, generalul Bem l-a atins cu adevărat

La ora 3, în după-amiaza zilei de 17 iulie, generalul Bem a părăsit Miercurea Ciuc (Csíkszereda), urmându-și trupele pe drum, în valea Casinu Nou (Kászon), spre Târgu Secuiesc (Kézdívásárhely). La miezul nopții, în aceeași zi, a ajuns la Szárazpatak (la 10 km nord de Kézdivásárhely) și pe 18, la Eresztevény. A stat aici până la ora unu, după-amiaza. Divizia secuiască, rapid reorganizată, era gata să lupte din nou.

Pe 17, generalul Lüders a sosit la Fogaras (a aşteptat mai întâi, până a sosit Clam Gallas la Braşov). Făgăras a fost deja asigurat de comandantul anterior lui Engelhardt, Lüders. Generalul şi-a adunat trupele la Făgăraş, lăsând în urmă 8 batalioane, 3 escadroane de cavalerie şi 16 tunuri, pentru a-l sprijini pe Clam, daca era nevoie de

legătura cu rușii, iar Lüders s-a dus la Szkor éra (lângă Turnu Roşu), cu cea mai mare parte a trupelor sale, pe 18. Engelhardt, așteptând venirea lui Lüders, și-a continuat călătoria spre Sibiu, pe 18, și a ocupat Porumbacul (Porumbak), pe 19. Aici a aflat că podul Oltului, de la Bradu (Fenyőfalva) era ocupat de un detașament maghiar; acesta era pasajul care ducea la Cheile Turnu Roşu (Vörötorony) și la Sibiu (Szeben)”...

Între timp, Grotenhjelm a pornit la atac împotriva diviziei Bistriţa, care era condusă de locotenent-colonelul György Damaszkin, după plecarea lui Bem, și a cărei poziție era la Sărăţel (Szeretfalva). Pe 16, Grotenhjelm a adunat trupele austriece (3 batalioane, 5 escadrile de cavalerie și 17 tunuri) și a lansat un atac pe două coloane: brigada lui Pavlov a înaintat pe drumul național spre Sărăţel, în timp ce celelalte trupe, sub conducerea personală a lui Grotenhjelm, au înaintat în Budac (Szászbudak), Bilak şi Harina (lângă Münzdorf, spre dreapta ungurilor). Damaskin a aflat cu mult timp înainte de pregătirea atacului evaziv împotriva aripii drepte și, prin urmare, la apropierea lui Pavlov, a evacuat Sărăţelul și s-a retras într-o poziție avantajoasă, în spatele satului Galaţi (Galac). Sub greutatea atacului, a trebuit să se retragă şi de aici, la vest de Teke, la Sângiorz (Szentgyörgy). Nici Grotenhjelm nu a profitat de victoria sa – ar fi putut ajunge cu ușurință la trupele lui Lüders, în valea Oltului! –, dar, pe 17, s-a retras pe fosta sa locație, la Bistriţa. Astfel, trupele maghiare se puteau retrage netulburate și ajungeau la Reghin (Szászrégen), prin Urmeniş (Mezőörményes). Pe 20, Grotenhjelm a împins majoritatea trupelor austriece spre Sărăţel,

ca avangardă, iar cu grosul armatei a tăbărât între Bistriţa și Pădureni (Besenyő)!

Ramming scrie că generalul Bem a adunat 12.000 de oameni și 50 de tunuri, în Ținutul Secuiesc, cu scopul de a lua Braşovul și de a invada Moldova! Acest număr este fără îndoială foarte exagerat. În orice caz, Bem nu ar fi putut avea mai mult de șapte sau opt mii de oameni. Cu această armată, el se pregătea acum să înfrunte pe Clam Gallas și să ocupe Sfântu Gheorghe (György Sepsiszent). Numai posesiunea Târgului Secuiesc (Kézdivásárhely) nu ar fi acoperit suficient spatele generalului Bem, în timpul expediției moldovenești. De asemenea, a trebuit să se gândească să împiedice inamicul, deplasând trupe în sus, pe valea Oltului, ca să intre în stăpânirea drumului Târgu Secuiesc (Kézdivásárhely) – Miercurea Ciuc (Csíksereda) și să întrerupă legăturile acolo. Prin urmare, Bem a trebuit să ocupe Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgy), precum și linia Râul Negru (Feketeügy), pentru a preveni atacul lui Clam Gallas, de la Ozunca Băi (Uzon) către Târgu Secuiesc, care, la rândul său, amenința că va bloca strâmtoarea Oituz (Ojtoz). Pe 20 iulie l-a atacat pe Clam, care nu se aștepta deloc la acest atac. Pentru Clam, când a văzut că Bem nu l-a atacat la Sfântu Gheorghe, în valea Oltului, ci se îndrepta spre Târgu Secuiesc, în valea Caşinului (Kászon), a presupus cu siguranţă că generalul este acum în drum spre Moldova. Surpriza sa a fost cu atât mai mare când a primit vestea, pe 19, că o armată maghiară se pregătește să ocupe Măieruş (Szászmagyarós), între Földvár și Racoşul de Sus (Felsőrákos) și că se aștepta și un atac dinspre Târgu Secuiesc. I-a trimis un mesaj lui Dick, să trimită imediat cele patru batalioane ruse, de pe Grădina

Zmeilor (Sárkány), pe drumul de la Földvár, către Munţii Perşani (Persány), pentru a sprijini armata austriacă. Cu toate acestea, acest ajutor nu a fost necesar, deoarece avanposturile maghiare s-au retras, pe 20. Atacul lui Bem din 20 a fost un dublu atac: împotriva brigăzii austriece a lui Van der Nüll și a detașamentului rus al lui Rennenkampf. După o scurtă rezistență, amândoi s-au retras. Comandanții de divizie și brigadă austriece, sub influența mai multor zile de anticipare nervoasă a atacului Bem, s-au gândit doar la retragere. Bem a capturat cu ușurință Sângiorz (György Sepsiszent). Cu aceasta, a văzut că tot Ținutul Secuiesc era acoperit, iar Clam Gallas nu putea face nimic împotriva lui, și, deci, putea să intre în Moldova. Clam Gallas a renunțat la Háromszék (lângă Sângiorzul Secuiesc) și și-a împărțit armata pe mai multe direcții, pentru apărarea Brașovului, unindu-le la Hărman (Szászhermány). Pe 21 iulie, Bem i-a scris guvernatorului: „Lucrurile nu merg rău aici. Oamenii din Secuime vin la mine în număr destul de mare, aproximativ 15.000 dintre ei s-au adunat deja. Din păcate, nu au nici o armă... În prezent, stau pe linia de la Moacşa (Maksa) – Angheluş (Angyalos) – Sângiorzul Secuiesc (Sepsiszentgyörgy). Deci aproape întregul Ținut Secuiesc este asigurat. Respirăm liber și continuăm cu noi recrutări. Ca să-mi petrec util timpul de care mai am nevoie să pregătesc atacul împotriva inamicului, care își adună forțele în jurul Brașovului, numărând aproximativ 20.000 de oameni, mâine vreau să intru, prin defileul Oituzului, în Moldova”.

Pe 21 iulie, Bem a atacat din nou inamicul la Ilieni (Illyefalva), fără prea mult efort. Clam Gallas nu a îndrăznit să riște nimic: pe 21 iulie, fără a îndrăzni să se

gândească la o luptă serioasă, a părăsit Háromszék și s-a retras la Bârsa (Barcaság), după două lupte neînsemnate. Bem știa că Lüders lăsase o brigadă rusă pe Făgăraș, cu sarcina de a se repezi în ajutorul lui Clam Gallas, dacă era necesar (Lüders a ocupat orașul pe 21 iulie!). Nu se putea aștepta la succes tactic direct, într-un echilibru de putere atât de nefavorabil. Întrucât a văzut ca sarcina sa principală ca să împiedice Corpul 5 țarist să ajungă în Marea Câmpie și să țină inamicul departe de Ținutul Secuiesc, a trebuit să recurgă la acțiuni indirecte, pentru a atinge acest scop. Nu a reușit să ridice un obstacol direct împotriva lui Lüders, ca să se întoarcă spre vest și să ia pe Sibiul. Pentru a „perturba planurile operaționale ale rușilor", a trebuit să transfere operațiunile într-o zonă din care să fie întrerupte relațiile armatei țariste cu patria-mamă sau cel puțin să fie amenințate cu întreruperea lor, ca fiind cel mai potrivit pentru aceasta; generalul a renunțat la ideea eliberării Brașovului, a renunțat la ocuparea strâmtorii Timişul de Jos (Tömös) și Bran (Törcsvár). Invazia Moldovei a fost pregătită ca o surpriză pentru inamicul întors spre sudul Ținutului Secuiesc (Székelyföld)...

În 22 iulie, trupele maghiare, care se pregăteau să invadeze Moldova, s-au adunat în jurul strâmtorii Oituz. Era o armată foarte mică, în fruntea căreia generalul urma să efectueze diversiune. După spusele lui Breit, Bem a intrat în Moldova cu 2.000 de infanterişti, 1.000 de călăreţi şi 4 tunuri!! Bem însuși pune numărul trupelor sale la 2.000, în raportul său din 25 iulie, de la Târgu-Ocna. A fost o bătălie mică. Generalul țarist Moller avea în Moldova 8 batalioane, 10 escadroane de cavalerie și 16 tunuri. Noroc că rușii au aflat de venirea lui Bem prea târziu și nu și-au

putut uni imediat trupele împrăştiate, aşa că, în momentul atacului, situația l-a favorizat pe Bem. Pasul Oituz era păzit de un singur batalion, iar un alt batalion a ocupat Târgu-Ocna, pentru a fi cu ochii pe valea Trotuşului (Tatros). La Onesti, la 3 ore de Ocna, era staţionat un batalion cu artilerie semiuşoară.

Pe 22 iulie, Bem s-a adresat locuitorilor Moldovei cu o proclamație, din strâmtoarea Oituz.

Batalionul de luptă rus, staționat la Hârja (Hárja), în defileul Oituz, a fost lovit în mod neașteptat de atacul lui Bem. Rușii au rezistat curajos o vreme, așteptând ajutor, dar ajutorul a întârziat. Generalul Ustrogov a pornit de la Onești, cu un batalion de luptă și cu o jumătate din efectivul de artilerie, la aflarea veștii incursiunii, dar a întâlnit batalionul din Hârja, care se retrăgea deja, lângă Grozești. Aici, armata rusă de 1.600-1.800 de oameni s-a apărat îndelung, dar când husarii maghiari au ocolit aripa stângă a armatei ruse, cavaleria rusă nu le-a mai putut sta împotrivă și s-a retras la Onești. Bem i-a urmărit până la Filipeşti. S-a întors la Grozeşti, pentru cazare peste noapte.

Cu toate acestea, rușii, care s-au retras pe 23, nici măcar nu au îndrăznit să ajungă la un acord cu armata lui Bem, căci se credea că ar fi mult mai mare decât era cu adevărat, că toată garnizoana țaristă din Moldova n-ar fi putut să țină piept armatei lui Bem La 24, Ustrogov a ocupat Oneștiul și Târgu-Ocna.

Apariția generalului Bem a provocat un uluire în Moldova. Aici, după ce trupele țariste au zdrobit revoluția,

în vara lui 1848, poporul era departe de a se fi împăcat cu stăpânirea opresivă țaristă. Emisarii revoluționari au călătorit în toată țara și au găsit un răspuns bun în rândul poporului român asuprit, dovadă vie în acest sens fiind numeroasele rapoarte, trimise de Lüders țarului, în care spune că agenții revoluționari activează deschis împotriva țarului şi guvernului, și că sunt în corespondență cu țările străine.

Un raport diplomatic de la București, datat puțin mai târziu, pe lângă faptul că afirmă că proclamațiile lui Bem nu au avut nici un efect asupra populației moldovenești, consideră că „este necesar să remarcăm că nu este adevărat că țăranii din Moldova și din Muntenia sunt ostili cauzei ungurilor. De fapt, ei mai degrabă îi simpatizează și, în orice caz, în principate trăiesc aproape 20.000 de familii maghiare, printre care s-au numărat și susținători ai armatei insurgente, încă de la începutul războiului".

Agenţii ţarişti din Principatele Dunărene au fost şi ei extrem de preocupaţi de comportamentul revoluţionar al populaţiei. Orice posibilă mișcare în Moldova reprezenta un mare pericol, mai ales în ceea ce privea Galiția, deoarece existau motive de teamă că revoluția s-ar putea răspândi şi în Galiţia, scena conspirațiilor revoluționare. Rapoartele trimișilor ruși sunt pline de frică, în acest moment, iar principala cauză a acestor temeri este generalul Bem, a cărui mișcare s-ar putea răspândi în Galiția. Ministerul țarist de război l-a avertizat pe Lüders că Bem va profita de slăbiciunea momentană a forțelor țariste din Galiția și va încerca să pătrundă în această direcție.

Apariția generalului Bem a avut și un mare impact asupra populației moldovenești. În arhivele țariste s-a păstrat un raport către Ministerul de Război al unui oficial, pe nume Tumanski, în care oficialul țarist descrie starea de spirit din Moldova, la momentul invaziei lui Bem: oficialii ruși au fost cuprinşi de panică, la știrea că Bem se apropia de Oituz şi ataca Târgu Ocna. Se temeau că, în timp ce Lüders va ocupa Sibiul și Brașovul, Moldova va cădea complet, fără apărare, în mâinile lui Bem. Raportul lui Tumanszki spune că aici sunt mii de tâlhari, care toți așteaptă să apară Bem, pentru ca apoi să se întoarcă împotriva oficialităților țariste. Acești „mii de tâlhari" erau desigur populația exploatată.

La vestea aparitiei lui Bem, consulii rua şi austriac au luat măsuri de fugă în Basarabia, iar unii dintre boieri şi-au împachetat deja obiectele de valoare.

În mod destul de justificat, Bem avea speranțe mari în răscoala populației moldovenești, care, dacă s-ar fi întâmplat la timp și cu suficientă forță, ar fi fost, fără îndoială, de mare ajutor. Armata țaristă, aflată sub comanda generalului Moller, poate că nici măcar n-ar fi avut timp să se concentreze cu suficientă viteză. Ordinul de zi al lui Bem, dat la Târgu Ocna, pe 25 iulie, este optimist cu privire la succesul campaniei:

„Alaltăieri, am trecut granița în zori și am găsit inamicul la câteva sute de pași în față. Un regiment de 4 batalioane, cu câte o mie de oameni în fiecare batalion, păzea frontiera împotriva noastră; cu atacurile noastre hotărâte, i-am învins pe toți cei pe care i-am găsit în cale.

Pozițiile pe care dușmanul le-a luat una după alta au fost cucerite de tinerii noştri soldați cu multă îndrăzneală; aveam vreo 2.000 de oameni şi, totuşi, inamicul nu ne-a putut rezista si l-am urmărit până am fost nevoiţi să ne oprim la Cilipeşti, din cauza oboselii. Ce s-a întâmplat în acea zi a fost grozav (inamicul a pierdut 500 de oameni). Ieri, ne-am continuat drumul: am ocupat Voinesti şi Târgu Ocna... Am atins scopul venirii noastre aici, ştim deja forţele inamicului şi ştim că moldovenii nu şi-ar dori altceva decât să acţioneze cu ajutorul nostru... va dura puțin timp, până să vă echipați. Maghiarii au fost primiți peste tot ca eliberatorii lor. Inamicul s-a adunat la Bacău; forța lui totală în Moldova este de 7 sau 8 mii de oameni și 16 tunuri. Ne va fi ușor să-l alungăm, cu ajutorul voluntarilor moldoveni".

Bem a trimis un raport cu conținut similar lui Kossuth, pe 25 iulie; în aceasta a mai subliniat că moldovenii l-au salutat ca eliberator al lor și că ar dori să acționeze sub ajutorul nostru.

Bem abia aștepta ca populația moldovenească să se alăture, în masă, armatei maghiare, căci trebuia să se întoarcă cât mai curând în Transilvania, având în vedere ofensiva lui Clam Gallas, care ar fi putut să închidă defileul Oituz fără nici o dificultate și ar fi putut ataca toată mica armată a lui Bem din spate. Diversiunea moldovenească s-a bazat psihologic pe neputința și pasivitatea lui Clam Gallas; aceasta a fost și unul dintre punctele slabe ale acestui plan. Din fericire, Clam s-a dovedit a fi la fel de neajutorat, pe cât credea Bem că este. Sándor Gál a primit sarcina, de la Bem, să blocheze valea Oltului, spre Mier-

curea Ciuc (Csíkszereda) în timp ce Bem se afla în Moldova și, pe de altă parte, să împiedice posibilul atac al lui Clam în spatele trupelor lui Bem. Deocamdată, Clam însuși aștepta un atac, iar cum acesta nu s-a întâmplat până pe 22, a pornit, în zorii zilei de 23, dar nu l-a urmat pe Bem, ci s-a întors împotriva lui Gál, care era staționat la Sângiorzul Secuiesc (Sepsiszentgyörgy).

Pe 25 iulie, Bem a lăsat la Grozești opt companii de infanterie, o secție de cavalerie și 6 tunuri, sub comanda maiorului Tuzson, iar el însuși s-a întors în Transilvania, cu o parte mai mică din trupele sale. După cum se vede din aceasta, nici campania nu era bine întemeiată, din punct de vedere militar: armata maghiară rămasă în Moldova, sub Tuzson, nu mai putea înfrunta forțele țariste, dacă acestea erau trimise împotriva ei, printr-un atac concentrat. Cu toate acestea, generalul Moller, care a primit vestea înfrângerii lui Ustrogov, pe 25, s-a grăbit să-și unească trupele împrăștiate la Bacău, apoi a plecat și la Târgu-Ocna, dar, până a ajuns acolo, Tuzson vizitase deja sudul Ţinutului Secuiesc (Székelyföld), pe 31 iulie. Pe 28, în tabăra lui Tuzson, a apărut colonelul turc Tevfik Bey, trimis de Omer Pașa, de la București, pentru a afla ce intenționează ungurii să facă în Moldova. Omer dorește ajutorul lui Dumnezeu pentru Bem, pe care îl cunoaște pe nume și îl ține cu mare stimă; l-ar apăra cu plăcere – acesta a fost un răspuns la scrisoarea lui Bem, din 3 iulie –, dar nu poate face acest lucru acum, din motive foarte importante, dar ca prieten l-a îndemnat pe Bem ca să se retragă, armata maghiară, la marginea graniţei. Tuzson a fost forțat să-i promită ambasadorului că se va retrage. Acest lucru s-a întâmplat. Bemhez și-a scris raportul despre ceea ce s-a întâmplat, în

drum spre Grozeşti, pe Oituz (Gorzafalva), pe 28. Omer i-a mai spus lui Bem că „va veni vremea când și ei își vor da mâna cu noi”, dar deocamdată nu pot face asta, „dar să fim convinși că nu vor deveni niciodată dușmanii noștri”. Prin urmare, turcii nu puteau susține operațiunea Bem în Moldova, dar nici nu au dat dovadă de neutralitate binevoitoare, ci i-au cerut lui Bem să părăsească Moldova, ce-i drept, foarte politicos. Diversiunea moldovenească nu și-a atins scopul dorit: micul detașament și Bem nu au putut izbucni într-o forță mai mare, nu au putut tăia conexiunile armatei țariste, nu au putut arde podurile din spatele lui. Iar populaţia romaână a Moldovei nici nu a avut timp să intre în armata lui Bem, pentru că el s-a retras repede.

Mai era o condiție pentru reușita invaziei Moldovei, și anume ca Sándor Gál să poată apăra Ținutul Secuiesc, până la întoarcerea lui Bem. Cu toate acestea, Gál nu a fost capabil să facă acest lucru. După retragerea lui Bem, lui Gál i-au mai rămas, la Sângiorgiul Secuiesc, doar 7.000 de oameni și 24 de tunuri, iar cu aceasta trebuia să dețină Ținutul Secuiesc. Armatele lui Clam Gallas au stat, mai întâi în spatele dealurilor de la Hărman (Hermány), la nord de Brașov, acoperind parțial Braşovul și păstrând parțial legătura cu Sibiul Mare. Cu toate acestea, când avanposturile maghiare au încercat să înainteze spre Dobolii de Jos (Aldoboly) și Illyefalvá pe 22, a devenit evident că respingerea moldovenească era iminentă. Clam și-a adunat apoi armatele nu la Sfântu Gheorghe, ci la Földvár. Iar pe 23, a pornit, nu pe traseul Ölppatak-Szemerjai sau Aldoboly-Illyefalva-Szemerjai, ceea ce merită menționat, pentru că avanposturile sale au raportat, pe 22, că ar exista ceva forță maghiară în Szemerja, dar nici una în Sepsiszentkirály și

Illyefalva —. dar de la Földvár A mers mai departe spre Illyefalvá prin torenți – unde nu era dușman! De acolo, a împins mai departe spre Sepsiszentgyörgy. Ciam Gallas a parcurs cele două mile și un sfert dintre Földvár și Ilyefalva pe drumul noroios în 11 ore. Trupele lui Gál s-au opus Sepsiszentgyörgy la Szemerja. Avangarda lui Gál (batalionul 20, 24 de tunuri, 7.000 de oameni) a fost împinsă înapoi, pe poziţia din Semerja, de artileria inamică. Aici, după bătălii reuşite alternativ, Clam Gallas a forţat decizia celei de-a treia bătălii de la Sfântu Gheorghe, seara târziu. Ungurii s-au retras. Din fericire, Clam nu a urmărit trupele lui Gál, pentru că ar fi putut cu ușurință să cucerească Sfântu Gheorghe, ci s-a retras la Illyefalvá, iar pe 24 iulie, în fosta sa poziție, în spatele Râului Negru (Feketeügy) și al Oltului. Pierderea sa a fost de aproape 600 de oameni. Pe 27, Gál, simțind că poziția sa nu este suficient de puternică, a evacuat pe Sfântu Gheorghe și s-a retras spre Micfalău (Mikóújfalu).

Între timp, Grotenhjelm a plecat și împotriva diviziei de la Bistriţa. Pe 11, Bem a părăsit conacul Damaschin, de lângă Sărăţel.

Generalul a fost extrem de enervat de conducerea diviziei Bistriţa. Primul său gând a fost că, de îndată ce își va aduna trupele, va lua ataca din nou Bistriţa. El l-a informat pe Kossuth despre planul său de război, pe 28:

„Domnule guvernator! Iată-mă din nou în Târgu Mureş (Marosvásárhely). Probabil ați auzit că trupele noastre au fugit rușinos din Bistriţa, până aici, și chiar au părăsit acest oraș. Dar inamicul nu l-a ocupat și am avut

timp să ne întoarcem. Când pun trupele în ordine, mă duc împotriva Bistriţei și cred că voi fi acolo în patru zile. O coloană va mărșălui, în același timp, la Sibiu, condusă de locotenent-colonelul Papp, dar fără să observe vrăjmaşul. Sfatul de război îi va judeca pe toţi vinovaţii şi vor fi aspru pedepsiţi, apoi voi pleca împotriva Sibiului, cu vreo 8.000 de oameni, care mă aşteaptă acolo, şi îi voi împinge în Muntenia". A vrut să efectueze atacul asupra Bistriţei cu divizia lui Damaszkin și cu trupele lui Kemény Farkas și, după cum am văzut, Bem se aștepta la patru zile pentru asta. Cu toate acestea, înainte de a putea începe operațiunea de la Bistriţa, a aflat că Lüders s-a întors de la Sibiu, la vestea invaziei Moldovei, și se apropia rapid de Ținutul Secuiesc, prin valea Târnavei Mari (Nagyküküllő). Atacul asupra Bistrița și a cincea capturare planificată a orașului nu mai erau posibile. Lüders a amenințat serios Ținutul Secuiesc. Bem a trebuit deci să-și modifice planul din 28. Pe 28, Bem spera ca Lüders să se întoarcă definitiv de la Sibiu, sub influența campaniei moldovenești și a atacului asupra Grotenhjelm, și astfel nu va fi greu să cucerească orașul din spate. El face aluzie la acest lucru, în raportul său din 28 iulie, către Kossuth. Dar acum că Lüders era mult mai aproape decât se aștepta, nu a mai putut să-l atace pe Grotenhjelm, care, între timp, nu s-a mutat din Secuime. Nu mai era timp pentru operațiunea Bistrița; era nevoie de un nou plan. Cea mai potrivită a fost o mișcare militară spre Pasul Turnu Roşu (Vöröstorony), deoarece acest pas era cel mai de temut de ruși. Întrebarea era doar dacă va avea generalul Bem suficient timp să-și unească trupele și să se pregătească pentru lupta cu Lüders.

După cum am văzut, generalul Bem a luat măsuri în Târgu Mureş pentru a uni armatele care fuseseră destrămate de Grotenhjelm, a ordonat lui Pappot, de la Sibiu, trupelor lui Kemeny Farkas, de la Cluj, și micul detașament al lui Dobay, de la Rika, și a ordonat colonelului Stein să atace trupele locotenentul-generalului Hasford. Nici Hard Wolf, nici Dobay nu au ajuns la timp, nici Stein nu l-a atacat pe Hasford, deci Bem, în curând, s-a confruntat cu Lüders, la Sighişoara (Segesvár), în fruntea unui pumn de trupe, adunate la Cristuru Secuiesc (Székelykeresztúr). Aceasta era deja o problemă serioasă și ridică întrebarea dacă nu a greșit generalul, când nu a încercat să concentreze o armată puternică, formată din armatele mici, împrăștiate, și să lanseze un atac cu ea. Exista vreo șansă ca generalul Bem să reunească această forță formidabilă? Cu siguranță, nu a căutat să-și unească toate forțele împotriva lui Lüders sau Grotenhjelm. Altfel, cum s-ar fi putut întâmpla ca Sándor Gál să nu-și aducă încă armata de aproximativ 7.000 de oameni? Gál, a cărui poziție în Sfântu Gheorghe și-a pierdut semnificația, în legătură cu invazia Moldovei, s-a întors de acolo pe 26 şi a mers la Belin (Bölön), lângă Valea Crişului (Kőröspatak) și, ca rezervă a lui Bem, a rămas pe drumul care duce de la Földvár la Odorheiul Secuiesc (Udvarhely). În privinţa Bătăliei de la Sighişoara, Bem și-a atribuit doar o parte din ea, pentru că trebuia să se unească cu trupele aflate sub comanda lui Dobay, la Szeged.

Rüstow, excelentul istoric militar, și, în urma acestuia, Mihály Horváth, critică aspru comportamentul generalului Bem, după campania din Moldova. Potrivit lui Horváth, pe 25 iulie, Bem ar fi avut încă timp să concentreze

o armată considerabilă, din armatele mai mici, împrăştiate, și să atace fie pe Grotenhjelm, mai slab, fie corpul lui Lüders însuși, care era aproape împărțit în mai multe divizii. Dar el, deși putea fi convins, din luptele purtate în jurul Bistriţei, că avea de-a face cu un duşman mult mai dur și mai stăruitor decât austriecii pe care îi biruise iarna și primăvara, probă acum, cu toată nesăbuința lui, că dacă nu este susținut de o forță cel puțin egală cu cea a dușmanului său, nu-și poate atinge scopul și își irosește forțele inutil – nici măcar din stilul său de război de raid nu a reușit să se desprindă. După incursiunea sa în Moldova, armata de șapte sau opt mii a lui Sándor Gál a devenit cu totul fără scop în această regiune; dar a făcut-o oricum, i-a poruncit să rămână în Secuime și a plecat la Târgu Mureş doar cu mica brigadă care îl însoțea, să se unească cu Damaszkin și să se întoarcă împotriva lui Grotenhjelm. A sosit la Vásárhely pe 28 și acolo a găsit noi dovezi despre ceea ce aduc luptele cu armatele mici. Acolo l-a găsit pe Damaszkin, pe care l-a lăsat cu trei mii de oameni, la Sărăţeni, pe 11; acolo a auzit că această mică armată nu numai că a suferit o înfrângere în acest loc, în 16 iulie, dar și când Inczédy și Dénes Lázár s-au unit cu unul dintre batalioanele sale în Reghin (Szászrégen) și s-a pregătit să se întoarcă la Sărăţeni, a fost din nou atacat, pe 23, de o forță copleșitoare a lui Grotenhjelm și, după ce a fost bătut a doua oară, a fugit cu capul înainte spre râul Târnava Mică (Kis-Küküllő), iar armata lui a fost complet împrăştiată și nu a putut să se întoarcă decât cu jumătate din ea, abia pe 26. Dar nici măcar accidentele nu l-au putut scoate din sistemul său nefericit și să-l facă să opereze cu o forță mai mare decât se concentrase vreodată. Și acum putea fi motivat de un dublu motiv, pentru că, pe lângă accidentele

menționate mai sus, a aflat și că Lüders ocupase strâmtoarea Turnu Roşu și Sibiul, și, ceea ce era și mai important, era pe drum, spre Secuime, pentru a restabili pacea odată pentru totdeauna și pentru a-l îndepărta pe Bem. Potrivit relatărilor lui Vett, Lüders a făcut mari pregătiri pentru executarea acestui plan: i-a trimis pe Grotenhjelm, pe generalul Dick, care lăsase opt batalioane la Făgăraş, pe Clam Gallas cu armata austriacă, pe Dannenberg, cu divizia pe care o lăsase în Moldova, pe Barnucz cu o armata de valahi insurgenţi, toate în același timp, către puncte separate din Secuime, iar el însuși a pornit spre Sighişoara”[151].

TEMESVÁR.

[151] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

Bibliografie

Beksics, Gustáv, *A román kérdés és a fajok harcza / Europában és Magyarországon* (Problema românească și lupta raselor / în Europa și Ungaria), Budapest 1895

Borovszky, Samu, *Magyarorszag varmegyei es varosai* (Județe și orașe din Ungaria), Budapest 1901, p. 485

Elek, Gegö, *A' moldvai magyar teleperkről* (Despre aşezarea maghiară în Moldova), Budán 1838

Elek, Jakab, *Kolozsvár torténete*, Buda 1870

Elek, Jakab, *Szabadságharczunk törtéhez*, Budapest 1880

Hess, Andras, *Hess Andras Budai Kronika* 1437, Buda 1437

Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872

Horváth, Mihály, *Magyarország Történelme* (Istoria Ungariei), Pesten 1872

Hunfalvy, János (text); Rohbock, Lajos (desene), *Magyarország és Erdély* (Ungaria și Transilvania), Darmstadt 1860

Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894

Hunfalvy, Pál, *Nyelvtudományi közleméyek* (Buletin de lingvistică), Budapest 1878, p. 287

Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896

Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954

Kovács, Szilvia, *A kunok története a mongol hóditásig* (Istoria Hunilor până la cucerirea mongolă), Budapest 2014

Kövári, László, *Erdély története 1848-49-ben* (Istoria Transilvaniei, în 1848-49), Pest 1861

Kretschmayr, Henrik, *Gritti Lajos, 1480-1534*, Budapest 1901

Márki Sándor, *Kolozsvár neve*, în „Bulletin de la Société Hongroise de Géographie”, tomul XXXII, Budapest 1904

Moldován, Gergely, *A román község, templom és ház eredete* (Originea satului, bisericii și casei românești), în *Magyar-román Szemle* (Revista ungaro-română), Koloszvár 1897, nr. III, pp. 47-59

Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909

Pauler, Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt* (Istoria națiunii maghiare sub regii Árpádházi), Budapest 1893

Rohbock, Lajos; Hunfalvy, János (text), *Magyarország és Erdély* (Ungaria și Transilvania), Darmstadt 1860

Szabó Károly, *Székely Oklevéltár*, Colozsvártt 1890

Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893

Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853

Szentkláray, Jenö, *Oláhok költöztetése Délmagyarországon* (Relocarea Oláhilor în sudul Ungariei), Budapest 1891

Szilágyi, Sándor, *Magyar történeti électrajzok* (Biografii istorice maghiare), Budapest 1893

Szilágyi, Sándor, *Második Rakoczy és az Európai diplomaczia* (Rákóczi al II-lea și diplomația europeană), Budapest 1875

Szilágyi, Sándor, *Transsylvania as Bellum boreo-orientale* (Transilvania și Războiul boreo-oriental), Tom I, Budapest 1890

Szilágyi, Sándor, *Erdélyi országgyülési emlékek* (Amintiri ale Adunării Naționale a Transilvaniei), Budapest 1879

Szokoly, Viktor, *Mészáros Lázár, Emlékiratai* (Memoriile lui Mészáros Lázár), Pest 1867

Thallóczy, Lajos, Csömöri Zay Ferencz / 1505-1570, Budapest 1885

Thirring, Gusztáv, *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság* (Emigrarea în Ungaria și maghiarii din străinătate), Budapest 1904

Wenzel, Gusztáv, *Árpádkori új okmánytár 1290-1301* (Noua arhivă arpadiană), Pest 1894

„Flachiam” sau „Romània”
„mesilor, care acum se numesc valahi” p. 3

„Strămoșii românilor au fost
acest trib de traci, numit Bessi” p. 17

„Păstorii semi-nomazi valahi nu au ajuns
o națiune în propria lor țară” p. 45

„În afara cercului cultural european” p. 92

„Cea mai cunoscută figură a prinților lui Oláhi” p. 111

„Despărțiți de patria lor” p. 175

„Problema românească” p. 192